

Ráduly János

KÖNYV ÉS ÉLET

Kritikák, recenziók

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

ÍRÓK ÉS MŰVEK

Ráduly János

KÖNYV ÉS ÉLET

A könyv borítóját
Beke Sándor-Olivér
tervezte

Ráduly János

KÖNYV ÉS ÉLET

Kritikák, recenziók

Válogatás négy évtized (1967–2008)
kritikai „megnyilvánulásaiából”

*Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely 2011*

AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

BEKE SÁNDOR (igazgató)
BRAUCH MAGDA
CSEKE GÁBOR
CSEKE PÉTER
CSIRE GABRIELLA
FODOR SÁNDOR
GÁBOR DÉNES
JANCSIK PÁL
NAGY PÁL
P. BUZOGÁNY ÁRPÁD
PÉNTEK JÁNOS

© Ráduly János, 2011
© Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2011

ISBN 978–606–534–039–8

TÁJÉKOZTATÓ SOROK

A legelső, épp néprajzi fogantatású „beszámolóm” 1959. június 4-én jelent meg a sajtóban. Ezt aztán — később — riportok, közérdeklődésre számot tartó cikkek követték. 1964-ben írtam először könyvismertetőt: Adrian Fochinak, a nagy folklórkutatónak *Miorița* (*A báránynka*) című népballada-monográfiáját recenzáltam.

Jelen gyűjtemény az 1967-2008 közötti időszak kritikai „megnyilvánulásait” tartalmazza. Nyilván, a „korpuszban” csak tallóztam, válogattam. Anyagaim (zömében) nem tanulmányok, nem esszék: olyan — kritikai megjegyzéseket (is) tartalmazó — „eszmefuttatások”, amelyekben megpróbáltam jelezni a könyvek üzenethordozó szerepét, irodalom és élet egymásra utaltságát.

Mindig is az úgynevezett életes könyveket szerettem, amelyeknek „atmoszférájában” kitapintható a dokumentumértékűség. Ez a közéleti szempont úgyszólván végigvonul egykori írásaimon. Apollinaire verseit olvasva — például — ilyen következtetésekre jutottam: „Verseiben ott lüktet a modern nagyvárosok sokhúrú élete. Háborúk, szerelmek és csalódások, szenvedések és nagy örömek, a jövőt fürkésző merész látomások, egyszerűen az élet teljessége rajzolódik ki költeményeiből (...) egyetemességét tehát gazdag eszmeisége, s ezt az eszmeiséget modern eszközökkel kifejezni tudó képessége biztosítja.”

A kötet több mint hatvan recenziót tartalmaz, ennek mintegy fele néprajz- és folklórvonatkozású, a más fele pedig szép-irodalmi könyveket „szemrevételez”.

A könyvek — annak idején — több kiadónál láttak napvilágot: Irodalmi Könyvkiadó, Kriterion, Dacia, Ifjúsági Könyvkiadó, Ion Creangă, Erdélyi Gondolat, Ablak, Fulgur stb. Külföldön megjelent néhány magyar kiadványt is ismertettem.

Az anyag elrendezésében a kritikák megjelenésének időrendjét vettem figyelembe. A ciklusok kialakításáról — a nem túl sok írás miatt — lemondtam.

Feltűnhet az olvasónak, hogy a bemutatott könyvek között nincs a székelly (magyar) rovásírást taglaló kiadvány. Nem mellőzés történt: az ilyen jellegű könyvekről szóló „véleménynyilvánítások” helyet kaptak két, korábban megjelent rovásírás könyvben: *Rovásíró őseink* (1995), *A rovásírás vonzásában* (1998). A téma ma is roppant időszerű, egyre megalapozottabban haladunk az új bizonyosságok felé.

Úgy érzem, a most „fölkínált” anyag egy kicsit már irodalom- és néprajztörténet. Mint „adalékok”, talán érdemesek a számontartásra.

A szerző

APOLLINAIRE LEGSZEBB VERSEI

A verseket válogatta, az előszót
és a jegyzeteket írta Szász János.
Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1967

Mostanában sokat vitatkozunk a modern költészet lényegéről, hol megértéssel, hol pedig ellenszenvvel kísérjük költőink modern versépítkezését, s lázasan keressük-kutatjuk a friss-hangú huszadik századi intellektuális líra hazai előzményeit. Hagyomány és újítás, költő és tömeg viszonyát boncolgatjuk már évek óta, s néha elmarasztaljuk fiatal költőinket, mert úgymond nem a tömegízlés szellemében teremtik meg költői világukat. Ilyenkor pedig egy nagyon lényeges dologról feledkezünk meg, arról tudniillik, hogy a tömegízlés maga is állandóan változó-alakuló valami, s hogy a tömegízlés fejlesztésében-alakításában a költői szó ereje nem is olyan csekély értékű.

Mindezek elmondására az adott alkalmat, hogy az Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában nemrég került az olvasó kezébe a francia modern líra egyik úttörő jelentőségű költőjének, Apollinaire-nek a legszebb verseit tartalmazó, impozáns kis kötete.

Az előszót és a jegyzeteket író Szász János helyes érzékkel válogatta ki a költő életművéből a legjellegzetesebb darabokat. Az olvasó betekintést nyerhet egy olyan költészet szépségeibe, amely első látásra roppant bonyolultnak tűnik, de minél jobban beleássuk magunk mélységeibe, annál jobban kidomborodik nemes egyszerűsége, eredetisége.

Mert nem a feltétlen nagyotmondásra való törekvés hozta létre ezeket a költeményeket, de egy ellentmondásos korban élő ember életérzését fejezik ki magas fokú intellektuális szinten. És erre csak egy nagyon mély érzelmű és sokat látó, mély gyökerű költői tehetség képes. Épp ez a mélygyökerűség magyarázza meg Apollinaire költészetének sajátosságait. Verseiben ott lüktet a modern nagyvárosok sokhúrú élete. Háborúk, szerelmek és nagy csalódások, szenvedések és nagy örömek, a jö-

vőt fürkésző, merész látomások, egyszerűen az élet teljessége rajzolódik ki költeményeiből.

Ha Apollinaire formavilágáról is szólni akarunk, akkor első-sorban sokoldalúságát kell kiemelni. A whitmani lüktetésű szabadverstől a francia népies dal ritmusvilágáig ível a széles skála. Merész gondolattársításai és áttételei mellett a látomás nagy fokú szerepét kell külön is hangsúlyoznunk. Új formai eszközöket használt, új költői eljárásokat teremtett, mert — mint ahogy azt az előszó-író Szász János is hangsúlyozza —, csakis ez az „új formanyelvi szintézis” válhatott alkalmassá a „megváltozott világ kifejezésére”.

Apollinaire életművének egyetemességét tehát gazdag esz-meisége, s ezt az eszmeiséget modern eszközökkel kifejezni tudó képessége biztosítja. És az, hogy a „vad kor” ellentmondásos világában is nagynak látta mindig a jövőt. Így vallott erről: „Nos, szokjatok mint én csodákhoz / Melyekről ígét hirdetek / A jósághoz mely hatalom lesz / A kínokhoz miket kibírtam / S megismeritek a jövőt”.

Vörös Zászló, 1967. szeptember 30.

MOLTER KÁROLY: SZELLEMI BELHÁBORÚ

Tanulmányok, cikkek, krokik (1918–1944).
Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968

Különös ízek, harcos indulatok társául szegődik az olvasó, mihelyt belelapoz Molter Károly legújabb kötetébe. A két világháború között írt tanulmányok, cikkek, krokik gondosan szelektált gyűjteménye ez a könyv. Valamennyi írás az író és a korabeli valóság összeütközésének élményével telített. „Indulatok, igazságok, keserőségek szakadnak nyomukban föl” még ma is, mert olyan világban keletkeztek, amikor nem volt éppen könnyű igaz embernek maradni. Molter Károly vállalta a harcot, nyíltan színt vallott a társadalmi haladás mellett, s lobogó szenvedéllyel küzdött az eszmék vonalán a lelkeket megnyomorító igazságtalanságok ellen. Szatirikus látomásaiiban ósdi kispolgári konvenciókkal hadakozott. Dacos szembenállást tanúsított a provincializmus mindenfajta megnyilvánulásával szemben. Évtizedeken keresztül vásárhelyi műhelye erjesztő kovásza volt a hazai magyar irodalomnak. Kritikai írásaiban nagy költő- és író-elődökkel példálózott, figyelmeztetve kortársait legfontosabb tennivalóikra. Megértéssel támogatta a két világháború között indult tehetséges írókat, köztük Sipos Domokost, Kovács Györgyöt, Salamont Ernő. Népszerűsítette műveiket, tematikai újdonságaikat dicsérte, elmarasztaló megjegyzéseivel pedig művészi igényességre nevelte őket. Propagátora volt az internacionalizmusnak, lelkesen üdvözölt minden törekvést, amely a népek közötti testvériség elmélyítését kívánta. A közeledés kitűnő eszközét látta az irodalmi művek kölcsönös lefordításában. Világirodalmi kitekintések nyomán születtek meg azok a tanulmányok és recenziók, amelyekben az egyetemes gondolkodás egyes csúcsteljesítményeit értékelte. Különös figyelemmel kísérte a haladó

német irodalom szüntelen alakulását-változását, előremutató tendenciáiról rögtön hírt adott.

Roppant széles ívben járta meg tehát az évtizedeket Molter Károly. Éles szeme a társadalmi élet minden jelentős momentumára ráfigyelt. És szellemi belháborújában megszülettek a cikkek, tanulmányok, amelyekben teljes önmagát adta mindig. A humanista harcos néz ránk ezekből az írásokból. Erkölcsi bátorságot tanulhatunk tőle — legelsősorban is!

Tanügyi Újság, 1968. május 7.

BALLADÁK KÖNYVE

Élő hazai magyar népballadák.

Kallós Zoltán gyűjtése Szabó T. Attila gondozásában.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970

„Kétarcú mű: egyik arcával a széles körű olvasóközönségre, a másikkal a balladakutatás avatottjaira tekint...” — állapítja meg a könyv gondozója, Szabó T. Attila. Nos, ez a megállapítás más vonatkozásban is érvényes: kétarcú mű, mert egyrészt a fáradhatatlan Kallós Zoltán fölvonultatja gyűjteményében a ma élő hazai magyar népballadák legszebb darabjait, másrészt pedig részletes történelmi áttekintést kapunk a hazai magyar balladakutatásról. Ez van ma, illetőleg ez volt eddig, — e két szempont együttes jelentkezése avatja rendhagyó könyvvé ezt a kiadványt.

Összesen 259 népballada-szöveget és 162 dallamot tartalmaz. Páratlan a maga nemében, hiszen — a népszerűsítő kiadványokat nem számítva — egyetlen megelőző gyűjtemény sem nyújtott át az olvasónak egyszerre ennyi első közlésű anyagot. Azért feltűnő ez a szín pompás gazdagság, mert közismert, hogy a népballada halódó műfaj: az a világ, amelynek a talaján létrejött, már a múlté. Csak elmélyült kutatómunkával, alapos népismerettel fölvértézve sikerülhetett Kallósnak egybehordania ezt a nagy értékű anyagot. A kitartást, a szenvedélyt kell tehát először is megcsodálnunk benne. És a népköltészet iránti hűségét: minden kicsinyes gáncsoskodásra rálegyintve végezte a maga dolgát. Járt a moldvai csángó falvakat, fölkereste a Gyimes vidékét, gyűjtött a Mezőségen és Kalotaszegen. Olyan településeket is bejárt, amelyek eddig teljesen kívül estek a népköltészeti kutatók érdekszféráin. S hogy nem pusztá kézzel tért meg vándorlásaiból, íme, bizonyítja ez a kötet.

Kallósnak számos régi stílusú balladánk ismeretlen variánsára sikerült rátalálnia. Meglepő adalékokkal gazdagította történelmi vonatkozású klasszikus balladáink kincsestárát. Arra tö-

rekedett, hogy egy ballada-típuson belül minél több változatot mutasson be. A népi alkotómunka titkainak kifürkészése éppen a változatok tanulmányozása révén válik lehetővé.

Minden szempontból tehát nagy tudományos jelentőséggel bíró könyv ez a gyűjtemény. Sokszínű anyagot kínál a kutatónak: új tartalmi vonatkozásokra figyelhet föl, sajátos megmódozási eljárásokat tanulmányozhat, a népnyelv mély rétegeiben búvárkodhat. A széles körű olvasóközönség megcsodálhatja népi énekmondóink tehetségét. Álmélkodhat azon, hogy milyen gazdag is a mi népköltészetünk. Nem véletlen, hogy szépségei már Európa-szerte köztudottak.

Nem fejezhetjük be az ismertetést anélkül, hogy ne szóljunk Szabó T. Attila mélyenszántó bevezető tanulmányáról (*A hazai magyar népballadagyűjtés életútja*). Ki kell emelnünk, hogy hazai viszonylatban első alapos fölmérése ez népballada-kutatásunk múltjának. Minden kutató, aki a felszabadulásig valamit is tett balladaköltészetünk megismertetéséért, megkapja a tevékenységének kijáró objektív értékelést. Külön öröm, hogy méltó megvilágításba kerül Seprődi János munkássága, aki a századforduló éveiben úttörő kezdeményezésével modern alapokra helyezte a népdal- és balladagyűjtést. Végeredményben az általa vert csapáson indult el a kései utód is, Kallós Zoltán, hogy szöveg és dallam egységében tegye közkinccsé élő balladáinkat.

Ez a könyv tehát egy szenvedélyes kutató és egy széles látókörű tudós nagyszerű munkájának méltó foglalata. Sikeréhez nem férhet semmi kétség.

Falvak Dolgozó Népe, 1971. január 20.

KOVÁCS GYÖRGY: PUSZTULÁS

Regény.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971

Kovács György most megjelent könyve, a *Pusztulás* — amely tulajdonképpen az 1940-ben kiadott *A vörös szamár* című regény átdolgozása — adatszerű hitelességgel vázolja föl a régi erdélyi falu forrongó világát. Alig egy-két hónap eseményeit beszéli el: 1918 őszén vagyunk, széthullóban már az Osztrák-Magyar Monarchia, lassan csitul a háborús öldöklés dühe. Szállingóznak haza a frontokról a katonák, s az oroszországi „földindulás” hírért hozzák magukkal. Megrendül az emberek biztonságérzete. De a sokféle nélkülözés lassan harci táborra szervezi a szegénységet. „Készül valami, valami rendkívüli: érződik a szelek járásáról...” S a Kisküküllő völgyén túli Cseresd községbe bekopogtat a történelem: kitör a polgári-demokratikus forradalom. A fővárosban agyonlövik Tisza Istvánt, s új kormány kerül az ország élére...

Az író arra ad választ regényében, hogy a háború következményei milyen hatással vannak egy adott falu közösségére. A nagygazdák és a helyi közigazgatás főkolomposai, elsősorban Finta Elemér jegyző és Gecse Miklós bíró, elérkezettnek látták az időt arra, hogy megnöveljék basáskodó hatalmukat a nép fölött. Törvénytelen földszerzésekkel akarnak még jobban meggazdagodni. A szegénység pedig „... torkig van a rekvirálásokkal, a katonai sorozásokkal, a hadisegélyek közötti huzavonával, mindennel.” Gyász, keserűség szakadt az emberekre. Morzsolódnak az idegek, teljes a bizonytalanság.

Kovács György nagy írói erénye, hogy ezt a társadalmi valóságot olvasmányosan tárja elénk. Drámai erejű életképek követik egymást a regény lapjain. A több szálon futó cselekmény pergetése közben az író a régi falu életének legjellemzőbb momentumait ragadja meg. Remekbe szabott tömegjeleneteket alkot. A kortárs krónikás hűségével rögzíti az egykori állapotot.

kat. Jól ismerte ezt a világot, hiszen gyermekkorát falun töltötte, később pedig éles szemű riporterként keresztül-kasul járta Erdélyt, szüntelenül tanulmányozta a nép életét. Ezek az első kézből kapott élmények ötvöződtek később novellákká, rendhagyó regényekké. Utjai során — mint ahogy azt már többször is megírta — jórészt a szegények körében forgolódott. Innen van, hogy ezt a társadalmi réteget ismerte a leginkább, s így az elesettek, a kisemmizettek világáról eleven sodrású képet tudott festeni. Ezt bizonyítják olyan alakjai, mint Ursui Nikoláj, Hegyi Sándor, különösen pedig Macavei Pavel. Ő a legtisztábban látó népi hős a regényben. A kibontakozás lehetőségét is felismeri. Hegyi Sándorral városra indul, kapcsolatot keres a munkássággal. „Meg kell keresnem az embereinket. Rátalálok a magunkfajtákra... Olyan munkásokra, akik egyet akarnak velünk.” Korszerű hős tehát Macavei Pavel, meglátásainak helyességét később a történelem is igazolta.

Gazdag eszmeiségű könyv Kovács György regénye. Művében az író leleplezte a háborút, amely csonka életet hagyott maga után. Megmutatta, hogy a külön ajkú dolgozók egymásra találása, internacionalizmusa nélkül nem teremthetünk szilárd alapot a jövő számára.

Falvak Dolgozó Népe, 1971. október 27.

SZARVASOKKÁ VÁLT FIÚK

Román kolindák. Fordította Kiss Jenő.

Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt írta Faragó József.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971

Jóval több mint egy évszázada, hogy megkezdődött a román népköltészet diadalútja a magyar irodalomban. A kezdeti fordítás-kísérleteket csakhamar követték a nagyobb vállalkozások. Jelen költőink közül többen is hozzáfogtak a tolmácsoláshoz, bizonyítva ezáltal a népek kölcsönös megismerésének szükségességét. Érdeklődéssel fordultak elsősorban a népballada és a kolinda világa felé, mert ezek az énekek a román népköltészet legreprezentatívabb műfajai, a román lelkiség költői erejű megnyilatkozásai. A felszabadulást követő esztendők újabb, kiváló eredményeket hoztak: nemcsak mennyiségi, de a fordítások minőségi gazdagodásának lehettünk tanúi. Büszkén írhatta pár évvel ezelőtt Faragó József, hogy „a világ összes nyelvei közül magyarul szólalt meg a legtöbb román népballada; a világ összes irodalmi közt a magyarban lelt valósággal második otthonára.”

Mindezek elmondására az adott alkalmat, hogy nemrég került a magyar olvasó kezébe a *Szarvasokká vált fiúk* című gyűjtemény. Trilógiává növekedett tehát a folklórtudós Faragó József, a költő-műfordító Kiss Jenő és a képzőművész Plugor Sándor szép vállalkozása: rövid nyolc év alatt a román népballadák és kolindák harmadik kötetével léptek a nyilvánosság elé. *A bárányka* majd az ezt követő *Novákékról szól az ének* című két összeállítás után ez a mostani a román kolindák remekeit tartalmazza. A kolindákat Kiss Jenő tolla alá Faragó József válogatta. A szakszerűen megírt bevezető tanulmány és a kötetvégi jegyzetek ismételten azt bizonyítják, hogy Faragó a román népköltészet kérdéseiben is otthonosan mozog. Több évtizedes tevékenysége során különös gonddal népszerűsítette a román-magyar folklórkapcsolatok múltbeli és újabbkori eredményeit.

Tanulmányában a román kolindálást ismerteti, miközben sort kerít e népszokás nemzetközi összefüggéseinek taglalására is. Csak természetes, hogy részletesen beszél — elsősorban — a román kolinda magyar megfelelőjéről, a regösénekről, mint olyan műfajról, amely tulajdonképpen egy töről fakadt román testvértársával, csak éppen más ízűvé formálódott, a magyar népköltészet belső törvényszerűségeinek megfelelően. És itt állunk meg egy pillanatra. Arról van szó, hogy elenyészően kevés erdélyi regöséneket ismerünk, hiszen — mint ahogy Faragó is utalt rá — a regölés szokása már a múlt század közepén „mindössze két udvarhelyszéki falura: Kénosra és Lókodra korlátozódott.” Vajon, nem lehetne-e szaporítani ezt a számot? Társadalmi gyűjtéssel, a vidéken élő értelmiség önkéntes gyűjtő-buzgalmával talán sikerülne új regölési góccokat találni.

Kiss Jenő kolinda-fordításai magas irodalmi szintűek. A magyar nyelv, s ezen belül a népnyelv alapos ismerete nélkül aligha sikerülhetett volna ilyen egyszerű és könnyed, ilyen dallamos sorokat kikovácsolnia, mint pl. „Egy öreg apónak / Volt kilenc fia, / Nem oktatta őket / Disznóórzésre, / Sem nyájterelésre, / Hanem ő oktatta / Erdőben vadászni.” És hogy tovább vigyem a gondolatmenetet: csakis az tudhat így fordítani, akinek lelkéhez kitéphetetlen szálakkal odakötődtek a román élet, a román költészet gyökerei. Kiss Jenő nagy érdeme ugyanakkor, hogy összes költőműfordítóink közül ő ültetett át románról magyarra eddig a legtöbb népballadát és kolindát. Végül hadd szóljunk egy-két szót Plugor Sándor illusztrációiról. Az előző két fordításkötet rajzait is ő készítette. Hangulatteremtő erejükkel maradandó élményt nyújtanak az olvasónak, egyszerűségükben is sokatmondóak.

Falvak Dolgozó Népe, 1972. május 10.

DR. KÓS KÁROLY: NÉPÉLET ÉS NÉPHAGYOMÁNY

Tíz tanulmány.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972

Dr. Kós Károly *Népélet és néphagyomány* című nemrég megjelent tanulmánykötetének sikere tanúsítja, hogy az ilyen kiadványok valóban „... a népélet és népi műveltség iránt érdeklődők szélesebb rétegei számára is szolgálatot teljesíthetnek, szélesítve-mélyítve ismereteiket egy olyan területen, amely iránt egyre általánosabb az érdeklődés.”

A tíz tanulmányt magába foglaló kötet hazai magyar néprajztudományunk széles pászmájáról hoz egészen friss és újszerű híradást. A szerző többször is utal arra, hogy írás közben meg kellett küzdenie a megfelelő előmunkálatok hiányával. Valóban, a néprajz kevésbé felkutatott területeit járja be, vállalva ezzel az úttörés nehézségeit-szépségeit is.

Amint a kötet címéből látható, könyvében a szerző egyrészt a népélettel, másrészt a ma még fölmérhető tárgyi néphagyománnyal kapcsolatos kutatásaink eredményeit összegezi.

Dolgozataiban dr. Kós Károly igen szerencsésen érvényesíti a történetiség szempontját. Minden esetben roppant gazdag tényanyagból indul ki: az utóbbi húsz-huszonöt évben talált adatokat teszi vizsgálat tárgyává, azokat rendszerezi kiforrott módszerének megfelelően. *Az árucsera néprajza* című írásában például, miután megállapítja, hogy az árucsera a népélet szerves tartozéka, sokoldalúan megvilágítja a népi kereskedelem, a népi árutermelés, a specializált falvak létrejöttének társadalmi gyökeireit. A még most is élő népi árucseremódok vázolásával egyidőben a néprajztudomány és más rokontudományok által feltárt történeti adalékokat is feldolgozza. Tanulmánya végén, a *Jegyzetekben*, gazdag utalást talál az olvasó a felhasznált szakirodalomra. (Különben minden dolgozatát ezzel zárja).

Több helyen is arra figyelmeztet a szerző, hogy a rohamos gazdasági-társadalmi fejlődés napról napra egyre erőteljesebben iktatja ki a népelet köréből a régi közösségi munka formáit, számos néphagyományunk pedig fokról fokra talajtalanná válik (*Kalákák és egyéb munkaformák a régi Bodonkúton; Torockói vasművesség; Népi kandallók és kályhacsempék az erdélyi magyarság körében; Régi parasztház és lakásbelső Vilceában* stb.). Legfőbb tennivalónk tehát: gyűjtenünk kell, mentenünk kell a még megmenthetőt! S ebben a munkában — mint ahogy a szerző többször is hangsúlyozza — különleges feladat hárul az értelmiségre, elsősorban a falun élő tanerőkre. A községi és iskolai múzeumok például nemcsak az önismeret elmélyítésének hathatós eszközei, de a néprajztudománynak is elvülhetetlen szolgálatot tehetnek. Milyen jó és hasznos lenne, ha a falun élő értelmiségiek hozzálátnának a helyi néprajz alapos feltárásához, s társadalmi összefogással együtve gyűjtenék a még hányódó népi értékeket. A néprajzi kutató — bármilyen szaklelkessedés is hevítse — egymagában csak nehezen és csak hosszú idő alatt tudná mindezt elvégezni.

Tanulmányaiban a szerző nemcsak felleltározza a néphagyományokat, de hasznosításukra is kitér. A néphagyomány természetes módosulásáról-fejlődéséről beszél: „... nem kevésbé lenyűgöző az is, mikor tanúi lehetünk a népi kultúra alakulásának, fejlődésének, kívülről kapott hatások »helyivé« és felülről kapott minták »népivé« alakításának, régi és új elemek összehangzó egységbe illesztésének, újabb szokások formálásának, új hagyományok keletkezésének, a népi teremtő erő működésének”. A néphagyományoknak épp ez a nyitottsága teszi lehetővé beépítésüket modern életünkbe. És ez a beépítés egyik legsürgetőbb feladatunk.

Dr. Kós Károly könyve hézagpótló mű. Hazai magyar néprajzi irodalmunk olyan hajtása, amely szakszerűségénél fogva máris mércét szab. Arra figyelmeztet, hogy csak alapos dokumentálódással, szenvedéllyel és lelkesedéssel érdemes tollat fogni.

Falvak Dolgozó Népe, 1972. december 6.

VARRÓ JÁNOS: KÓS KÁROLY, A SZÉPIRÓ

Kismonográfia.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973

Kós Károly, hazai magyar irodalmunk nagy öregje, december 16-án volt kilencvenéves. Az ünnepeltet köszöntő megnyilvánulások sorában különleges figyelmet érdemel Varró János kismonográfiája, a szépiró Kós Károly tevékenységének első, jelentősebb hazai fölmérése.

Könyvének első, legterjedelmesebb részében (*A Szepességtől Kalotaszegig*) a szerző átfogó képet ad Kós Károly családi viszonyairól és a századforduló éveinek társadalmi valóságáról. Ekkor alakul ki tulajdonképpen világlátása, ekkor kezd formálódni sajátos erkölcsi tartása, amely már sejteti a későbbi szenvedélyes közéleti harcost.

A fiatal építőművész az elsők között ismeri föl, hogy a sajátosan nemzeti építészeti formanyelvet csakis a hagyományos népi formakincs felhasználásával lehet megteremteni. Egyrészt ez a meglátás készteti arra, hogy idejekorán szembeforduljon minden gyökértelen építészeti felfogással, másrészt pedig arra vállalkozik, hogy felmutassa a népi építészetben rejlő, oly sokáig parlagon hagyott kincseket. Ezért indul el Erdély hegyei közé, s járja fél évig a falvakat, szenvedélyesen rajzol és fényképez, miközben betekintést nyer a népelet rejtelmeibe is. Még nem látja tisztán a társadalmi erők mozgásirányát, de ösztönösen megérzi, hogy a fennálló viszonyok termelik ki a véres balladákat. Nem véletlen, hogy első irodalmi munkája (*Atila Királról ének*) éppen székely népballada-utánezat.

Varró János tehát nagyon lényeges mozzanatra hívja föl a figyelmet: természetes összefüggést lát abban, hogy miután Kós Károly felismerte a népművészet fontosságát, induló íróként is eljut a népköltészethez, a székely balladák világához. Ezen keresztül pedig a néphez vezetett az útja. Fokozatosan a

néppel azonosulni tudó, plebejusi értelmiségivé válik, miközben izmosodik demokratikus történelemszemlélete, ugyanakkor kristályosodik „puritán egyszerűségű, népi stílusa.”

Ilyen előzmények után érkezünk el az 1918-as történelmi fordulathoz, amikor megszólal a közéleti harcos, az író- és irodalomszervező Kós Károly is. Tevékenységének erről a szakaszáról számol be Varró János a monográfia második és harmadik részében (*A bábolnai gondolat felé; A kor szorítójában*). Az új történelmi helyzet — természetesen — másfajta helytállást követelt meg a népi érdekekért csatázó értelmiségitől. Kós Károly derekasan kiveszi részét az alapozás nagy munkájából: egész tevékenységét a tömegek művészi nevelésének szolgálatába állítja, s a polgári demokrácia álláspontjáról hadakozik a konzervatívokkal. Az Erdélyi Szépművészeti Céh igazgatójaként központi szerepet vállal a romániai magyar irodalom megteremtésében. Felismeri: „... urakkal együtt demokratikus politikát nem folytathat.” S amikor nincs tere politikai tevékenységének, tollat ragad, s az irodalomhoz fordul: regényben, majd drámában mondja el Budai Nagy Antal népének igazát.

Irodalomtörténetírásunk meglehetősen zavaros képet festett eddig a Kós Károly-i transzilván gondolatról. A legfőbb hibát — nagyon helyesen — abban látja Varró János, hogy „időtlenített és konkrét társadalmi tartalmától megfosztott” erdélyiségről beszéltek eddig, anélkül, hogy felmutatták volna annak tulajdonképpeni lényegét. Kós transzilvanizmusa „... alapjában nem más, mint a nép élet- és kultúráteremtő erejébe vetett hiten alapuló mélységes szülőföldszeretet. E hitet pedig a szülőföld múltjának nagy haladó hagyományaiból meríti, melyek arra tanítják, hogy a történelem egyetlen járható útja az együtt lakó népek összefogása a társadalmi haladás érdekében.” Ennek a meglátásnak a fényében tárgyalja tovább Varró János Kós szépirodalmi tevékenységét. Ezért újszerűek *A Gálokról*, a *Varjú-nemzetségről*, a *Budai Nagy Antal históriájáról* (elbeszélés és dráma) írt elemzései. Újszerű maga a megközelítési mód — eszmei síkon és forma tekintetben egyaránt. Épp ezért válnak ezek

a fejezetek igazán hasznosíthatókká az iskolai oktatásban, Kós pályaképének és munkásságának felvázolásakor.

A monográfia utolsó fejezetében (*A történelem egyetlen útja*) Kós felszabadulás utáni munkásságának sommás értékelését nyújtja a szerző. A könyvet záró fényképfelvételek még teljesebbé teszik a művet.

Tanügyi Újság, 1973. december 18.

KÉT ÚJ BALLADAGYŰJTEMÉNY

Gyönyörű Bán Kata. Régi magyar népballadák.

Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt

és a jegyzeteket írta Faragó József.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973

Háromszéki népballadák.

Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye Faragó József

bevezetőjével és jegyzeteivel.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973

A népballadák iránti érdeklődés talán sohasem volt ilyen nagyméretű, mint éppen napjainkban. Egyre több nemzetközi ballada-konferenciáról érkezik tudósítás, országonként megszapordott a balladagyűjtemények és -antológiák száma, sőt 1968-tól nemzetközi balladabibliográfiai folyóirattal is rendelkezünk, hogy kellő mértékben megkönnyítse a világ szakértőinek tájékozódását.

Miért ez a kivételes érdeklődés a népballada iránt?

A kutatók egyöntetű véleménye szerint a ballada a népköltészet legrepresentatívabb műfaja. Az európai feudalizmus kibontakozásának századaiban keletkezett, a XVI-XVIII. században élte virágkorát, a kapitalista viszonyok térhódításával pedig megindult a műfaj lassú elsorvadása. Napjainkban például jó napja van a kutatónak, amikor az élő folklórban régi stílusú, ódon zamatú, klasszikus értékű népballadára talál. Egyrészt tehát ez a felismerés fordította a mai folkloristák és irodalombarátok figyelmét a balladaköltészet felé. Másrészt pedig az, hogy a népballada olyan etikai-esztétikai értékekkel bír, amelyek már a kutatások megindulásakor magukra vonták a közfigyelmet: az epikus szerkesztés, a költői megformálás példaerejű alkotásai.

Hazai vetületben ugyanezt a balladák iránti élénk érdeklődést tapasztaljuk, így népköltészeti kiadványaink sorában egyre több balladaskötettel találkozunk. Kallós Zoltán két nagysikerű munkája után (*Balladák könyve*, *Új guzsalyam mellett*) a közelmúlt-

ban szinte egyidőben két új balladagyűjtemény hagyta el a sajtót. Ez a tény — a hazai olvasóközönség reális igényeinek kiértékelésén túl — azt is igazolja, hogy a mi balladakutatásunk is fölzárkózott a nagy európai törekvésekhez.

A *Gyönyörű Bán Kata*. Régi magyar népballadák című kötet kimondottan népszerűsítő jellegű: csak a már nyomtatásban megjelent balladákból közöl anyagot. Legfőbb érdeme, hogy első ízben közöl „átfogó válogatást” a régi magyar népballadaköltészetből az ifjúság számára. A népszerű *Tanulók Könyvtára* sorozatban jelent meg, a sorozat 131. köteteként, több mint húszezer példányban. Összesen 125 klasszikus balladát tartalmaz, s „lehetőség szerint valamennyi balladatípusunk képviselve van”. Már ez egymagában is figyelemre méltó, hiszen úttörő jellegű kiadvánnyal állunk szemben, ami az összeállítást és a szakszerűen megírt bevezető tanulmányt illeti. Faragó József, a kötet gondozója arra törekedett, hogy a már többször megjelent, eléggé közismert balladavariánsok mellett, olyan anyagot is közöljön, amely eddig kötetben még sohasem látott napvilágot. Így többek között itt kapott először helyet a Kriza János által még 1865-ben közölt *Szabó Orszik (A gyermekgyilkos anyja)* című klasszikus szépségű népballadánk. Azért emeljük ki épp ezt a közlést, mert egyetlen eddigi Kriza-könyvben sem szerepelt mostanáig, holott 1956-ban a nagy folklórkutató előd hagyatékának összesített gyűjteménye is megjelent. A régi közlések mellett Faragó a felszabadulás után megjelent, folyóiratokban szétszórta legértékesebb anyagot is belefoglalta kötetébe, köztük olyan darabokat is, amelyek kevésbé ismert vagy egészen újszerű balladatípusok felbukkanását jelzik. A *Forrásjegyzék*ben úgyszólván minden jelentősebb balladakutatónkat felvonultatta a szerző, miközben arra is módot talált, hogy a gyűjtők neve mellett — ahol csak lehetett — az adatközlők nevét és életkorát is szerepeltesse.

Külön kell szólnunk a szerkesztő sommás bevezető tanulmányáról. Nemcsak összesíti a balladakutatás eddigi eredményeit, de néhány megállapításával eljövendő feladatainkra is figyelmeztet. Tovább tökéletesíti a balladák tematikai osztályozá-

sára tett eddigi kísérleteit. Részletesen taglalja a népballadának, mint sajátosan európai műfajnak a létrejöttét, s utal arra, hogy megkülönböztetett figyelem kíséri nemzetközi szinten is a román, mellette pedig a romániai magyar népballadát.

A másik gyűjtemény a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelent meg: Albert Ernő és tanítványai többéves háromszéki gyűjtőmunkájának legértékesebb részét tartalmazza, ugyancsak Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel. A változatokat is együvé számítva, összesen 425 balladát foglal magába. Így ez a kiadvány az eddig megjelent balladaköteteink sorában a legtöbb népballadát publikáló gyűjteményünk. Óriási nyeresége tehát közművelődésünknek, folklorisztikánknak egyaránt.

Albert Ernő nemes hagyomány folytatására vállalkozott. Már a múlt században tevékenykedő legelső gyűjtőink felismerték a népköltészet társadalmi gyűjtésének jelentőségét. Erdélyi János, majd az őt követő Kriza János vállalkozásai tanúskodnak erről: nemcsak gyűjtők, de gyűjtést-szervező folkloristák is voltak. Albert Ernő folklórgyűjtő- és gyűjtést-szervező tevékenységéhez a legfőbb indítást — úgy hiszem — mégis a legközvetlenebb előd, Kónsza Samu adta. Az 1957-ben megjelent és mára már klasszikus értékűvé nőtt *Háromszéki magyar népköltészet* című Kónsza-gyűjtemény elsőnek adott átfogó képet a háromszéki népköltészetről. Ebben a gyűjteményben úgyszólván minden folklórműfajunk képviselve van. Albert Ernőék viszont egyetlen műfaj, a népballadák háromszéki föltérképezésére vállalkoztak. Igen, mert épp ezt a műfajt kezdte ki a legérzékenyebben a feledés. Egyre inkább apad a nép balladateremtő kedve. Régi stílusú, klasszikus balladaköltészetünk már jórészt a múlté. Ha most, a huszonnegyedik órában nem rögzítjük a rögzítenivalót, pótolhatatlan veszteséggel kell számolnunk. Ugyanakkor hazánk folklórtérképén rengeteg még a fehér folt: hány falunk, tanyánk van, ahol eddig sohasem fordult meg hivatásos folklorista. Eme hiányok pótlása csakis társadalmi összefogással, a népköltészet társadalmi gyűjtésével, azaz társadalmi üggyé váló folklórkutatással lehetséges. Ez a felismerés máris megtermékenyítőleg hatott

egész közművelődésünkre. Egyre több hírt hallunk a gyűjtőmunka terebélyesedéséről, a nagy sikerű folklórnapok rendezvényeiről. Országos jelentőségű megnyilvánulássá nőtte ki magát például a rendszeresített *Bihari folklórnapok*. A *Bihari Napló* 1973 októberi számának sikere, amely a megyében kibontakozó néprajzi kutatásokról ad hírt, beszédesen tanúsítja népünk felfokozott érdeklődését a magateremtette népművészet, népköltészet iránt.

Épp ilyen szép sikernek örvend most Albert Ernő gyűjteménye is. Mert ez a könyv, a közölt anyagon túl, pontos tájékoztatást nyújt a háromszéki balladaköltészet gyűjtésének előtörténetéről is. A bevezető tanulmányt író Faragó József sorra vette az összes számításba jöhető eddigi közleményeket, megjelölte folklórtörténeti helyüket, az új gyűjteményt pedig beágyazta ebbe a folklórtörténeti folyamatba.

A bevezető végén Faragó külön összefoglalta a legalapvetőbb tennivalókat. Hangsúlyozza többek között, hogy „... az egész eddigi magyar folklórkutatás, miközben balladánk történeti eredetéről, nemzetközi kapcsolatairól, tartalmi-formai értékeiről és szépségeiről oly gazdag ismereteket halmozott föl, úgyszólván adósunk maradt életük bemutatásával. Valóban, a balladafilológiai és esztétikai kutatások nagy százada után, ha még egyáltalán mód van rá, a balladaszociológiai kutatásokat is föl kellene lendítenünk, emelnünk az előbbiek színvonalára”.

Nos, a balladaszociológiai vizsgálódásokban az első szerény lépéseket máris megtettük. És örvendoznünk kell, hogy az ilyen irányú hazai munkálkodásunk nemcsak itthon, de Európa-szerte feltűnést keltett. Legutóbb a *Falvak Dolgozó Népe* is helyet biztosított két balladaszociológiai közleménynek (*Folklórszociológia*, 1973. július 18.; *Énekeseink balladakészlete*, 1973. szeptember 19.).

Összegezésképpen tehát még egyszer a két balladaskönyv nagy tudományos és irodalmi jelentőségére szeretnők fölhívni az olvasó figyelmét. Mind a két gyűjtemény folklórműveltségünk gyarapítását is szolgálja.

Falvak Dolgozó Népe, 1974. január 16.

TANULÓK KÖNYVTÁRA 1973

Összefoglaló jellegű tanulmány a Dacia Könyvkiadó
(Kolozsvár) 1973-as terméséről

Most, amikor számba vesszük a *Tanulók Könyvtára* 1973-as termését, jóleső érzéssel nyugtázzuk e sorozat könyveinek sikerét. Bízvást elmondhatjuk, hogy a Dacia Könyvkiadó szerkesztőségének megújhodott koncepciója szerencsésen össztalálkozott az olvasótömegek — elsősorban a diákolvasók — reális igényével. Ez a megújhodás nem a sorozat arcélének gyökeres megváltozását eredményezte. Jórészt megmaradt a könyvek sajátos profilja: részletes bevezető tanulmány, a kötet végén pedig a nagyon fontos *Függelék*. Megszűnt viszont — és ez nagyon, lényeges — a sorozat megjelenésének esetleges volta, ugyanakkor tanúi lehetünk a nagyméretű példányszám-növekedésnek (már 20-22000 példányban — is jelentek meg kötetek!). Ezen túlmenően pedig a szerkesztőség bátrabban tájékozódik az irodalmi hagyatékban, s több alkalommal úttörő jellegű kiadvánnyal lépett az olvasóközönség elé. Épp ennek révén nőtt meg az utóbbi időben a sorozat iránti érdeklődés, s nem egy esetben a „kritikusok” egyöntetű elismerését is kivívta magának.

Így az 1973-as termésből elsőként a Faragó József gondozásában megjelent *Gyönyörű Bán Kata*. Régi magyar népballadák című ballada-antológiát emelném ki. A kötet 125 régi balladát tartalmaz, klasszikus népballada-költészetünk legreprezentatívabb darabjait. Jelentősége, hogy az első ilyen jellegű válogatás népköltészeti kiadványaink sorában. Ha most azt is figyelembe vesszük, hogy a *Tanulók Könyvtára* sorozatban is az első népballadás könyvünk, örömünk még nagyobb. Ugyanis ebben a sorozatban jó darabig méltánytalanul háttérbe szorult a tanulók részére összeállított ilyen profilú kiadvány. Az utóbbi évek nagysikerű balladagyűjteményei jobbára forrásértékű anyag publikálására vállalkoztak, emiatt ezek a könyvek nem játsz-

hattak eligazító szerepet a tanulóifjúság folklórműveltségének megalapozásában. Évekkel ezelőtt megtörtént ugyan az első kezdeményező lépés: 1964-ben a volt Ifjúsági Könyvkiadó (a *Tanulók Könyvtára* régi kiadó-gazdája) megjelentette a *Csillagok, csillagok* című népdalválogatást. Ezt követte most (9 év múlva) az új balladáskönyv. Közel évtizedes kiesés után tehát megfelelő tudományos apparátussal ellátott, igazán a tanulók kezébe való (és odaillő!) folklórkiadvánnyal gazdagodtunk. Az a felismerés, hogy az irodalom megszerettetése elképzelhetetlen a népköltészet megbecsülése nélkül, íme, lassan meghozza első gyümölcseit. Mert a továbblépés is biztató: az 1974-es kiadói terv ugyanilyen jellegű válogatást ígér prózai népköltészetünk-ből.

A másik gyűjteményes kötet *Szép magyar komédia* címen a magyar drámaírás kezdeteiről ad átfogó képet. A XVI. században keletkezett, legjelentősebb magyar nyelvű drámákat tartalmazza. Hiánypótló mű, ugyanis a felszabadulás utáni hazai könyvkiadásunkban még nem kapott helyet például Sztárai Mihály vagy Bornemisza Péter úttörő jelentőségű irodalmi munkássága, holott iskolai tanterveinkben szerepel. A kötetben megtaláljuk még Heltai Gáspár és Balassi Bálint egy-egy munkáját, valamint a *Debreceni disputa* és a *Comodia Balassi Menyhárt árultatásáról* címen ismert két drámát. Ez utóbbival kapcsolatosan emlékeztetni szeretnők az olvasót arra, hogy néhány évvel ezelőtt régi irodalmunk kutatója, Szigeti József újszerű eljárással bizonyította be a dráma szerzőségét, Bornemisza Péterben jelölve meg az íróját. Tanulmánya *A mű és kora* című könyvében olvasható (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.). S bár Sz. Tamás Júlia az *Előszó*ban utal is erre, a dráma mégis Bornemisza Péter neve nélkül jelenik meg. Különben az előszó — rövidsége ellenére is — jól eligazít a XVI. század drámateremtő világában, miközben európai kitekintést is nyújt az olvasónak.

Az egyes írói-költői életművek főbb vonulatait bemutató könyvekből több címet is felsorakoztathatunk. Alapvető jelentőségű művek kiadására került sor: *A falu jegyzője*, a *Szegény*

gazdagok, a *Fekete kolostor* című regények megjelentetése időszzerű volt. Úgyszintén különleges méltánylásban kell részesítenünk a Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz Mihály és Radnóti Miklós válogatott verseit tartalmazó köteteket. A novellaválogatások közül elsősorban a szép Kosztolányi-kötetet (*Mátyás menyasszonya*) illeti elismerés. A kritikai irodalmat rendhagyó jelentőségű mű képviseli: ismét hozzáférhetővé vált Mikszáth Kálmán monográfia-igényű munkája, a *Jókai Mór élete és kora*. „Két író nagysággal ismerkedhetünk meg e könyv lapjain. Egyik a könyv hőse, akinek életét és írói pályáját nyomon követjük, másik a könyv szerzője, aki meg úgy mondja el a háromnegyed százados élettörténet eseményeit, hogy eközben végedes-végig önmagáról is vall” — írja találóan az előszóban Antal Árpád. Nos, a könyvnek épp ez a kétarcúsága jelent különleges élményt a mai olvasónak. Sikere — remélhetőleg — arra ösztökéli majd a kiadót, hogy jobban szétnézzon az ilyen jellegű könyvek háza táján. Mert épp ez a mű bizonyítja, hogy író maradandó érvényű véleményt is tud mondani író-kortársáról — minden túlzott irodalomelméletieskedés nélkül.

Bár egyelőre még szerény méretekben, de a sorozatban a világirodalom is képviselve van. Az 1973-as termésből két kiadványt emelhetünk ki: az Eminescu-kötetet és a *Görög drámák* című antológiát. Különösen az utóbbi gyűjteményes kötet érdemel figyelmet, ugyanis régi adósságot törlesztett vele a kiadó: hozzáférhetővé vált ismét Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész, Arisztophanész egy-egy drámája. Köztudott, hogy irodalomtatásunkban a drámai műfajcsoportok megtanítása elképzelhetetlen az ókori drámairodalom ismerete nélkül. Az ilyen könyv ugyanakkor a világirodalmi tájékozódást is megkönnyíti, hiszen az előszó (Szabó György munkája) alapos tárgyismereten alapul: sokoldalú képet kapunk a dráma megszületésének körülményeiről és arról, hogy milyen funkciót is töltött be a színjáték az ókori világban. Véleményünk szerint a *Tanulók Könyvtára* sorozatnak rendszeresítenie kellene az ilyen jellegű könyvek kiadását. Évente talán jól elkelne 4-5 kötet a vi-

lágírodalom köréből, s jó alkalmat nyújtana a tanulóifjúságnak arra, hogy szélesebb összefüggésekben szemlélje a mai irodalmat, ez pedig hozzájárulna a realisabb irodalmi összkép kialakulásához.

A továbbiakban éppen csak jelezni kívánjuk, hogy az 1974-es terv közel 20 címet ígér. A klasszikus irodalomból elsősorban Mikes Kelemen, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond stb. kap helyet a sorozatban, de a jelenkori irodalmat sem mellőzi: megjelenik Déry Tibor válogatott novelláinak kötete és Kovács György *Erdélyi tél* című faluregénye. Az antológiák közül a kuruc költők antológiáját, valamint a román, magyar és a világirodalom legszebb fabuláit tartalmazó gyűjteményt várjuk felfokozott érdeklődéssel.

Befejezésül még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy a *Tanulók Könyvtára* sorozat kitűnő eszköznek bizonyult ifjúságunk irodalmi műveltségének megalapozásában. Sajnos azonban, ezt a jó lehetőséget nem minden esetben használjuk ki. Iskolai könyvtáraink könyvellátása például még mindig túlságosan rapszodikus. Bár mostanában némi javulás észlelhető, a könyvtáraknak juttatott példányszám nem kielégítő. Vannak olyan kötetek, amelyek el sem jutnak az iskolai könyvtárakba, vagy ha eljutnak, egy-két példánnyal kell megelégedniük, holott tíz-húsz példányra volna szükség. A tantervek által ajánlott házi olvasmányi jegyzékek sem eléggé célszerűek: így az V-X. osztályoknak szóló ajánlások nagyjábólra éppen a *Tanulók Könyvtára* sorozat kötetait mellőzik. Még mindig nem oldódott meg kellőképpen a könyvesbolttal nem rendelkező falvakban a könyvárusítás. A fogyasztási szövetkezetek munkája ebben a vonatkozásban nem elég rendszeres, s általában arról panaszkodnak, hogy az újonnan megjelent könyvek jó részét csak több hónapos késéssel kapják meg. Van tehát szervezni-rendezeni való a könyvterjesztésben is!

Tanügyi Újság, 1974. április 2.

AZ UTAZÁS DIVATJA

Útleírások, úti jegyzetek az 1848 előtti Erdélyről.

Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Egyed Ákos.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973

A Kriterion Könyvkiadó népszerű *Téka* sorozatában jelent meg az a válogatás, amely útleírásokat, úti jegyzeteket tartalmaz az 1848 előtti Erdélyből. Először is azért kell méltányolnunk ezt a kötetet, mert „... jó részt feledésbe merült” anyagot publikál. A reformkori Erdély jeles útirajz-íróinak munkáiból találunk részleteket.

Az előszót író Egyed Ákos — aki válogatta, illetve gondos jegyzetekkel is ellátta a kötetet — helyes történelmi érzékkel ágyazza be ezeket a munkákat a reformkor társadalmi-művelődési valóságába. (A könyv végén külön fejezetben is összefoglalja Erdély általános helyzetét az 1848 előtti két évtizedben). Hangsúlyozza, hogy az útirajz-irodalom terebélyesedését főképpen a polgári haladás szükségességének felismerése segítette elő. Céltudatos utazások voltak tehát: a szülőföld szépségeinek fölfedezésén túl a népi élet, a társadalmi elmaradottság föltérképezését szolgálták. Ahány szerző, annyi vizsgálódási mód, de közös bennük a nép jövőjéért való aggodás. Azt mondják el, hogy az erdélyi iparosodás még a kezdeteinél sem tart, nincsenek gyárok, primitív körülmények között dolgoznak a bányászok, elhanyagoltak a kereskedelmi utak. Tombolnak „a kényükre hagyott elemek”, s mindaddig nem is lehet változás, míg ... az emberi erő és ész által engedelmességre nem hajtattak.” S nem különb a művelődési élet sem: az uralkodó osztály vajmi keveset törődik a tömegek „észbeli pallérozásával.”

Íme, ezért mondja Egyed Ákos ezekről az útirajzokról, hogy „konkrét adatok tárházai”. S mint ilyenek, kitűnő összehasonlítási alapul szolgálhatnak mai riportereinknek, szociográfusainknak. Ezen túlmenően pedig elég gazdag néprajzi vonatkozású leírásokat tartalmaznak. S mert nagyrészt a tudományos

igényű néprajzi kutatások megindulása előtti időkből való lejegyzések, folklórtörténeti jelentőségük nem vitás. Így roppant értékes anyagot találunk a torockói női viseletről, a nászünnepe lefolyásának megörökítése pedig különleges fontosságú. Betekintést nyerhet a mai olvasó a háromszéki építkezés egykori állapotába, és ízelítőt kaphat a kovásznai népszokásokból. A legtöbb írás ugyanakkor gazdagon merít a meglátogatott helységek történelmi múltjából. Ilyenkor a szerzők az írásos dokumentumok mellett a néphagyományt is tanúságtételre hívták. Több régi népmondát és regét dolgoztak fel, gazdagítva ezáltal népköltészetünk kincsesárát.

Joggal állapította meg tehát a könyv gondozója, hogy „természete és adatgazdagsága következtében ez az antológia a helytörténet, művelődéstörténet, néprajz és népismeret iránt érdeklődők igényeihez áll közelebb.” Mint forrásértékű mű, elsőrendű fontosságú. Amit pedig az utazás divatjáról mondanak el a szerzők, ma is időszerű. Mert valóban „utazni s még inkább utazásokat írni” — gyönyörűség. Különösen akkor, ha az utazó — Sütő András szavaival élve — „az úti reménységgel együtt magával vitte itthoni fonnivalóját is.”

Falvak Dolgozó Népe, 1974. július 24.

NICHITA STĂNESCU: VÍZIORGONA

Versek Szilágyi Domokos átültetésében.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974

Nichita Stănescu lírája messze elkanyarodott a szokványos értelemben vett hagyományos versírástól. Kritikai irodalmunk mostanság egyre többet beszél a húszas-harmincas évek avant-gárd lírájának napjainkig tartó hatásáról. Valóban, az akkori kísérletezések mintha új erőre kaptak volna (itt a kelet-európai irodalmakra gondolunk elsősorban), s megtermékenyítő erejükkel — néha — mintha új irányt szabtak volna a költészetnek. Nem véletlen, hogy egyre gyakrabban értekezünk a groteszk költői látásmódról, illetve az úgynevezett absztrakt líráról. Nos, Nichita Stănescu „... absztrakt verseket ír; lírája filozófiai szemléletet fejez ki, költői törekvése a közeli, bensőséges lírai univerzum eszmei értékeinek a felszínre hozása” (Az idézet Constantin Cubleșantól való).

S ha már formanyelvi törekvésekről, formabontó kísérletezésekről beszélünk, hadd szögezzük le, hogy ezek a kísérletezések egyben újfajta versstruktúrát követelnek meg. Mert a költő a valóság elemei között új összefüggésrendszert fedez föl, új, az olvasó számára kezdetben szokatlan költői világot teremt. Legfőbb célja, hogy a világ, a költői én belső életének eddig föl nem tárt összetevőit hozza felszínre. Ez pedig eredetiséget, szokatlan társításokat igényel, a nyelv eddig parlagon hagyott elemeinek hasznosítását feltételezi. Stănescu költészete e líra reprezentatív megnyilatkozása. Ha most hirtelen a kortárs hazai magyar irodalomból kellene néhány ilyen típusú költőt megneveznem, nem jönnék zavarba: Szilágyi Domokosról lenne szó, aki jelen esetben éppen Stănescu fordítójaként mutatkozott be — megajándékozván bennünket a román költő első magyar nyelvű kötetével.

Azt hiszem, a fent elmondottakból szorosan következik, hogy Stănescut fordítani nem könnyű. Szilágyi Domokos mégis

magas szintű fordítás-kísérletekkel lepett meg. Kísérletekről beszélek, ugyanis Dsida Jenővel vallom, hogy „...egy-egy sor, egy-egy versszak lefordításának sok, mondhatnám végtelen számú lehetősége van.” Fordítója válogatja, hogy ebből a „végtelen sok lehetőségből” végül is melyik változat mellett köt ki, melyikről érzi úgy, hogy engedelmeskedett legbensőbb akarata parancsainak.

A fordító három kötetből válogatott: *Alfa, 11 elegii, În dulcele stil clasic*. A két első kötet még jórészt az indulás éveiből való, de bennük már a modern utakat taposó Stănescu markáns hangja szólal meg. Különösen a tizenegy elégiát tartalmazó kötet vonta magára annak idején a közfigyelmet. Szilágyi Domokos egyik törekvése — úgy vélem — a magyar nyelv hajlékonyságának felfokozott kiaknázása lehetett. Stănescunál ugyanis szinte magától értetődő természetességgel váltják egymást a hagyományos és a modern (szabad asszociációs) szókapcsolatok. A legnagyobb fordítói erőpróbát — minden bizonnyal — az elégiák átültetése jelentette. Egyrészt terjedelmi okokból is, de főleg azért, mert bennük a költő eredeti világlátása már teljes mértékben érvényesül. A tizenegy elégiából Szilágyi Domokos nyolcat vett föl kötetébe. Remélni szeretnénk, hogy a hiányzó hármat is lefordította, s később talán önálló, kétnyelvű kötetként — a teljes elégiagyűjteményt — eljuttatja még olvasóinkhoz.

A harmadik kötet, amelyből elég gazdagon válogatott a fordító, az *În dulcele stil clasic*. Ebben a versgyűjteményben Stănescu egészen más oldalról mutatkozik be — erre legpompásabban a cím utal. Igaza van Szilágyi Domokosnak: Stănescunak ez a könyve „muzsikál”. Valóban, minden verse csupa nyelvi bravúr, lefordításuk tehát különleges erőfeszítést igényelt. Nos, ennek az erőfeszítésnek a salakját nem mindenhol sikerült mellőznie a fordítónak. Helyenként nehézkes sorok, eléggé ki nem harcolt tömörség tanúskodik erről. Példát itt mégis az ellenkezőjére, a telitalálatra hozunk. Az alábbi versszakban éppen

a könnyedség és természetesség, a játékosság, a nyelvi lelemény az, ami végtelenül megkapó:

„Mint a csirke a tojásban,
benned volnék, kicsi társam,
én tebenned, örök kotló,
énbennem te, belém botló,
míg kikotlod, kis hamis,
még alázatomat is...”

(*Spleen*)

Végül megkérdezheti az olvasó: Stănescu reprezentatív költeményeit kapta-e ebben a kötetben? Tény, hogy a fordító a tizenhárom kötetes költőnek csak három kötetét használta, s mellőzte legszebb verseinek vaskos gyűjteményét is (*Cele mai frumoase poezii* sorozat), holott ugyanabban az évben (1970) jelent meg, amikor az *În dulcele stil clasic*. Így hát Szilágyi Domokos fordításkötete inkább ízelítő, amelynek folytatása kell hogy következzen.

Igaž Szó, 1975. szeptember

GYŐRI KLÁRA: KISZÁRADT AZ ÉN ÖRÖMEM ZÖLD FÁJA

Emlékezés.

Sajtó alá rendezte és előszóval ellátta Nagy Olga.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975

A népi élet, a népi társadalom vizsgálata maradandó értékű művekkel büszkélkedhet. A régi falu képe többé-kevésbé már ismert, s néha úgy érezzük, hogy ezt az ismeretanyagot már nincs is mivel gyarapítanunk. Aztán jön egy-egy könyv, mint például a nemrég megjelent Győri Klára-kötet, amely első olvasásra is az újdonság erejével hat. Mert bepillantást nyújt a népi élet olyan rejtett zugaiba, ahová a hivatásos kutató — bármilyen jól alkalmazott módszerekkel is dolgozik — nem mindig pillanthat be.

Nem azért született meg ez a könyv, hogy szerzője — még ha kívülről jövő indítékok hatására is — írói kvalitásait csillogtassa. Azért ragadott tollat, mert úgy érezte, saját élettörténete bizonyos mértékben tanulsághordozó. A régi önéletírók emléket halyó szándéka munkált tehát benne.

A könyv négy fejezetéből — *A gyermekkor*, *A szolgaság kenye*, *Lányság és szerelem*, *Asszonyors* — végeredményben egy magatartásforma meglehetősen hűséges rajza tárul elénk. Győri Klára széki parasztasszony életútjának állandó kísérői a szenvedések és az asszonyi csalódások. Lánykori nagyravágyásáért drága árat kellett fizetnie. A sorozatos lemondások alakították jellemét olyanná, amilyenek maga is látja: saját életsorsába beletörődni nem akaró, de változtatni már nem tudó asszony??nyá. Az élethelyzet, amelyben meg kellett állapodnia, eleve „kitermelte” a szüntelen vergődést, a kiszolgáltatottságot. Vitatkozhatnánk azon, hogy ez a sors mennyire azonos a széki asszonyi sorssal? A lényeg az, hogy ilyen élet is volt, s mint magatartásforma, akár tipikus is lehet.

A könyvre szerkezeti szempontból a mozaikszerűség, a töredezettség jellemző. Egymás mellé helyezett apró történetek lán-

colatából bontakozik ki a cselekmény. Érdekes, hogy olvasás közben mégsem érezzük bántónak ezt a szüntelen megszakított-ságot. A történeteket egységbe fogja a belső élményből fakadó mesélőkedv, a népi valóság belülről való láttatása. Nos, épp ez a belülről való láttatás a könyv egyik figyelemre méltó értéke. Másik nagy erénye pedig a színes, pompás széki nyelvezet. Milyen jó ismételten meggyőződünk, hogy ma, amikor egyre többet írunk a nyelvi elszürkülésről, íme, mégis van olyan örökfrissen buzgó forrás, ahová szomjat oltani bármikor ellátogathatunk.

Győri Klára visszaemlékezésének ugyanakkor dokumentáris értéke is van. Már a szerző figyelmeztet arra, hogy az olvasó „... ne vegye hazugságnak egyetlenegy fél betűjét se”. Nyilván, önéletróként elsősorban az adatok hűséges közvetítésére kellett törekednie, bár néhol érezni a valóságtól való nagyobb mérvű elrugaszkodást. De ha jelképesse is növeszt bizonyos élethelyzeteket, ha szépíteni is próbál, ezt mindig a népi gondolkodásmód keretei között valósítja meg. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Győri Klára elsősorban mesemondó volt, az első elismerést is mesemondóként aratta: öt meséje és a róla szóló gyűjtői vallomás 1969-ben jelent meg Nagy Olga folklórkutató meseválogatásában, a *Lüderc sógor* című kötetben. (Ezt a könyvet ugyancsak Nagy Olga rendezte sajtó alá és látta el előszóval.) Mesemondói volta — nyilván — írás közben és éreztette hatását: a zárt, kerekre formált kis történetek egész sora bizonyítja ezt. Néprajzkutatásunk egyre nagyobb figyelmet fordít az ilyen jellegű „igaz” történetek tanulmányozására. Belőlük próbáljuk kihámozni a mese és a való élet bonyolult kapcsolatát. Tény, hogy mesevilágunkba folyton folyvást beáramlanak a való élet eseményei, történései, mint ahogy néha a valóságélményből fakadó művekben is meseszerű epizódokat, mesemotívumokat találunk. Győri Klára igaz története e műfaj egyik reprezentáns alkotása. Annyi megszorítással, hogy itt döntő módon mégis a reális élettények játszanak elsődleges szerepet.

Igaz Szó, 1976. április

SZÉKI NÉPMESÉK

Gyűjtötte, sajtó alá rendezte
és a bevezető tanulmányt írta Nagy Olga.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976

A *Művelődés* 1975. júliusi számában megjelent *Szociográfiai szempont a néprajzkutatásban* című tanulmányában írja Nagy Olga: „A szociográfiai szempontú néprajz- és folklórkutatás azt jelenti, hogy bármit kutatunk, mindenkor számba vesszük a jelenségekhez fűződő gazdasági-társadalmi tényezőket.”

Ez a mondat mottóként is állhatna Nagy Olga nemrég megjelent széki népmesegyűjteménye élén. A könyv hazai magyar mesekiadványaink sorában — épp a mesék szociográfiai láttatása révén — rendhagyó jelentőségű. Átfogó képet nyújt egy falu megközelítőleg teljesnek mondható mesekincséről. A gyűjtő bevezetőjében szoros kapcsolatot teremt a népi tudatállapot és e tudatállapotot tükröző népi alkotások között. Megállapításait a Széken gyűjtött 790 mese és tréfa (a kötet 91 meséje csak válogatás) sokoldalú vizsgálatából szűrte le. A három évtizedes kutatómunka — amely „a népi valóság teljes felmérését jelentette” — olyan eredményeket hozott, amelyek folklórszempontról alapvető jelentőségűek, s mintegy ablakot nyitnak az elmélyültebb, ugyanakkor szociológiai vonatkozásokban is bővelkedő kutatómunka felé. Újszerűen tárgyalja például a hagyomány és újítás vitatott kérdéskörét, részletesen beszél a mesemondás alkalmairól, s kitér azon tényezők vizsgálatára is, amelyek a mesemondót „fejlődésében meghatározták”. Világos és pontos statisztikai táblázatokkal közöl a széki mesekincs műfaji megoszlásáról, valamint a mesemondók tipologizálható repertoárjáról. Szól néhány nagyon ritka vagy eddig nem is katalógizált mesetípus jelenlétéről a széki néphagyományban. Mozgásában ragadja meg, azaz folyamatként tárgyalja a fantasztikum ősi állapotát hordozó varázsmesék fokozatos háttérbe szorulását és a népi tréfák felgyorsult előretörését — mai életkörülményeink között. A népi komikum változatainak taglalá-

sakor kimutatja a népköltészetben is eléggé honos groteszk és abszurd helyzetek meglétét. Érdekességgként emeljük ki, hogy a néphagyományban a népi groteszket és abszurdot nem a mondani-való elködösítésének szándéka „termelte ki”, ellenkezőleg: a vérbő népi realizmus szolgálatában állanak, a gondolati telitalálatot segítik elő.

A módszerek, amelyeket kutatás közben a gyűjtő alkalmazott, a lehető legmodernebbek. Folklorisztikánkban csak fokozatosan és csak az utóbbi évtizedekben kerítettünk sort az újragyűjtésekre, a népi alkotásoknak ugyanattól az adatközlőtől való többszöri és más-más időpontban történő lejegyzésére. Nos, Nagy Olga számos helyen utal arra, hogy munka közben „több párhuzamos szövegelemzést” végzett, az állandósult és a folyton variálódó-változó mese-elemeket „párhuzamos vizsgálatnak” vetette alá, máshol pedig motívumokat hasonlított össze. Figyelemmel kísérte a mesék struktúrájában beálló módosulásokat, s így értékes és eddig kevésbé méltányolt jelenségekre hívhatta föl az olvasó és a szakkutató figyelmét.

Végző soron milyen is az az általános kép, amelyet Nagy Olga a falu mesekincséről nyújt? Szék jelenleg „ép és erőteljes” szóbeli művészettel rendelkezik. Ha viszont az összegyűjtött mesék műfaji megoszlására figyelünk, máris meggondolkoztat a tréfák, főleg az élménybeszámolók, az úgynevezett „igaz történetek” túlsúlya. A helyi színeket őrző, a nem tipologizálható helyi anyag (főleg igaz történet) az egész mesekincsnek mintegy 73 %-át teszi ki, míg az európai vonulathoz tartozó, a vándortémákat hordozó, s ennél fogva a legpéldaerejűbb mesekészlet mindössze 27 % (219 mese). Nyilván, nem vonjuk kétségbe az élménybeszámolók folklorisztikai jelentőségét, viszont irodalmi (tehát esztétikai) megmunkáltság szempontjából ezek az alkotások mégis a második helyre szorulnak, áttétel-nélküliségükben pedig sokszor kevésbé művésziek. Érti ezt Nagy Olga is, s így kötetében csak vándortémákat, csak igazi meséket gyűjtött bokrétaiba. A feledés éppen ezt a réteget kezdte ki a legérzékenyebben. Ezért fordul felénk kettőzött súllyal a mai kutatók fi-

gyelme, s motívumrendszerükből megpróbálják rögzíteni mindazt, ami még föllelhető. Nagy Olga évtizedek óta gyűjt, népszerűsít, ha kell, gyűjtési útmutatót állít össze, fiatal kutatókat ösztönöz. S teszi mindezt határtalan optimizmussal, a mesehősök mindent legyőző kitartásával, a gyűjtőmunka értelmébe-szépségébe vetett nagy-nagy hittel. Csoda-e, hogy meseműhelyéből ilyen szép könyvek kerülnek elő?

Igaz Szó, 1976. augusztus

HÁROM TESTVÉR, KILENC SÁRKÁNY

Román fantasztikus balladák. Fordította Kiss Jenő.

Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt

és a jegyzeteket írta Faragó József.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976

A román népballadák magyar fordításirodalma több mint százéves múltra tekint vissza. Költők egész sora munkálkodott azon, hogy a kelet-európai balladakincs egyik legrepresentatívabb ága művészi szintű tolmácsolásban juthasson el a magyar olvasóhoz. Időközben a román gyűjtések is megszakítás nélkül gyarapodtak. Nem véletlen tehát, hogy a román balladák iránti érdeklődés folyton erősödött, sőt, az utóbbi évtizedekben mintegy megsokszorozódott a fordítás-kísérletek száma is.

Másfél évtizeddel ezelőtt fogott össze a költő és műfordító Kiss Jenő és a folklorista Faragó József, hogy — az eddigi fordításgyűjteményeket messze túlhaladva — végre egységes terv alapján adjanak átfogó képet a román balladaköltészet egészéről. Együttműködésük eredménye öt kötet ballada: *A bárányka*, 1963; *Novákékról szól az ének*, 1969; *Szarvasokká vált fiúk*, 1971; *Márk vitéz*, 1974. És végül a nemrég megjelent zárókötet, a fantasztikus balladákat tartalmazó *Három testvér, kilenc sárkány*, 1976.

Ez a legutóbbi kötet azért is különleges fontosságú, mert betekintést nyújt a mese- és mondaballadák világába, amely — mint köztudomású — a magyar folklórban meglehetősen szegényes réteg. Vargyas Lajos frissen megjelent nagy összefoglalásában ezt írja: „A magyar balladák áttekintéséből csak egy-két esetben tudunk kimutatni mesei elemeket” (*A magyar népballada és Európa*. Bp., 1976). Nos, annál gazdagabban él és virágzik ez a műfaj még napjainkban is a román folklórban, annak bizonyágaképpen, hogy máig fennmaradt az egyéni ballada-előadás szokása: a tehetséges népi énekes bármikor képes arra, hogy

meseszerű történeteket, meséket és mondákat dolgozzon fel — akár verses formában is.

A magyar meseballadák ritkaságától függetlenül Faragó József, a könyv szerkesztője, három esetben is tudott olyan párhuzamos magyar népballadára hivatkozni, amelyeknek motívumai szoros szálakkal kötődnek a román változatokhoz. A balladakapcsolatok tehát — mint ahogy Faragó is megjegyzi — „keresetlenül is előjöttek”, s bár a jegyzetekben még nem kaphattunk végleges választ e kapcsolatok eredetére (ez nem is állt a jegyzetíró szándékában), mégis jó, hogy a kölcsönhatás vizsgálatának fontosságára ismételten ráirányította figyelmünket.

A műfordító Kiss Jenő vállalkozásának nagyságát és merészségét mindennél jobban bizonyítja az, hogy az öt kötetben összesen több mint másfélszáz balladát és kolindát ültetett át magyar nyelvre. Óriási nyeresége ez irodalmunknak, s külön büszkeség, hogy eddig magyarul szólalt meg a legtöbb román népballada. Egységes nyelvi megformálású, egyazon költői leleménnyel megoldott szövegek szépségében gyönyörködhetünk. A jegyzetekben Faragó megadja a balladák eddigi fordításainak bibliográfiáját, s ezzel mintegy fordítástörténeti keretbe ágyazza Kiss Jenő tolmácsolásait. Lehetőség kínálkozik az egybevetésekre, a más-más szintű költői vállalkozások ízelgetésére. Így például a kötetben is olvasható, *A katáng* című balladát Kiss Jenő előtt hárman is lefordították. Érdeemes Csanádi Imre fordításából idéznünk egy kis részletet: „...Hajnalcsillagok, / két kérő legott / Napjukhoz megtérnek, / mindent elbeszélnek. / Fel pirosan csattan, / Szól a Nap haragban: / — Meg ne békítsetek, / ím bájolást teszek: / katánggá, kóróvá, / bájolom bimbóvá, / nap után járóvá.”

Ugyanez a részlet Kiss Jenő átültetésében: „... A Nap két követje / Visszatért sietve, / S elmondták a Napnak, / Hogy mily választ kaptak. / És a Nap fölizzott / Fájdalmában, s így szólt: / — Hagyjátok csak nyugton, / Mert varázssal sújtom, / Lesz virág ő, lenge, / Rét katángja, zsenge, / Szeme rajtam egyre.”

Már a figyelmes olvasó is észreveheti, hogy Kiss Jenő változatában sokkal egyszerűbben, természetesebben simulnak egymáshoz a szavak. Általában nagyon óvatosan archaizál, s a tájszavak használatában sem válik túlbuzgóvá. Külön szépséggel ragyognak a régies igealakok, amelyek tömörségükkel ropant sokatmondóak. Íme: meg is megszerette, szóval fölfelelte, felfelelt, megsegél stb. Csak a rímkenyszer készíti néhol arra a fordítót, hogy vétsen a beszéd természetessége ellen.

Kiss Jenő nemcsak figyelemre méltó, hanem példaerejű munkát végzett Az öt kötet anyaga ugyanis — életműnyi fordításgyűjtemény.

Igaz Szó, 1976. november

FARAGÓ JÓZSEF: BALLADÁK FÖLDJÉN

Válogatott tanulmányok, cikkek.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977

A népballadát, első fölbukkanásától kezdve, általános érdeklődés övezte. A XVIII. század végi, majd a XIX. század eleji észak- és nyugateurópai gyűjtemények példaként szolgáltak a keleteurópai országokban meginduló folklórgyűjtésnek. Az indítás, a példaadás termékenyítő hatásán túl azonban figyelembe kell vennünk azokat a belső történelmi-társadalmi körülményeket is, amelyek elősegítették a népköltészet iránti érdeklődés fölkeltését. Az 1848-as forradalmi megmozdulások, a nemzeti felszabadító harcok a népi élet, a népi társadalom alaposabb megismerésének igényét hozták. Ezért fordul a figyelem a nép anyagi és szellemi értékei felé: román, magyar, szerb kutatók szinte egyidőben fedezik föl a hagyományt, s csakhamar megindul a rendszeres népköltészeti gyűjtőmunka. Elég, ha itt Vasile Alecsandri és Kriza János ilyen irányú tevékenységére utalunk.

Már az első hazai gyűjtők felismerték az epikus énekköltészet rendkívüli jelentőségét, s azóta a ballada iránti érdeklődés mit sem csökkent: újabb keletű balladagyűjteményeinknek tömegsikere van, a monografikus igényű, gyűjtő-rendszerező-feldolgozó munka pedig soha nem látott eredményeket mutathat fel. A hatalmas szakirodalom ellenére a balladakutatás számos kérdése még nem nyert megnyugtató megoldást. Ezt tanúsítja Faragó József frissen megjelent kötete, amelyben a szerző jó félezernyi tanulmányából, cikkéből közöl bő válogatást.

Már előjáróban le kell szögeznünk, hogy a könyv anyagának összeállításakor igen szerencsésen járt el a szerző: jó ötlet volt egyrészt a csak egyetlen műfaj köré csoportosuló írások egybeválogatása, másrészt pedig célszerű volt a tanulmányok ciklusokba szervezése, mert így az olvasó könnyebben eligazodhatik balladavilágunkban. Az első nagy fejezetben (*Balladagyűjtők nyomában*) Fa-

ragó a múlt században tevékenykedő erdélyi és moldvai kutatók munkásságát ismerteti. Főleg a balladagyűjtés vonatkozásában hoz egészen új adatokat. Petrás Ince János moldvai munkálkodása során — például — több mint 150 évvel ezelőtt megalkotta az első szerény „korai folklorisztikai falumonográfiát”. Ugyanakkor az általa gyűjtött 15 ballada „első lejegyzés a magyar folklórban”, tehát vállalkozása úttörő jelentőségű. Meglepő adatra bukkant Faragó Gyulai Pál levelezésében is: kiderült, hogy a későbbi nagy kritikus 1845-ben, tehát 19 évesen Erdélyben már népköltészeti gyűjtéssel foglalkozott. Valószínű, az ekkor szerzett személyes tapasztalatokat használta föl később *Adalék népköltészetünkhöz* (1860) című — főleg elméleti alapvetésű — dolgozatában, amely — mint köztudott — Kriza János gyűjtés-szervező munkásságára volt döntő hatással. S ha már Krizát is főlemlegettük, hadd idézzük Faragó tanulmányából a rá vonatkozó egyik legizgalmasabb részt: „... sajtó alá rendeztem a vadrózsás munkaközösség valamennyi balladájának összesítő gyűjteményét. E kiadásra váró kéziratban a balladák száma már több mint nyolcvan”. Tehát mintegy negyedszáz olyan új Kriza-balladáról esik szó, amelyeket jórészt alig ismerünk: az összesítő válogatás (Kriza János: *Székely népköltési gyűjtemény*. Bp. 1956.) balladafejezete ugyanis mindössze 55 epikus éneket adott közre. A kötetben külön tanulmányt szentelt a szerző F. Szabó Sámuel marosvásárhelyi népköltészeti gyűjtőmozgalmának. F. Szabó Sámuel kollégiumi tanárt főleg gyűjtés-szervezőként kell méltányolnunk, mivel az iskola egykori kéziratok lapjaiból most napfényre kerültek a diákgyűjtők nevei, akik az 1860-as években mintegy 900 darab székely népkölteményt hordtak össze. S ha ez a hatalmas gyűjtemény időközben el is vészett, legalább a megőrződött „klasszikus kis hagyatékot” kellene végre közkinccsé tennünk.

A folklórtörténeti tanulmányok java részének olvasásakor több helyen is utalást találunk az 1840-es évekre: Petrás 1841-től gyűjt moldvai anyagot, Gyulai Pál 1845-ben figyel föl a hagyományra, Kriza János pedig 1842-ben ad ki „Előfizetési Felhívást *Vadrózsa* című Népköltészeti Gyűjteményre”. S ha még a *Három-*

széki balladagyűjtők szép, összefoglaló jellegű írás idevonatkozó adatát (Nagy Lajos 1846-os gyűjtéséről) is figyelembe vesszük, akkor levonhatjuk azt a következtetést, hogy hazai viszonylatban jóval az 1848-as forradalom előtt már folklórgyűjtésre érett történelmi-társadalmi viszonyokkal találkozunk. Erdélyi és moldvai csángó népköltészetünk föltáró munkájának megindulását tehát jogosan datáljuk ezekre az esztendőkre.

Ugyanebben a fejezetben szól Faragó — ha csak röviden is — a nemrég lebonyolított bihari balladagyűjtő pályázatról. A társadalmi gyűjtés fontosságáról van itt szó: az eddigi kutatómunka fehér foltjainak eltüntetésében a széles körű összefogás ma is jó eredményeket hozhat. A Bihar vidéki önkéntes folkloristák gyűjteménye máris önálló kötetűvé érett, amely — minden bizonnyal — hamarosan megjelenik a *Kriterion* gondozásában.

Nem zárhatjuk le a fejezet ismertetését anélkül, hogy kis hiányérzetünknek ne adnánk hangot: olvasni szerettünk volna — összefoglaló tanulmányt — az 1944 utáni hazai magyar balladagyűjtés történetéről is. Annál is inkább, mivel a *Népballadánk Európában* című dolgozatban emlegetett nemzetközi jó hírnevünk megalapozásában felszabadulás utáni nagy forrásgyűjteményeinknek fontos szerep jutott.

A *Balladáról balladára* címen összefoglalt tanulmányokban Faragó egyrészt olyan balladavariánsokat ismertet, amelyeket évtizedekkel ezelőtt jegyeztek le a szorgos gyűjtők, de a kutatás mindmáig nem foglalkozott velük kellő mértékben. A szerző most újraközi — például — *Péterpáli Mihály* bihari balladájának invariáns szövegét, de költői minőségének taglalása mellett a tágabb összefüggésekre is utal: megpróbálja pontosabban kijelölni a ballada helyét klasszikus értékű énekköltészetünkben. Ugyanilyen jellegű történeti adatot szolgáltat Faragó a *Szilágyi és Hagymási* ballada jobb megértéséhez is.

A tanulmányok legtöbbszörében azonban a történeti értékű szövegek mellett a legújabb gyűjtésekből származó változatok egész sorát találjuk. Ez a késői szembesítés folklorisztikailag roppant érdekes adatokat nyújt a balladák továbbéléséről, a ha-

gyományozódás egyes vonatkozásairól. Általában olyan balladákat vizsgál Faragó, amelyek aránylag kevés változatban kerültek elő: *A mennybe vitt leány*; *A vitéz és a kegyes*; *A három bányászlegény*; *A szerelem próbája* refrén nélküli redakciója. Az újabb balladaváltozatok vagy újabb balladatípusok közlése valódi gazdagodást jelent. Ugyanakkor több helyen is figyelmeztet a szerző mai feladatainkra: „... a gyűjtőmunka nagy hézagait csak állandó utánakereséssel lehet úgy-ahogy pótolni”.

Egészen más jellegű dolgozatokat találunk a *Népballadák élete* című fejezetben: itt főleg a népi énekes egyéniségének és életművének viszonyát boncolgatja a szerző (*Petrea Crețul Șolcan Brăila énekmondója*), s külön hangsúlyozza a rendszeres újragyűjtések szerepét és fontosságát bizonyos folklórjelenségek alaposabb megismerésében (*Farkas István balladája; A kibédi Barcsai-ballada hatvan év múltán*). A balladagyakorisági vizsgálatok, a folklórszociológiai fölméréseken alapuló kutatások — amelyek örömdetesen gyarapodnak hazai folklorisztikánkban — a módszerek megújítását eredményezték már eddig is.

A *Háromszéki helyi balladák* című, monografikus igényű tanulmányban ugyanakkor az újfajta, a téma alapján történő rendszerezésre ad jó példát Faragó. Százharmincegy helyi balladát rendszerez, miközben alaposan szemügyre veszi a búcsúztató balladák kezdőformuláit is. Következtetése, miszerint a helyi balladák kétharmada gyilkosságtörténetet tartalmaz, nagyon is helytálló. A konkrét adatokon nyugvó vizsgálat tehát megerősítette az itt-ott szétszórtnan megjelent, de kellőképpen meg nem indokolt eddigi felismeréseket.

Faragó Józsefet már évek óta a román balladaköltészet egyik hazai magyar szakértőjeként tartjuk számon. Elég, ha itt Kiss Jenő ötkötetes balladatolmányolására gondolunk: ezeknek a köteteknek az anyagát Faragó válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel látta el. A kölcsönhatás vizsgálatának fontosságáról Faragó a könyvet indító *Ajánlásában* így vall: „Nem ismerhetjük meg a magunk folklórját... az együtt élő és szomszédos népektől, nemzetiségektől kapott összes folklórjavak számbavétele és megbe-

csülése nélkül”. Ennek a szép szerepvállalásnak tesz eleget a szerző a könyv utolsó fejezetében közölt tanulmányaiban (*Népballadák találkozása*). Itt Faragó főleg azokkal a balladákkal foglalkozik, amelyek biztos átvételeknek tekinthetők: *Miorita*; *A juthait kereső pásztor*; *Györgyike és Ilona*; *A leány és a lovas* stb. Új ösvényt vág a szerző ugyanakkor a magyar *Árgirus* forrása kérdésében: áttekinti az árgirusos román néphagyományt, s hangsúlyozza, hogy csakis e hagyomány figyelembe vételével juthat nyugvópontra a téma megoldása. Ez a szemlélet — minden bizonnyal — további kutatásokra ösztönzi majd mind a magyar, mind a román folkloristákat.

Befejezésül felsorolunk néhányat a legsürgősebb — a kötetből is kicsendülő — feladatokból: hazai magyar folklórtörténeti kézikönyv megírása; folklórbibliográfiák összeállítása; az egyéniségvizsgálat folytatása, személyi balladamonográfiák megírása; minél több — fölmérésen, alapuló — folklórszociológiai tanulmány összeállítása; a hazai klasszikus népköltészeti hagyaték közkinccsé tétele stb. Elvégzendő feladataink tehát bőven vannak: hozzáértés és felelős munka szükségeltetik.

Művelődés, 1978. május

GYERMEKVILÁG ESZTELNEKEN

Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken.

Néprajzi monográfia.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980

Íme, újabb elsőkönyves néprajzkutatót avatunk: a Kriterion Könyvkiadó gondozásában megjelent munkájában Gazda Klára, a sepsiszentgyörgyi múzeum munkatársa, egyetlen helység, a Kovászna megyei Esztelnek gyermekvilágáról nyújt átfogó és elmélyült, monografikus képet. Hét évi szakadatlan munka öltött testet ebben a kiadványban, amely jellegénél fogva is igen figyelemre méltó, hiszen a szerző műfajmonográfiát írt, azzal a meggondolással, hogy számos folklórjelenségre csakis a mélyre ásó, az úgynevezett vertikális kutatómunka adhat pontos és kimerítő választ.

Terjedelmes bevezetője — amely a *Gyermekvilág* címet viseli — tulajdonképpen társadalomnéprajzi vonatkozásokban bővelkedő tanulmány. Előbb részletesen vázolja a helység történelmi múltját, majd pontos helyzetrajzot ad a falu mai társadalmáról. A főútvonaltól távol eső, viszonylag ma is zárt település elevenebben megőrizte azt a gyermekvilághoz kapcsolódó tárgyi és szellemi néprajzi anyagot, amelyet most a szerző a korszerű folklórmódszerek ismeretében sokrétűen feldolgoz. És jó, hogy éppen ennek a szokásanyagnak, illetve ennek a játékkincsnek a tanulmányozásához fogott. Mert, ha más műfajokra összpontosította volna a figyelmét, esetleg jóval vérszegényebb anyaggal kellett volna beérnie: maga írja ugyanis egy helyütt, hogy például a balladaéneklés, különösen pedig a mesemondás szokása Esztelneken már annyira háttérbe szorult, hogy csak töredezett mivoltában tudta volna felmutatni szellemi folklórunknak ezt a két fontos ágát.

Tanulmányának első felében a szerző a gyermek életének legfontosabb szakaszait veszi számba a születéstől az ifjúkorig.

Külön ki kell emelnünk a *Munkára nevelés, munkába nevelődés* fejezetét (68. old.), hiszen „a megélhetésért folyó kemény küzdelemben az esztelenekiek gyermekeik segítségére is számot tartottak”. Így a növekvő nemzedékek már korán dologra szoknak, s ezáltal idejében tudatosan bennük, hogy a munka, és csakis a munka biztosíthatja számukra a későbbi beépülést a felnőttek társadalmába. Itt tehát olyan egészséges népi szemléletről tudósít Gazda Klára, amelynek létjogosultságát napjainkban sem vitathatja senki.

Külön figyelmet érdemel a bevezetőnek az a része, amelyben a játékok életéről értekezik a szerző. Sorra veszi a kötött népi játékok megoszlását a játékosok neme, életkora és játszóalkalmai szerint. Arról tájékoztat, hogy milyen korú és nemű gyermekek milyen körülmények között szokták játszani az egyes játékokat. A statisztikai táblázatok, a felmérések és a felmérésekből leszűrt tanulságok arra figyelmeztetnek, hogy „... a külső forrásból a játékkincsbe néhány idegen dallamra vagy műzenére költött, mesterkéltszövegű műjáték is bekerült... A mai nevelők tudatosan tehetik jóvá, amit elődjek tudatlanul elrontottak.”

A könyv második, legterjedelmesebb részében Gazda Klára összesen nyolcszázöt gyermekjátékot ír le: énekes-táncos játékok, mozgásos vagy testedző, illetve értelemfejlesztő játékok mellett itt sorakoznak a dajkarímek, mondókák, dalocskák. Külön fejezetben mutatja be a legfontosabb játékszereket, hiszen köztudott, hogy számos gyermekjátékunk ma sem nélkülözheti a tárgyi eszközöket.

Gazda Klára most megjelent könyve gyermekjátékaink olyan hatalmas gyűjteménye, amely bő anyagot kínál szülőnek, nevelőnek egyaránt. Mert néprajzi jelentőségén túl a könyvnek nagy közművelődési haszna is van: anyagának felhasználásával színesebbé, élénkebbé, sokrétűbbé tehetjük játszani vágyó mai gyermekeink életét.

Vörös Zászló, 1980. október 25.

HA FOLYÓVÍZ VOLNÉK

A magyar népi líra antológiája.
Válogatta, az előszót írta és a jegyzeteket
összeállította Olosz Katalin.
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1982

Közel húsz esztendővel ezelőtt (1964-ben) jelent meg a *Tanulók Könyvtára* sorozatban a *Csillagok, csillagok* című, magyar népdalokat tartalmazó válogatás, amelyet Kiss Jenő állított össze, előszóval pedig Mitruly Miklós látta el. Ez a gyűjtemény nemzedékek egész sorának jelentett jó eligazító útikalauzt a gazdag népdalkincsben való tájékozódáshoz. Csakhogy azóta a folklórkutatás újabb meg újabb eredményeket ért el: számos friss, tehát forrásértékű gyűjteményünk látott napvilágot, az elméleti kutatások terén pedig új vizsgálódási szempontokat érvényesítettek mind a hazai, mind a külföldi kutatók. Fölvetődött tehát egy új, modernebb válogatás megjelentetésének gondolata, amely válogatás korszerűbb módon tájékoztassa a mai olvasót a népi líra mai helyzetéről.

Így jelent meg nemrég a *Ha folyóvíz volnék* című, szép és impozáns kötet (ugyancsak a *Tanulók Könyvtára* sorozatban), amelynek anyagát Olosz Katalin válogatta. Az antológia összesen 850 népi alkotást tartalmaz. Az üdvözölhető mennyiségi arányokon túl a válogató arra törekedett, hogy „... a népi líra fejlődéstörténetének legjellemzőbb, költői szempontból a legmagasabb (értékeket) képviselő alkotásait” mutassa be.

Antológiájában Olosz Katalin — a népi líra fogalmát kiszélesítve — a gyermekkor költészetéből, a táncszókból, a mágikus célzatú költészetből is közöl anyagot. Jogosan, hiszen valamennyi alkotás igazi líra, mellőzésükkel pedig méltatlanul megcsönkült volna a népi líráról alkotott összképünk.

A gyűjtemény legnagyobb erőssége az *Előszó*. Értő és szép összefoglalása annak, amit tudnunk kell népdalkincsünk szövegeiről. Végigvezeti a mai olvasót a népi líra alakulástörténetén.

Szól arról, hogy miként módosult-alakult népköltészetünk a társadalmi-történelmi átalakulások függvényeként. Nem kerül meg az úgynevezett kényes, tehát még lezáratlan kérdéseket sem. Több helyen is utal például arra, hogy a mai elméleti folklórkutatás nem minden folklórjelenségre adott végleges és megnyugtató választ. Így tanulmányjellegű bevezetőjében Olosz Katalin mintegy kedvet csihol a továbbgondolásra, a továbbtanulmányozásra.

A könyv anyagának osztályozásában a tematikai rendszerezés elvét érvényesíti. A könnyű áttekinthetőségre törekszik.

Bizonyos mértékben új vizsgálódási szempontokat érvényesít a népi líra nyelvi-stilisztikai, azaz formai elemzésekor. Szakít például azzal a régebbi felfogással (sajnos, az iskolában most is így tanítjuk), hogy népdalszövegeink legtöbbje természeti képpel indul. Kimutatja, hogy népdalkincsünk régi, archaikus rétegében a természeti kezdőkép helyett nagyon gyakran reális kezdősorral (sorokkal) találkozunk, a „tényközlő ösztövé mondatokból” mégis az igazi költészet szépsége sugárzik. Figyelemre méltó az is, amit a népdalok formai maiságáról, korszerűségéről mond. A népköltészeti alkotások jelképszerűségéről, látomásosságáról beszélve a folklórbeli abszurd helyzetek létezése mellett foglal állást. A minden konkrétumon túlnövő, felülemelkedő látomásra tehát már népköltészetünk is eléggé bőséges anyagot szolgáltat. Innen csak egy lépést kell tennünk ahhoz, hogy megértéssel, később élvezettel olvassuk a modern műköltészet alkotásait.

Olosz Katalin előszava s az általa szerkesztett kötet egész anyaga mindenképpen a *Költészet* felé egyengeti az utat.

Vörös Zászló, 1983. február 19.

A NÉPZENE MIKROKOZMOSZÁBAN

Jagamas János: A népzene mikrokozmoszában.

Tanulmányok.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984

A *Művelődés* 1979/1–4-es számában jelent meg Jagamas János: *Zenei anyanyelvünk elemeiről* című tanulmánya, amely először adott hírt arról, hogy a szerző úttörő jellegű vállalkozásba fogott: felismerte, hogy „... a részletekben való tájékozottság elengedhetetlen” a tudományos kutatásban, s így időt és hatalmas energiát szentelt a dallamelemek vizsgálatának. Ennek a sokrétű és aprólékos vizsgálatnak az eredményeit összegezi most frissen megjelent tanulmánykötete első, *Népi és népies dallamelemek* című dolgozatában. A magyar népzene kutatás történetében először állította össze „... a népdaltípusok és a népies dalok elemtárát”, és rendszerbe foglalta a népi dallamok sorfajtáit. Elemeknek a soroknál kisebb dallamegységeket tekintette, s ezek alapos szemrevételezése során máris olyan felismerésekhez jutott, amelyek nemzetközi jelentőségűek. Megállapításait így összegezi: „Kétkedtem abban, hogy volnának kizárólag egyetlen nép zenéjében szereplő elemek. Föltételezem viszont, hogy a dallamok elemi részei nemzetköziek, és legfőljebb előfordulási arányuk meg dallamépítő szerepük tekintetében lehetnek lényegesebb eltérések az egyes népek dalai között.” Kitekintésképpen tanulmányozott néhány román, magyar, cseremisiz dallamot, s kidolgozott új módszerével mindjárt kimutatta e dallamok rokon vonásait.

A kötet legterjedelmesebb tanulmányát (*Miért nem népdal?*) a segítségnyújtás szándékával írta: a tájékozatlanságot szeretné szétoszlatni, amely a tulajdonképpeni népdalok és a műdalok összetévesztésében nyilvánul meg. Figyelembe véve a kétféle dallamvilág elemeit, az elemek kapcsolódási módozatait, a sorfajtákat, kimutatja, hogy például az olyan közismert dalok, mint a *Kertem alatt faragnak az ácsok*, az *A jubásznak jól megy dolga*, a *Kolozsváros híres városa*, az *A csitári hegyek alatt* stb. nem népi ere-

detűek, csak elnépiesedett dallamok, mivel a bennük található elemek egymásutánja „teljesen idegen a népdal szellemétől.” Sőt, forrásukat meg is találja a szerző az európai műzenében, ahonnan úttalan-utakon vette át a dalolni szerető nép, s fokozatosan beépítette saját daltudásába, miközben magához hasonította, a „népi átalakító eljárásoknak” megfelelően. E tanulmány legfőbb érdeme, hogy valóban hozzájárul általános zenei műveltségünk alapjainak megszilárdításához, s elősegíti az igazi népzene jobb meggyökereztetését közművelődésünkben.

Köztudott, hogy a népzene ihlető forrását nagy zeneszerzőink idejében felismerték. E forrást gazdagon kamatoztatta — Bartók Béla mellett — Kodály Zoltán, akinek „zeneszerzői tevékenysége a népzene talajában gyökerezik”. Jagamas professzor egy Kodály-mű népzenei vonatkozásait tárgyalva, bemutatja a kodályi motívumok népzenei megfelelőit.

Jagamas János, aki régi híve az összehasonlító népzene kutatásnak, kötetében olyan tanulmányt is közölt, amelyben számba veszi a cseremis és a csuvas népzeneben meglévő különleges (kismásodos) ötfokúságot. Bár újabb fejleménynek tartja, mégis arra figyelmeztet, hogy érdemes volna a két nép szomszédainak zenéjét alaposabban feltárni, mert „akkor talán fényt lehet majd deríteni e hangsorok eredetének kérdéseire is.”

Szemelvény Trunk népzenejéből című dolgozatában a szerző ezúttal forrásértékű anyagot közöl. Méghozzá régies szöveg- és dallamanyagot, amelyet 649 helyi változathból válogatott ki: a közlemény szép híradás arról, hogy készülöben van Trunk népzenei monográfiája.

Szemrevételezésünk során utoljára hagytuk Almási István népzene kutatónak a kötethez csatolt *Utószó*-ját, amelyben a fiatalabb pályatárs ragaszkodásával rajzolja meg Jagamas János eddigi életútját. Kijelöli pontos helyét a hazai magyar népzene kutatás történetében. Hangsúlyozza, hogy Jagamas eddigi munkásságával „zenei anyanyelvünk minél alaposabb megismerését” szolgálta és szolgálja.

Vörös Zászló, 1984. augusztus 4.

MAGYARÓ ÉNEKES NÉPZENÉJE

Jagamas János: Magyaró énekes népzeneje.

Egy Felső-Marosmenti falu magyar néphagyományából.

Palkó Attila kiegészítő gyűjtését és Zsigmond József szövegkiegészítéseit felhasználva közléteszi Jagamas János.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984

A romániai magyar népzene kutatás értékes új kiadvánnyal gyarapodott: nemrég jelent meg a Maros megyei Magyaró népzenei monográfiája, melynek anyagát legnagyobb szaktudósunk, Jagamas János tette közzé. Érdekes módon került össze a kötet anyaga: az első tájékozódó gyűjtésre 1954-ben került sor, ezt aztán további kiszállások követték 1957-ben, illetőleg 1958-ban. E kiszállások egyikén Jagamasnak sikerült lejegyeznie Kocsis Miklós Barabás helyi nótafa teljes dalkészletét, személyi monográfia céljából. Időközben fölmerült a magyarói falumonográfia elkészítésének gondolata, melynek anyaga javarészt össze is állt Palkó Attila és Zsigmond József fáradhatatlan munkája révén. A népdalokról szóló fejezet megírására Jagamas professzort kérték fel, aki újabb helyszíni gyűjtést végzett 1971-ben. E gyűjtés eredményei, valamint Palkó Attila kiegészítő magnetofonfelvételei és Zsigmond József szövegkiegészítései „... megközelítőleg elégségesnek” mutatkoztak az előttünk levő kötet összeállítására.

A *Bevezetőt* író Jagamas János tanulmánya elején pontosan kijelöli az új kiadvány helyét népzene kiadványaink sorában. Megállapítja, hogy a magyarói gyűjtés „... nem érhetett el olyan teljességet a község nagysága miatt..., mint amilyen Járdányi, Vargyas és Halmos gyűjtése, vagy akár az inaktelki és trunki kutatás”. Ettől függetlenül úgy véljük, hogy a kötet tartalmazza a legfontosabb dallamtípusokat, ennél fogva a megrajzolt kép mindenképpen hitelesnek mondható. A közölt 238 dallam — a minőségi értékeken túl — már mennyiségi szempontból is igen figyelemre méltó anyag.

A kötet anyagát Jagamas János „tisztán zenei szempontok szemmel tartásával” rendszerezte: olyan alapos, olyan elmélyült munkát végzett, hogy osztályozása nem hagy semmi kívánnivalót maga után. Kiemelendő külön is, hogy tanulmányában a szerző számos összehasonlító táblázattal, százalékos átszámítással teszi elfogadhatóbbá megállapításait. Ez az eljárás nagyfokú pontosságot, konkrétságot kölcsönöz mondandóinak. Különben a tanulmány megformálása is mintaerejű: jó példa arra, hogy miként kell — és lehet — bonyolult dolgokról világosan, közérthetően, más szóval: hozzáférhetően fogalmazni. Jagamas professzor egyik megállapítása továbbgondolásra készítet. Ezt írja: „Népzenei monográfiák készítésére a kis községek alkalmasabbak, mert áttekintésük biztosabb.” Vajon ez azt jelenti-e, hogy a — mondjuk — 2500-3000 lélekszámmal rendelkező falvakban-községekben nem végezhetünk alapos munkát? Korántsem. Egyik megoldás, amelyre Jagamas is utal, a „... nagyobb munkaközösséggel, hosszabb idő alatt” végzett kutatómunka lehetne. De kínálkozik egy másik lehetőség is, mégpedig: műfajmonográfiák készítése. S ezekre máris adhatunk egy-két példát. Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken* (Bukarest, 1980) című monográfiájában egyetlen helység gyermekdalairól adott átfogó képet. Ugyancsak a műfajmonográfiák sorát gyarapította a Maros megyei Kibéd népballada-költészetéről (tehát ismét egyetlen műfajról) készült kiadvány, 1975-ben. Ráadásul Kibéd akkori lakóinak száma — nagyon keveset fölfele kerekítve — 2500 volt. Ugyanígy lehet majd — meglátásunk szerint — műfajmonográfiákat összeállítani külön a katonadalokról, a szerelmi dalokról, a betyár- és bujdosóénekekről, a keservesekről stb. Ráadásul az ilyen jellegű munkák írásakor jó alkalom kínálkozik arra is, hogy a kérdéses népköltészeti (népzenei) műfajt folklórszociológiai vonatkozásokkal kiegészítve tárgyalják a szerzők.

A folklórszociológia felé való tájékozódást különben a magyarói kötetben is felleljük. A *Jegyzetekben* utalásokat találunk a dallamok „helységbeli elterjedtségi fokáról”, amelyek tu-

lajdonképpen a gyakorisági vizsgálatok eredményeit összegezik. Ilyen észrevételek olvashatók a közölt szövegekről-dallamokról: közismert; kevésbé ismert; már csak! idősebbek tudják; az adatközlőn kívül más nemigen tudja; máshonnan került Magyaróra; más helységben gyűjtött dallam, mely a magyaróiak emlékezetében már csak töredékesen él. Ezek az adatok rop-pant fontosak, mivel tájékoztatást nyújtanak a népi alkotások mai életéről, ismertségi fokáról, a közösségben betöltött szerepükről. Csakhogy ebben a vonatkozásban tovább is lehetett volna menni. Arra gondolunk, hogy Palkó Attila és Zsigmond József, akik — mivel falumonográfiát állítottak össze — jól ismerik a község társadalmi életét, külön fejezetben (fejezetekben) tárgyalhatták volna a zene funkcióját Magyarón. Olyan kérdések ezek, amelyek valóban, nem feltétlenül igényelnek dallamlejegyzési szaktudást. Egy ilyen fejezetnek a kötetbe való beiktatása — minden bizonnyal — tovább növelte volna a kiadvány értékét, s teljesebb képet nyújtott volna a magyarói népzene felszabadulás utáni állagáról és állapotáról. Megtett észrevételeinken innen és túl: a megjelent kötet, mint egyetlen helység zenemonográfiája, mindenképpen mérföldkő hazai magyar népzene kutatásunkban. Jagamas tanulmányának eredeti megállapításait a szaktudomány hasznosítani fogja, a figyelmen kívül hagyott dallamok pedig — mint tiszta forrásból fakadó gyöngyszemek — fokozatosan beépülnek majd közművelődésünk életébe.

Vörös Zászló, 1984. szeptember 8.

BARCASÁGI NÉPI KULTÚRA

Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások.

Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984

Seres András nevét eddig a tárgyi néprajz, a népművészet köréből írt önálló kötetei (*Népi hímzéseink*. I. 1972 — II. 1973; *Népi mesterek*. 1973) tették ismertté. Most megjelent terjedelmes népköltészeti és népszokás-gyűjteményével azonban méltó módon folytatja a barcasági néphagyományt gyűjtő jeles elődeinek, Zajzoni Rab Istvánnak, Orbán Baláznak, Kolumbán Lajosnak, Horger Antalnak a munkáját. A munkához jó negyed századdal ezelőtt fogott hozzá. Szülőfalujából, a Brassó megyei Krizbából származnak legelső lejegyzései, de a kutatást csakhamar kiterjesztette a Barcaság többi falujára is. Az a felismerés, hogy „... a Barcaság magyar folklórjáról, népművészetéről mindeddig átfogó munka nem született”, arra ösztökelte, hogy sokrétű, a népköltészeti műfajok megközelítő teljességét magába foglaló gyűjteményt hozzon létre. S hogy ezt megvalósította, nagyrészt annak köszönhető, hogy mindvégig szoros szálakkal kötődött e vidék népéhez, szülőföldjéhez: belülről ismerte az itt élő dolgozók társadalmi-művelődési életét. Olyan könyvet tett asztalunkra, amelynek anyaga fokozatosan beépül majd közművelődésünkbe. Mert — amint azt a szerző az *Előszó*-ban megállapítja — „...a népi kultúra ismerete általános műveltségünk szoros tartozéka.”

De hát milyen is a Barcaság mai néphagyománya?

A gyermekfolklór, a lakodalmi mondókák és szokásdallamokon kívül „... alig van itt élő népköltészet.” A mese- és mondaanyag például csak töredéke az egykorinak, a most lejegyzett szövegek mégis értékesek, mivel sok „helyi epizód” tartalmaznak. Egyik-másik tipologizálhatatlan volta azt bizonyítja, hogy több-kevesebb új elemet foglal magába, s ezáltal

sajátos színeket hordozó, eredeti népi alkotássá vált. A *Balladák* fejezetében a klasszikus réteget például csak a *Tollas Erősi*, a *Fehér Anna* három változata és *A virágok vetélkedése* című balladaszerű régi ének képviseli. A feledés a népdalkincset is alaposan megrostálta. Nagyobb népszerűségnek a szerelmi dalok örövendek, de „... aránylag jóval kevesebb kesergőt, bujdosódalt és bordalt sikerült összegyűjteni”.

E műfajok jó része tehát már csak passzív készletként él az adatközlők tudatában. Seres szerint „az ember értékrendszerének” megváltozása, a hagyományos keretek meglazulása, sőt felbomlása váltotta ki egyes népköltészeti műfajok népszerűségének csökkenését. Ugyanakkor azonban utal arra is a népmeséről beszélve, például, hogy „a szemléletbeli változás átstrukturálja a mesei világot”. Más szóval, hogy a változó társadalmi művelődési élet a maradandó értékek jó részét magához hasonítja, asszimilálja, beépíti és ezáltal bizonyos mértékben átminősül a népköltészet, a népszokás is. Anélkül azonban, hogy elvesztené lényegbeli jegyeit, a lelkiséget hordozó szerepkörét.

Megjegyezni kívánjuk, hogy a szerző roppant érdekes adatokat tudott volna még közölni — akár statisztikai kimutatásokban is — egyes alkotások gyakoriságáról. Annál inkább, mivel egyik megjegyzése szerint gyűjtőmunkája során „... alig maradhatott népköltészetet ismerő ember megkérdőjelezetlenül.” Nyomban idekívánczik a kérdés: hányan lehettek, akik nem ismertek népköltészeti alkotásokat? Milyen az arányuk a hagyományokat még őrző adatközlőkhöz viszonyítva? Szól arról is, hogy számos alkotást csak töredékesen tudott lejegyezni. Ezek ki is maradtak a kötetből. De miért váltak töredékesekké, s mi a töredékek aránya a még ép, hibátlan alkotásokhoz viszonyítva? Utal Seres a kéziratok szerepére, s a nyomtatott szövegek népi átvételére is. De kifejtette volna részletesebben, hogy az íratlan kultúra és a modern írásos kultúra szerepcseréje milyen stádiumban van jelenleg a Barcaságon? Olyan kérdések ezek, amelyeket a modern folklórkutatás nem hagyhat megválaszolatlanul.

A barcasági néphagyománynak ma is élő, ma is virágzó része a gyermekfolklór. A közölt népköltészeti anyag közel felét (515 drb.) a gyermekmondókák, illetve a játékleírások teszik ki, s ez a gyűjtemény „egyik leggazdagabb fejezete”. Csakhogy „... a népi gyermekjátékok nagyrészt az óvodában élnek”. Tehát már a gyermekfolklór is fokozatosan átminősül, oktató-nevelő munkánk eszköztárát gyarapítja. Ezáltal élete is meghosszabbodik, s belátható időn belül nem veszíti el népszerűségét.

A Seres-gyűjtemény nagy erőssége a *Népszokások* és *Az emberi élet átmeneti rítusai* című két fejezet. Előbbi a téli, a tavaszi és a nyári ünnepkör szokásanyagát tartalmazza, az utóbbi pedig az emberélet fordulóihoz kötődő népszokásokat rendszerezi. A gyűjtő leírásai tárgyyszerűek és pontosak: látszik, hogy otthon érzi magát ebben a témakörben. Nem mellőzte a szokásköltészetet sem: az anyagot a szokás leírásába illesztette, s így egységes, teljes képet kapunk a bemutatott szokásokról.

A legrészletesebb és a legkidolgozottabb a *Lakodalom* című fejezet. Meggondolkoztató a szerző észrevétele: „A barcasági magyarság gazdag lakodalmi szokásvilága amennyi közös vonást őrzött hajdan falvankint, ugyanannyi mozzanatban, színben és árnyalatban különbözött is.” Jó figyelmeztetés ez arra, hogy érdemes, sőt szükséges minden falu lakodalmi szokásait összegyűjteni, mivel ez az anyag is elindult „a rohamos uniformizálódás felé”.

Seres András szép gyűjteményét a fiatal kutatónemzedék egyik tehetséges tagja, Keszeg Vilmos rendezte sajtó alá. Fő törekvése az volt, hogy az anyag rendszerezésével, sőt, rostálásával ne csak az olvasónak nyújtson „élvezetes olvasmányt, hanem a kiadvány a kutatás számára is hiteles adattár legyen.” Ez az elképzelés maradéktalanul megvalósult. A *Jegyzetek* alapos filológiai munka eredménye. A megírásával szerzett tudásanyagot Keszeg — minden bizonnyal — eljövendő önálló köteteiben fogja majd kamatoztatni.

ADOMÁK ÉS TANÍTÓMESEK KÖNYVE

Kriza János kéziratos hagyatékából.

Tiboldi István gyűjtése.

Sajtó alá rendezte Mészáros József.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988

Az utóbbi évtizedek népköltészeti kutatása pontosan meghatározta (definiálta) a népi adoma lényegi jegyeit: „rövid, csattanós, vidám hangvétellű prózai epikus műfaj” (Szemerkenyi Ágnes), amelynek a szereplői nem konkrét történelmi alakok, hanem „egy típus elvont képviselői”. Jellemző vonása az is, hogy könnyed stílusú, tréfás fordulatokból építkező műfaj. Legfőbb szerepe a szórakoztatás, a megnevettetés. Vöö Gabriella szerint az adoma „... átmeneti műfaj az anekdota és a tréfa között”.

Mit tudott minderről Tiboldi István, aki mintegy másfél évszázaddal ezelőtt adomagyűjtésre, tanítómeseírássra szánta rá magát, s akinek hatalmas kéziratos hagyatékát — immár könyvvé érlelve — veheti most kezébe az olvasó?

Sok mindent tudott. Tudta például, hogy az adomának rövidnek, lehetőleg egymotívumúnak kell lennie, és csattanóval (poénnel) kell végződnie. A rövidség követelményének gyűjtőírói gyakorlatában nagyjából eleget is tett (sok adomáját indítja egyenesen párbeszédes formában), legfennebb a zárómozgást, a csattanó helyenkénti sutaságát vethetjük a szemére (lásd a legelső adomát).

S még azt is tudta, hogy az adoma szereplője „egy típus elvont képviselője”. Adomái nagy részét így indítja: Egy fukar..., Egy utas ..., Egy földesúr... Egy diák... Egy gazda... Egy kedélyes székel..., Egy valaki... stb.

S még azt is tud(hat)ta, hogy az adomának könnyed stílusúnak, más kifejezéssel: elegáns könnyedségűnek kell lennie. Találunk a közölt anyagban ilyenyszerű darabokat, de bizony igazat adunk Mészáros Józsefnek, a hagyaték sajtó alá rendezőjének,

aki megállapítja: „Kötetünk adomái és tanítómeséi között is találkozunk olyanokkal, amelyek, bár tömöríteni akarnak, szereteindázó körmondataikkal olykor egyhangúságot árasztanak, s megnehezítik a csattanóhoz való közelítést.”

Ezen a tényen ma már nehéz változtatni. Legfennebb azt róhatjuk fel Mészárosnak, hogy „minőségi megítélése” miért nem volt még szigorúbb a válogatásnál? Mert válogatásról: mellőzött, kihagyott alkotásokról esik szó a *Jegyzetek* című fejezet 438. oldalán, holott a kötetben Tiboldi István majdnem teljes (!) adoma- és tanítómesé-hagyatéka közkinccsé vált. Játsszunk hát el a számokkal: az előkerült kézirat összesen 1232 adomát tartalmaz, a kötetben pedig 1230 olvasható. Első látásra tehát, csak kettő maradt volna ki. Valójában több is kihullt, ugyanis néhány darab — bizonyára jellegük miatt — a tanítómesék csoportjából került át az adomák közé. De akkor kevesebb lett a tanítómesék száma: a kéziratban 325 cím szerepel, a kötetben 311 jelent meg, s mivel az adomák közé is került át belőlük, így most nem tudjuk határozottan, hogy végül is hány tanítómesét gyűjtött és írt (dolgozott fel) Tiboldi? Marad a lényeg: a kézirat összesen 1557 alkotást (adomát és tanítómesét) tartalmaz, ebből a kötetben napvilágot látott 1541 darab. A különbség mindössze 16. Erről a tizenhatról a jegyzetanyagban feltétlenül szólni kellett volna, sőt, amolyan függelékként közölni is lehetett volna őket, mert ezáltal a teljes Tiboldi-hagyaték birtokába jutottunk volna.

Látható tehát, hogy Tiboldi István a múlt század első harmadától kezdve haláláig (1880-ban hunyt el) mennyiségileg hatalmas, minőségileg pedig ma is hasznosítható és olvasható gyűjteményt hozott össze. De hogyan kapcsolódik Tiboldi István munkássága Kriza János népköltészeti gyűjtőmozgalmához? Jogos-e a kötet címdalán olvasható kitétel: „Kriza János hagyatékából”?

E kérdések megválaszolásához Mészáros József áttanulmányozta a teljes Kriza-irodalmat. Kiderült, hogy Tiboldi István már jóval Kriza előtt megkezdte gyűjtői és feldolgozó tevé-

kenységét, sőt költőként már bizonyos hírnevet is szerzett magának. Amikor fölmerült a *Vadrózsák* megjelentetésének gondolata, Kriza Tibolditól is kért népmeséket. Ezeket a népmeséket azonban nem hasznosította: „népiesítés” végett egy részüket visszaküldte a gyűjtőnek. De a megjelentetésükről sohasem mondott le végérvényesen: a Tiboldi-féle adomákból, mesékből, sőt eredeti versekből is a *Vadrózsák* második, illetve harmadik kötetében szeretett volna közölni. Kriza kezében tehát megfordult a Tiboldi-gyűjtemény, amellyel szemben főleg nyelvjárásbeli kifogásokat emelt. Egyik, 1862-ben írt levelében meg is fogalmazta: „mesterkélés nélkül nem tud írni: nem találja el a nép eszét és stílusát.” Ez az idegenkedés most, a Tiboldi-hagyaték birtokában, érthetőbbé vált, Tiboldi ugyanis a meséket, adomákat az irodalmi nyelv rangjára emelve fogalmazta át, dolgozta fel, miközben gazdagon hasznosította saját kora beszélt köznyelvének jellemző sajátosságait. Így javarészt az „emlékező vagy visszaemlékező” gyűjtés vonalán haladt: a már megtanult vagy a frissen hallott népi alkotásokat mindig utólag írta le, tehát amolyan irodalmi gyűjtést végzett. Akárcsak Arany László-ugyanebben a korban.

Fölmerült-fölmerülhetett az a kérdés is, hogy a kötetbeli adomák és tanítómesék nem Tiboldi saját szerzeményei-e? Hiszen a vidéken élő néptanító pályája elején verseket közölt a *Remény* című zsebkönyvben, Kriza János pedig, éppen a *Vadrózsák*ban, „öreg székel bárdusnak” nevezi. Tegyük hozzá mindjárt, hogy jogosan: Jakab Elek ugyanis arról tájékoztat, hogy Tiboldi „versben mondott csinos pohárköszöntőket... oly kész volt az adomázásra, hogy bármi tárgyról tudott egyet vagy többet mondani.” Előttünk áll tehát egy, a humorra különlegesen fogékony előadó, mai szóhasználattal: egy alkotó típusú mesemondó, aki a hagyományból megismert adoma- és mesekincset továbbélte; valószínű, hogy ezt a mesekincset új színekkel gazdagította, gyarapította; változtatott tehát a birtokába került anyagon, a hallgatóközönség igényeinek és elvárásainak megfelelően.

Mindebből természetesen következik, hogy a most megjelent könyv úgy is felfogható, mint ennek az alkotó típusú mesemondónak a saját lejegyzésében fennmaradt adoma- és mesegyűjteménye. Ezutáni mellőzésének egyrészt a folklorisztika vallaná kárát, másrészt pedig megfosztanánk olvasóközönségünket egy olyan kiadványtól, amely történeti anyagot közöl ugyan, de máig szóló emberi üzenetet közvetít.

Szólnunk kell még — befejezésül — Mészáros József *Hagyomány és humor százados sorsa* című bevezető tanulmányáról, amelyben a szerző részletes pályaképet nyújt a kézirat eddigi sorsáról, a felfedezés körülményeiről, a szerző kilétének izgalmaiban bővelkedő felderítéséről. Jó pár esztendővel ezelőtt ugyancsak ő találta meg — az azóta könyv alakban is megjelent — Orbán Balázs-féle eredeti fényképeket —, tehát személyében szerencsés kezű kutató arcképe rajzolódik elénk.

A tanulmány egyik erőssége, hogy további kutatófeladatainkra is figyelmeztet: rámutat például arra, hogy Kriza kéziratosa hagyatékának helyzete „még mindig tisztázatlan”, ugyanakkor „hagyományozott előítéletek és misztifikációk is tarkítják” a *Vadrózsák* előkészítéséről, megjelentetéséről és utóéletéről szóló szakirodalmat. Őszinte, amolyan lélekből lelkedzett írás tehát Mészáros József bevezetője: elődeinknek elégtételt parancsoló szavai mögött fölsejleni látunk egy új Kriza-kutatót, egy új Tiboldi-kutatót. Reméljük, hogy lesz még találkozásunk vele.

A Hét, 1988. október 6.

VALLOMÁS A GYERMEKKORRÓL

Kocsis Rózsi: Megszépült öregség.

Vallomás a gyermekkorról.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988

Kocsis Rózsi visszaemlékezés-kötetének egyes részleteit már előbb is olvashattuk a hazai folyóiratokban és lapokban: a folklórtudós Nagy Olga (aki a jelen kötetet is sajtó alá rendezte és előszóval ellátta) közölt belőle — a felfedezés örömeivel — jellemző részleteket, amelyek már akkoriban fölkeltették az olvasók figyelmét. A könyv megjelenését tehát fokozott várakozás előzte meg. A meglepetés nem is maradt el: ezúttal olyan memoárt kaptunk kézhez, amelynek egyes részletei önálló elbeszéléseknek is fölfoghatók. A szerző ezúttal csak a gyermekkor világát idézi meg — könyvnyi terjedelemben. Móricz Zsigmond jut eszünkbe, aki az *Életem regénye* utolsó soraiban így összegezett: „Tízéves koromig több történt velem, mint azóta ötven év alatt.”

Valójában mire is emlékszik/emlékezhetik egy iskolát alig járt, az egykori falusi szegénységet belülről ismerő parasztasszony? A memória lényegét kutató idegélettanászok elfogadott álláspontja szerint „az érzelmileg intenzívebben átélt jelek inkább megmaradnak” (Vlad Voiculescu). Nos, az átélésnek ez az intenzitása biztosítja — László József kifejezésével élve — „a hosszú vagy permanens (egész életre szóló) memória” létrejöttét. A Kocsis Rózsi által rögzített történetek tehát ennek a „hosszú memóriának” a kézzelfogható, szemmel látható eredményei. Arról az élethelyzetről vall a szerző, amelybe beleszületett, amelyben gyermekkorát eltöltötte, s amelyből később mindenáron kitörni szándékozott. Az élethelyzet legfőbb összetevői pedig: a többgyermekes család, ahol állandó gond volt a mindennapi kenyér előteremtése (a szülők napszámos munkával foglalkoztak); a régi hagyományokat még elevenen őrző faluközösség, amelynek szokásrendjében sajátos

jegyeket hordozó nemzedékek formálódnak; a falu intézményrendszere (iskola, egyház), amelynek kohójában az eszmélkedő fiatalok „mindenre odafigyelő” egyénekké válnak/válhatnak; a „szolgáló-évek” állomáshelyei, amelyek fokozott mértékben növelik a munkavállalók szociális érzékenységet.

Épp ennek a szociális érzékenységnek az őszinte kivetítését tartjuk a könyv egyik fontos erényének. Nagy Olga — találóan — „a szegénység krónikásának” nevezi Kocsis Rózsit. Krónika abban az értelemben, hogy a szociográfus pontosságával írja le — például — a falusi környezetet (az utcát, a házat, a gyermekjátékokat, az „aprók és a nagyok” táncait stb.). Csak-hogy ezt a külső világot elsősorban belső élményein keresztül ábrázolja; nála tehát összeolvad a szociológiai jellegű megfigyelés/fejtegetés a személyes önkítárulkozással, ezáltal pedig fokozódik a szöveg hitelessége.

Az ilyen jellegű szövegekben — nyilván — bizonyos mértékben az is tetten érhető, hogy miként viszonyul egykori önmagához az emlékező. Ez a viszonyulás azonban nem kérdőjelezheti meg — alapvető jelleggel — a szöveg érvényességét. A Kocsis Rózsi „önmegmutatásából” kirajzolódó világkép megegyezik a paraszti írásbeliség talaján fogant, s eddig megjelent memoárok világképével. A különbségek főleg az élethelyzetek különbözőségéből, valamint a történések megmódolásának sajtyszerűségéből, több-kevesebb egyéni ízt hordozó jellegéből adódnak.

S ha már az egyéni élmények formába öntésének kérdésköréhez jutottunk el, Nagy Olga nyomán hadd utaljunk arra, hogy Kocsis Rózsi „... nem az írástudás, hanem a szóbeliség talaján teremtette meg ezt a különösen szép epikát.” Innen származik szövegének nagyfokú élőbeszéd-közelsége. Ugyanakkor nyelvi választékoságára is felfigyelhetünk. Ez a választékoság, ez a nyelvi gondosság a szöveg létrejöttének sajátos körülményeivel magyarázható: a szerzőnek ugyanis volt ideje írás közben ráérősen fogalmazni, a történéseket rögzítés előtt jobban át tudta gondolni, vagyis a szépíró hozzáállásával vethette papírra

gondoltait. Javarészt kerek, lezárt szerkezetű történeteket alkotott, ezeket fűzte — láncszerűen — egységes vallomássá. A szövegszerkesztésnek erről a típusáról írta Nagy Olga — már Kocsis Rózsi kézírásos vallomásait is ismerve —, hogy az ilyen jellegű építkezés „... bizonyára az ősi epikus készségből származik, amely nem elvontan, hanem az asszociáció segítségével kombinálja az élet eseményeit, élményeit, és teszi kerekdeddé az elbeszéléseket” (NyíRK, XXX. évf., 1986. 1. sz.). Lényegében tehát elbeszélésfüzérrel állunk szemben, olvasás közben azonban mégsem érezzük a szövegnek ezt a „feldaraboltságát”: mert a szerző végül is úgy fűzi össze a cselekmény szálait, hogy azok „egyetlen egészet alkotnak.” A mai modern regény egyik prototípusa tehát már régebben kialakul(hatot)t a népi elbeszélő művészetben.

Kocsi Rózsi vallomásszövege tehát több szempontú vizsgálódásra nyújt lehetőséget. Itt most nem vállalkozunk e szempontok sorjázására: inkább azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a népi életet sokoldalúan bemutató majdani szintézis megteremtése elképzelhetetlen az ilyen jellegű visszaemlékezések figyelembe vétele nélkül. Sőt, az eddig közölt anyag még mindig kevés az érdemleges munka elvégzéséhez. De vannak még rejtett tartalékaink.

A Hét, 1989. március 9.

ANEKDOTÁK MINDEN GUSZTUSNAK

Andrád Sámuel:

Elmés és mulatságos rövid anekdoták.

Válogatta, a bevezetést írta

és a jegyzeteket összeállította Molnár Szabolcs.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988

Kétszáz esztendővel ezelőtt, 1789-ben jelent meg a „székely atyafiak száajajárását” (mai szóhasználat: nyelvjárását) jól beszélő Andrád Sámuel anekdotáskönyvének első darabja” (a második 1790-ben követte). Elöljáró beszédében azt hangsúlyozza, hogy művével tulajdonképpen szolgálni akar: sok kortársához hasonlóan maga is a nyelv pallérozására törekszik, miközben „... életet, mulatságot és minden másféle jó áldásokat” kíván olvasóinak.

De ki is volt Andrád Sámuel? Életéről, irodalmi munkásságáról, vajmi keveset tudott eddig az irodalomtörténet. Dr. Molnár Szabolcsnak, a Bukaresti Tudományegyetem adjunktusának érdeme, hogy nemrég a Kriterion Könyvkiadó népszerű *Téka* sorozatában ismét megjelenhetett — gondos válogatásban — e régi szerzőnk anekdotáinak egy része, s a válogató jól összefogott, pontos pályaképet rajzolt Andrád emberi-írói működéséről. Megtudtuk végre, hogy gyermekkorát népi literátus „környezetben” töltötte, felcseperedő ifjúként orvosnak készült, de csakhamar váratlan agyvérzés éri, fél oldala megbénul, s így arra kényszerül, hogy az orvosi hivatás helyett az írásnak szentelje életét. Előbb „versificálni” kezd (költő szeretne lenni), de figyelme csakhamar a népi humort oly gazdagon kamatoztató anekdotakincs felé fordul.

Német és francia anekdotagyűjtemények lapozgatása közben arra gondol, hogy milyen szerencsés vállalkozás lenne, ha a vándoraneidoták egy részét „egybeszedegétné”, majd magyarra átültetve közkinccsá tenné. Művében anyanyelvén hallott, tehát az élő folklórban termett anekdotákat is felhasznál. Népkölté-

szeti kutatásunk örök vesztesége, hogy — helykímélés szándékával — elhallgatja azoknak a személyeknek a nevét, „kiktől az eddig egybegyűjtött s rész szerént itt kiadott anekdotákat” hallotta. Nyilván nem szó szerinti lejegyzésekre kell gondolnunk, hanem a megismert történetek újramesélésére, nyelvi stilizálására. Fordításai sem tekinthetők a mai értelemben vett műfordításoknak: az elébe került szöveggel szabadon bánik, sőt, ha kell, átstrukturálja a motívumokat is, hogy — legközvetlenebb elődjéhez, Kónyi Jánoshoz hasonlóan — az írásbeliség szintjére emelje az általa kiszemelt vándoraneidotákat. Ez az eljárás jó száz év múlva is jelentős értékeket teremtett: gondoljunk például Benedek Elek mesemondására, a román irodalomból pedig Ion Creangă, Mihai Eminescu népmese-feldolgozásaira.

Valójában milyen előzményekre támaszkodhatott Andrád Sámuel a kétkötetes mű megírásakor?

György Lajos, aki elsőként vizsgálta behatóan a magyar anekdota előzményeit és egyetemes kapcsolatait (válogatott tanulmányai 1988-ban jelentek meg, ugyancsak a Kriterionnál), azt hangsúlyozza, hogy a rövid csattanóra épülő „modern anekdota” tulajdonképpen a 18. században vált közismertté. Mintaképei már az ókori szerzők műveiben kimutathatók. Később Naszreddin Hodzsa elmés történetei, Till Eulenspiegel írásba foglalt kópéságai jelzik a műfaj életerejét. Irodalmunkban a 16. századtól kezdve figyelhetünk föl a műfaj meglétére: az eléggé népszerű trufák, facetiák, fabulák, tréfabeszédek között számos jóízű anekdota is felbukkan már. Ugyancsak György Lajos írja: „Nyelvünkbe az anekdota szó a XVIII. század végén került bele, kevéssel azután, hogy a műfaj Európa-szerte az irodalmakat mindenütt ellepte”. Nos, épp Andrád Sámuel használta először — kiemelten, tehát művének címében is — a szót a műfaj megnevezésére. Nyilvánvaló tehát, hogy Andrádnak elévülhetetlen érdemei vannak a világot járt vándoraneidoták meghonosításában, a műfaj sajátos jegyeinek végleges kialakításában. Műve már mennyiségi arányainál fogva is különleges figyelmet érdemel:

nem kevesebb, mint 765 anekdotát tartalmaz (Molnár Szabolcs „közel 800” anekdotát emleget).

A műfaj kérdését tekintve: a szerző — bár jól ismerte az anekdota formai követelményeit — gyakran „áthágtá” az előírt szabályokat. Gyűjteményében „hosszú lére” eresztett szerelmi történeteket is találunk, játékos trufák, adomák, sőt mondák társaságában. Ez azzal magyarázható, hogy a szerző „a legesmeretesebb gusztus szerint” válogatott az általa megismert anyagban. Nem a műfaji kötöttségekre figyel tehát, hanem elsősorban saját ízlésének parancsára hallgatott. Meg kell jegyeznünk mégis, hogy türelmes, humánus ember volt: „...betettem az én gusztusom ellen valókat is ebbe az én gyűjteményes könyvecskémbe, úgy gondolván, hogy több gusztus is vagyon a világon, nem csak az enyim.”

Egészséges életszemléletről tanúskodó megfogalmazás. Molnár Szabolcs bevezető munkájában (*A hamar elméjű tréfák egybeszedgetője*) joggal állapítja meg, hogy irodalomtörténet-írássunk „... méltánytalanul mellőzte a szórakoztató rövidpróza régi mestereit.” E „mestereknek” György Lajos számításai szerint — mintegy háromszáz gyűjteménye maradt fenn, amelyekben csaknem 20000 anekdota van fölhalmozva. Vajon nem túlságosan keveset ismer-e belőlük a mai olvasó?

A Hét, 1989. szeptember 28.

DSIDA KILENCVENKILENC LEVELE

Dsida Jenő levelesládája (1928–1938).

Közzéteszi Csiszér Alajos. Győr, 1991

Dsida Jenő, ha élne, most lenne nyolcvanöt éves. Több mint egy fél évszázada halott. Versei, műfordításai mára klasszikus értékűekké nemesedtek. Ez magyarázza, hogy irántuk egyre fokozódik az irodalmi — és persze az olvasói — érdeklődés. A visszaemlékező cikkek, tanulmányok mellett mind több Dsida-válogatás lát napvilágot. Utoljára 1985-ben jelent meg *Út a kálváriára* címmel az a gyűjteményes kötet, amely a költő válogatott verseit, prózai írásait tartalmazta. Ezt a kötetet annak idején Csiszér Alajos, Pomogáts Béla és Rónay László szerkesztette, a hozzácsatolt jegyzetszótárt, az életrajzi adatokat és a bibliográfiát pedig Csiszér Alajos állította össze.

Csiszér Alajos — aki különben lapunknak, a *Hazánk*éének is nagy tisztelője és barátja — ezúttal újabb kiadvánnyal jelentkezett: Dsida Jenő kilencvenkilenc levelét gyűjtötte kötetbe, azzal a szándékkal, hogy „a költő hétköznapijainak hű képét” rajzolja meg. Valóban, olyan adatok tárulnak elénk ezekből a levelekből, amelyek támpontokat nyújtanak egyes versek keletkezéstörténetéhez — tehát irodalomtörténeti jelentőségüket nem lehet elvitatni.

Dsida a jó levélírók közül való volt, érezni lehet, hogy kedvvel, élvezettel vetette papírra beszámoló-sorait. Mindenről írt, ami körülötte történt: pontos helyzetrajzokat ad életkörülményeiről, de terveit, elképzeléseit is vázolja. Tudatosan készült eljövendő költői pályájára. 1936-ban vetette papírra: „Nagyon sokat akarok dolgozni, mert úgy érzem, nagyon elsüllyedtem a napi robotban, és már csaknem minden régi fényesség, aranyozás lekopott rólam.” Drámai megfogalmazása ez akkori élethelyzetének. S a drámát tovább fokozta szívbetege (mindvégig a halál árnyékában alkotott), ugyanakkor a politikai viszonyok is folyton újabb meg újabb akadályokat emeltek ki-

bontakozó tehetsége elé. Keserűen írja ugyancsak 1936-ban: „Már azt sem írhatom, hogy erdélyi vagyok, mert bizony ardealiak lettünk.” Ismerős hang, ugyebár.

A kötet anyagának válogatója elsősorban a magánlevelezés szférájába tartozó anyagból közöl. A megoszlás a következő: szüleihez szól 37, Kócsy Böskéhez, első nagy szerelméhez 13, Imberty Melindához, későbbi feleségéhez, 44 levél. Épp ezek a levelek rajzolják meg leghívebben a költő belső világát, néha túlságosan csendes, néha vívódásokkal terhes érzelmi életét. S a levélszövegeken túl Csiszér Alajos *Gyökerek, műhelyek* címen (önálló fejezetben) Dsida költői pályájának fontosabb állomásait is taglalja. Könnyen megteheti, hiszen barátja volt a költőnek, szemtanúja életvitelének, hagyatékának pedig gondos ápolója. 1978-ban például az ő gyűjteményében levő anyagból állt össze az a kiállítás, amely Győrött a költő reprezentatív műveit mutatta be. E kötetben is szerepeltet a szerző jónéhány — ma már felbecsülhetetlen értékű — archív fotót, amelyek a látvány erejével hozzák emberközelbe Dsida kivételes költői egyéniségét.

S ha írásunk elején a költő növekvő népszerűségét emlegettük, hadd jelezzük — befejezésképpen —, hogy a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál most frissen, újabb Dsida-könyv jelent meg (*Séta egy csodálatos szigeten*), amely — Marosi Ildikó gondozásában — a költő cikkeiből, riportjaiból, novelláiból, leveleiből nyújt válogatást.

Csiszér Alajos és Marosi Ildikó szép vállalkozása méltó tisztelgés a nagy költő-előd emléke előtt.

Hazánéző, 1992. 2. szám

BEKE SÁNDOR: MADÁRTEMETŐ

Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1993

Mostanság gyakori téma a romániai magyar sajtóban, hogy pennaforगतóink, azaz íróink-költőink száma szüntelenül apad, az utánpótlás pedig alig biztosított. Valóban, a Kritérium Könyvkiadó Forrás-sorozata az utóbbi időben roppant kevés új alkotót „dobott be” a köztudatba. Ez pedig — meglátásunk szerint — nem is annyira a tehetségek hiányával magyarázható, mint inkább a kiadói munka átszervezésével járó nehézségek következménye. Reméljük, hogy ezután a vidéken szerveződő új könyvkiadói vállalkozások is elősegítik a fiatal tehetségek „felfutását”.

Székelyudvarhelyen él és alkot már évek óta Beke Sándor, akinek — a róla szóló lexikoni adat szerint — „...első verse tizenöt éves korában (1977) jelent meg a *Brassói Lapokban*”. Azóta közel félezer költeménye, recenziója, műfordítása, riportja látott napvilágot, így tehát egyike a legtermékenyebb és a legsokoldalúbb alkotóinknak.

Versgyűjteménye, amely *Madártemető* címmel az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában jelent meg, az építkező költő arcát villantja felénk. Az építkező költőét, aki mondani-valóinak kifejezésére sokhúru lírai univerzumot teremtett. A kötetben a nyugodt hömpölygésű, gazdag hasonlatrendszerre épülő prózaversek mellett nagyon tömör lírai reflexiók, sőt, képversek is vannak. Keletkezésük időpontja az 1980-as évek, így nyilvánvaló, hogy a diktatúra fojtott légkörében született alkotásoknak az alaphangja az akkori életkörülményeket visszahangozzák. „A kesergő türelemről is szólni kell” — írja egyhelyütt a szerző, másutt pedig fájdalmasan állapítja meg, hogy ez a föld, ahol élünk adatott, nem más, mint „madártemető” (innen a kötet címe is). De nem lett volna igaz költő Beke Sán-

dor, ha nem próbálkozott volna meg azzal is, hogy reményt öntsön a hitevesztett lelkekbe: „...legyünk mi is egy csipetnyi Európa! / S ti szellemvitorlák, új Santa Marián dagadjatok, / És ne legyen a helytállásnak szenvedés-önvallomása” (*Madártemető*).

Rokonszenves a szerzőnek az a törekvése, hogy szövegeinek megalkotásakor pontos költői helyzetrajzot nyújt. Néhány „csendélete” a tárgyas költészet legjobb hagyományainak a folytatásáról tanúskodik. *A tárgyak között* című versében olvasuk:

„Ebéd utáni asztal
sáros bakancsok a kályha mellett
az ágyon sárga műanyag fésű
zöld csillár a villanykörte glóriája
...
mosópor a szék lábánál
fehér kezek árnyéka
a beáztatott ruhák fölött
az almárium előtt
a tárgyak között
kedvesem.”

A költő itt úgy sorjázza egymás után az ígétlen mondatokat (nominális stílus), hogy láttató képességüket mégis megőrizték. E láttató képesség nélkül a szöveg elvesztené vers-minőségét, s a tömörséget kevésbé igénylő prózává oldódna.

Lírájában gyakran alkalmazza a ritmusváltás különböző lehetőségeit. Legjobb példa erre az *Ébredés* című verse. A két első versszak kimondottan hagyományos, jobbára kötött ritmusú (és rímes) sorokból áll. Érdemes idéznünk az első versszakot:

„Üres poharak a lélek asztalán, / fehér papírok s irkafirkák,
/ szivarcsikkek hamuja szerteszét, / kérem, ez itt egy költői világ.” A harmadik (záró) versszak már kimondottan a szabadvers ritmustörvényeinek engedelmeskedik. Az összebékítést sikerrel oldotta meg a költő.

A legjobban szeretem (szubjektív vélemény) azokat a poénre hegyezett verseket (*A szavak árnyékában* ciklus darabjai között több is van ilyen), amelyek a költő különleges tömörítő képességéről tanúskodnak (*A hallgatás csöndjében; Kényszercsönd; A hattyúk halála* stb.). Gondolati eredetiségük maradandó élményt nyújt az olvasónak. Hasonló hatást váltanak ki a látomásos versek is.

A *Bi(n)g bang* című költeményét például így indítja:

„Dél van.

A kozmosz templomában harangoznak.

Valaki hatlovas Göncöl-hintóján

örökméccsessel sétálni kezd az égen.”

Ez már eredeti, költőileg újjáteremtett világ, amelynek szuggesztív kifejező ereje vitathatatlan. Ilyen sorokat csak az tud papírra vetni, akit megérintett a nagy poézis „szele”.

Beke Sándor verseskötete jóval több mint ígéret. Talán szerencsésebb úgy fogalmaznunk, hogy lezárása a nyolcvanas évek lírai kísérleteinek, és nyitánya egy homogénabb, ugyanakkor erőteljesebb (biztosabb) hangú költészetnek. Felcsigázott érdeklődéssel várjuk a következő kötetet.

Székelty Útkereső, 1993. 1–2–3. szám

NAGY IRÉN VERSESKÖNYVE

Mégis. Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1993

Rokonszenves költői indulás: jobbára kiforrott gondolatkörben mozog, költői képei már eléggé letisztultak, bár inkább a szókimondó költőink közül való. A Reményik Sándor-i vonulatban érzi magát jól. Ezt példázza a *Marasztaló* című verse. Íme a kezdő versszak: „Hová rohansz a nagyvilágba, / hátadon batyu, / öledben gyermeked. / Mit adhat, ha nem lesz hazád, / helyébe a világ, neked?” A záró versszak pedig ez: „Együtt lépünk útra most, / nagy ősök hitén, / nyomdokán, / mondhassa, utánunk ki jó: / Nekem is, nekem is van hazám!” Hangja tehát nem pátosztalan. De lefogottabb húrokon is jól játszik: „Zizzenő széna, döccenő szekér, / a dűlőúton kanyarog tova, / előtte a gazda mendegél, / bakancsán ujjnyi az út pora...” (*Hazafelé*). Nyugodtabb hang ez, realisztikusabb képsor — tehát természetesebb. Inkább itt adja igazibb önmagát Nagy Irén, az ilyen jellegű megnyilatkozások állnak közelebb prózai írásaihoz. Mert prózaíró is, 1992-ben a *Látó* novellapályázatán első díjat nyert, dokumentumértékű írással.

A szerző különben 1953-ban született, most negyven éves. Tanár Csíkszentdomokoson. Elég régóta közöl — bár rapszodikusán — a romániai magyar sajtóban, kötetten viszont most lépett először az olvasóközönség elé. Könyve tehát kései híradás arról, hogy esztendők óta a költészet bűvkörében él, és hogy egyszemélyes műhelyében tudott lírai igazgyöngyöket is érlelni. Íme a *Tavaszi játék* című verse: „lenn / a völgyben / fák tövében / pihen / a fény / az árny / ölen // egy / madárnak / arra szállva / villan / a táj / a kis / szemén.”

Egy másik, a *Téli hasonlat*: „Hópelyhek fúlnak / halkan a vízbe, / eltűnnek, mint az / illatok, / tört szárnnyal hullnak / az álmok mélyre, / magasról, mint a / csillagok...”

Igen, ez már igazi költészet, mert szépek ezek a versek: játékos ritmikájuk megkapó (egy kicsit a gyermekköltészet felé sandít a szerző), képi szövetük nem gubancos, a rímek pedig jól egységbe fogják a sorokat. Bizonyosság arra, hogy költő született. Mindannyiunk öröme.

Székely Útkereső, 1993. 4–5–6. szám

JÖVŐBE NÉZŐ KÖNYVKIADÓ: ERDÉLYI GONDOLAT

Bevezető sorok a következő hat recenzióhoz

Különleges örömmel írom e sorokat: arról adhatok hírt, hogy a Székelyudvarhelyen létrehozott Erdélyi Gondolat Könyvkiadó — amelynek felelős vezetője Beke Sándor igazgató — hónapról hónapra erőteljesebben hallatja hangját, s az általa vert ösvény fokozatosan jól járható úttá terebélyesedik. Ezt pusztán a mennyiségi arányok is jelzik már. 1992-ben csak egyetlen könyvet, Lőrincz Györgynek az öregekről szóló riportját jelentette meg, 1993-ban három kiadvánnyal — két versgyűjteménnyel (Nagy Irén, Beke Sándor) és egy műfordításkötettel (Eminescu) — „jeleskedett”, 1994 nyarán pedig — szinte egyidőben — hat (nem elírás: hat!) új könyvet „dobott piacra”. Hadd írjuk ide nyomban mindeniknek a címét: *Nagy Olga: Barangolásaim varázslatos tájban* (Esszé), *Elek Apó Cimborája* (Antológia), *Cseke Péter: Korfordulós újesztendő* (Riportok), *Székely Útkereső Antológia*, *Komoróczy György: Magyar szavaink nyomában* (Nyelvművelő írások), *Nagy Olga: Népi változatok szerelemre és házasságra* (Esszé).

A felsorakoztatott címek elárulják, hogy a kiadó vezetőisége roppant széles ölelésben gondolkodik: szeretné átfogni, és persze közölni, a romániai magyar irodalom, történelem, szociográfia, nyelvészet, művelődéstörténet, néprajz stb. legfrissebb eredményeit. S ezt úgy próbálja megvalósítani, hogy ne korlátozza a szerzőknek a műfajok sokféleségében konkretizálódó elképzeléseit. A kiadónak és az alkotóknak ez a harmonikus együttműködése — minden bizonnyal — ízletes gyümölcsöket terem majd.

A mennyiségi-minőségi vonatkozások mellett külön is szólnunk kell a kiadói bátorságról: meri vállalni az úttörő jellegű művek kiadását is, amelyek első látszatra nem a „csúcsokat”, nem a beérkezés, a teljes győzelem fenségét mutatják. Látszatra, mondom, mert az idő lesz hivatva arra, hogy e könyvek érvényes vagy érvénytelen voltát megállapítsa. Az Erdélyi Gondolat eme felismerés jegyében „dolgozta ki” kiadói politikáját. Épp ezért minősíthetjük jövőbe néző könyvkiadónak.

Székely Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

ELEK APÓ CIMBORÁJA. ANTOLÓGIA

Válogatás a *Cimbora* 1922–29 évfolyamaiból.

Válogatta, utószóval és jegyzetekkel ellátta: Csire Gabriella.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994

A romániai magyar irodalom hőskorának egyik legsokoldalúbb író-egyénisége Benedek Elek (1859–1929), aki elsősorban meseíróként írta be nevét a magyar irodalom — és folklórtörténetbe. Az általa gyűjtött illetve „újramesélt” epikus történetek (mondák, népmesék) száma 389. Impozáns teljesítmény, egyben főművének, a *Magyar mese- és mondavilág* című munkájának a törzsanyagát képezi. Benedek Elek 1921-ben tért haza Erdélybe, s 1922-től 1929-ben bekövetkezett haláláig szerkesztette a *Cimbora* című gyermek- és ifjúsági lapot, amely azóta már fogalommmá vált: modell-értékűségét az bizonyítja leginkább, hogy a mai lapkísérletek szerkesztői javarészt az ő elveit követik a lapcsinálás munkájában.

Benedek Elek hősi erőfeszítéseire már a kortárs alkotók fölfigyeltek. Dsida Jenő szonettben (is) megörökítette — még 1927-ben — a „jóságos ember” alakját. Érdemes idéznünk belőle:

...Szemében ifjú, tiszta öröm ül.
Haja fehér, de szíve még fehérebb.
Ha rút-gorombán bántja is az élet,
Ő mindig szeret, mindig könnyörül.

A vers címe: *A csemetefa éneke*, s ott szerepel a most megjelent antológiában, kötetnyitó versként.

Csire Gabriella, az antológia anyagának válogatója, derekas munkát végzett. Mind a versek, mind a prózai alkotások jól reprezentálják az egykori gyermeklapot, s az anyag elrendezésében is korszerű. Hármasként tagolásban közli a szemelvényeket: óvodásoknak, tizenéveseknek és 14-16 éveseknek. Azért itt megkérdezzük: a 14 évesek nem tizenévesek-e?

A közölt versek, mesék, elbeszélések minőségére figyelve elégedetten bólogathatunk. Csak néhány helyen hökken meg — főleg a verseknél — a rímkenyszerből elkövetett erőszak a nyelv természete ellen, és bántóan hat egy-egy töltelékszó használata. Íme az egyik költemény egyik sora: „Meseországban bál van ám!” Nos, ez az ám eléggé kirívó példája a fölöslegességnek. Hasonlít ehhez a következő versmondattal: „nem félünk, nem ám!” A prózai szövegek esetében sikerült a válogatónak mellőznie a didaktikus írásokat, legfennebb itt-ott a túlzott érzelgősség teszi kétségesse egyik-másik elbeszélés hitelét. S hogy a gyermekek számára írni nem „leereszkedést” jelent, azt elsősorban Tamási Áron két közölt elbeszélése (karcolata?) igazolja. Az egyiket így indítja: „A faluban hált a szentlélek az éjjel. Hajnalban látták fényesen elmenni egy piros hintón. Utána illatos fény szállta meg a földet...” A gyermekolvasó itt már észrevétlenül „nő bele” a felnőttirodalomba.

Az antológiában a legtöbb írással — érthető módon — Benedek Elek szerepel. Remek népmese-feldolgozásai mellett ismét beépülnek gyermekirodalmunkba szép Öcsike-történetei, valamint néhány verse is, mintegy teljesebbé téve a gyermekíróról alkotott eddigi képünket. Utána sorrendben Dsida Jenő következik (megszámoltam!) tizennégy verssel. Már eddig is tudtuk, hogy költői pályájának fölívelésekor Benedek Elek állott mellette, ő volt az, aki próbálkozásait megjelentette, mintegy ráérezve, hogy a különleges formai érzékkel megáldott tehetségnek kifutópályára van szüksége. Három-három írással szerepel Móra Ferenc, Benkő Anna, Berde Mária, Csűrös Emília, míg Áprilyt két leghíresebb költeménye képviseli, a *Tavaszdík* és a *Március*.

Csire Gabriella „nem utolsó sorban pedagógusoknak szánt értékes szöveggyűjteményt” emleget a kötetről írt zárósoraiban. Nekik szól — főleg — a könyvvégi *Utóhang*, a kötetben szereplő írások jegyzéke (pontosabban: bibliográfiai adatai), valamint az antológia íróiról szóló kis összeállítás. Ez utóbbi még további kutatómunkára is ösztönözheti oktató-nevelő társain-

kat: négy szerző esetében (Bendre Róza, K. Csanády Sándor, Jeszenszky T. Irén, Monoky Sándor) nem szerepel a születés illetve az elhalálozás éve, csak annyit tudunk, hogy egyikük Vámfaluban, másikuk Sárbogárdon, harmadikuk Aradon, negyedikük Nagyváradon (is) élt. Helytörténészeknek való munká ezeknek az alkotói pályáknak a földerítése, esetleg lappangó hagyatékuk (például értékes levelezés) megmentése. Hisszük, hogy akad önkéntes vállalkozó, aki elindul a rejtőzködő nyomokon, s irodalomtörténeti értékű „adalékokkal” gazdagít mindannyiunkat.

Székegy Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

NAGY OLGA: BARANGOLÁSAIM VARÁZSLATOS TÁJBAN

Cigány barátaim között.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994

A táj, amelyet Nagy Olga „varázslatosnak” minősít, nem természeti, hanem társadalmi meghatározottságú. Könyvében olyan néprétegről ír, amelynek beható vizsgálatára csak az utóbbi évtizedekben terelődött rá a kutatók figyelme. Munkájának eredményességét így összegezi: „Megpróbáltam érzékeltetni azt: milyen zavarban lehet az a kívülálló, aki hiteles képet kíván nyújtani egy közösségről, melyről úgy tudja, hogy cigányszociális közösség, másfelől pedig kiderül, hogy ők magukat reformátusoknak tartják.”

A szerző tehát a letelepedett életmódot folytató cigánycsoportokról beszél. Közel harminc esztendővel ezelőtt e közösségekbe vezetett az útja, hogy aztán — mesegyűjtőként — mindvégig szoros szálakkal kötődjön hozzájuk. Most derül ki, hogy két előző, jobbra folklórelméleti fogantatási művének (*Hősök, családok, ördögök*, 1974, *A táltos törvénye*, 1978) számos megállapítása, eredeti meglátása, józan következtetése valójában a „cigány” mesekincs alapos vizsgálatából született meg. Jelen írását — akárcsak előző két könyvét — esszének nevezi. De esszéi között ez a munka a legvallomásosabb. A szerző meg is fogalmazta: „úgy éreztem, meg kell szólalnom, el kell mondanom saját élményemet, tudásomat, őszinte barátságomat, mely e népcsoporthoz fűz.” Ez a lírai hevület egyáltalán nem csorbítja a könyv tárgyyszerűségét: a folklorisztikát nagyon is érdeklő, újszerű megállapításai mind ott sorjáznak a könyv lapjain, logikus hadrendbe állítva, továbbgondolásra késztetően. Érdemes — ha csak jelzésszerűen is — utalnunk néhány „fölfedezésre”.

Rájött arra, hogy „...különbség van az egyes cigányszociális közösségek között.” Megpróbálja fölfedni e különbségek okait: nemcsak társadalmi-gazdasági, de kulturális-lelki tényezőket is bevon vizsgálódásaiba. Az eltérő életmód(ok) — még ha az elté-

rések csak árnyalatnyiak is — kitermelték a mesedialektusokat. A mesedialektusokon belül további — néha jól körülrajzolható — sajátosságokat vesz észre.

Különösen jelentős az a felismerése, hogy „az archaikumnak is vannak fokozatai”. Büszkén vallja, hogy a cigányközösségekben végzett kutatómunkája során az ősi világlátással találkozott. Ez a világlátás őrződött meg — jól konzervált lenyomatként — a mesekincsben, amelyben ugyanakkor helyel-közzel a modern valóságelemek is kimutathatóak.

Nagy Olga azt is hangsúlyozza, hogy a cigányközösségek mesemondói sajátos ízű mesestílusukat a környező lakosságtól tanulták el. Az általuk megőrzött anyagban tehát jórészt a magyar illetve a román mesekincs motívumrendszere játssza a domináns szerepet. A romániai cigányok főleg e két nép „szomszédságában” élnek.

Külön fejezetben taglalja a szerző az élő-eleven mesemondás kérdéskörét. Felfigyel a „más-más mesestílus” meglétére, s kipuhatólja eredetüket. A mesemondó és hallgatósága közötti „korreláció” bemutatásakor a kölcsönös egymásra hatás mikéntjét is vázolja. Kelet- és Közép-Európa kutatói épp itt tudnak releváns eredményeket felmutatni: „nyakon csíphetik” azt a mesemondást, amelyet napjainkban még mindig eleven igény éltet.

Nagy Olga tehát meglepően szép és eredeti gondolatokban gazdag könyvet írt. Olvasmányos, könnyed stílusa magával ragad, okfejtése pedig meggyőző. Mondatainak szárnya nőtt, ott izzik mindenikben az önkítárulkozó egyéniség belső tüze, lángja. Jó is, hogy nem próbálta megzabolázni ezt a lobogást. Sorait olvasva Csoóri Sándor szavai jutnak eszünkbe: „Az ént, a szubjektumot semmilyen alkotásból nem hagyhatjuk ki, még a személytelennek mondandó nyelvből sem, mert ha kihagyjuk, romhalmazt hozunk létre.”

Az is csodálni való, hogy az oly sok diszkriminációt szenvedett cigányokról — nyilván, pozitív értelemben — egészen magas hőfokon ír. Hiszen ők a megőrzésben és a megmaradásért vívott küzdelmünkben a mi hűséges társaink.

SZÉKELY ÚTKERESŐ ANTOLÓGIA

A Székely Útkereső

irodalmi és művelődési folyóirat antológiája.

Összeállította Beke Sándor.

Az előszót írta Kozma Mária.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994

A cím olvastán az olvasó bizonyára eltűnődik: jogos-e, indokolt-e, hogy a Székelyudvarhelyen, Beke Sándor főszerkesztésében megjelenő *Székely Útkereső* című folyóirat antológiával jelentkeznek? A válasz igenlő. Az ötödik évfolyamában járó lap már eddig is felvonultatta a romániai magyar irodalom- és művelődéstörténet legkiválóbb képviselőit, teret biztosítva számukra, hogy — Kozma Mária szép megfogalmazása szerint — „...a székelység és tágabb értelemben az erdélyi magyarság sorsdöntő kérdéseinek” bemutatására vállalkozzanak. S tették mindezt a sokszínű műfaji lehetőségek hasznosításával: nem zárkóztak el sem a közírói-publicisztikai hangvételtől, sem a tartásosabb zene-, történelmi- és irodalomtörténeti tanulmányok közlésétől.

Nos, a most megjelent antológia is „hű marad a lap irodalmi és művelődési tartalmi meghatározottságához.”

Fő helyen a jelenkori társadalmi élet alapvető kérdései szerepelnek. Kardalus János és Róth András Lajos írásai elvi síkon mozognak: mindketten a magyarság útkeresésének lehetséges módozatait keresik. „Történelmi entitásunk megkérdőjelezhetetlen” — szögezi le Róth. „Vállalnunk kell önmagunkat” — rímel vissza Nagy Olga, miközben a közép-európai történelmi fejlődés sajátos helyzetéről ír. Más szemszögből közelíti meg a témát Cseke Péter, Balogh Edgár, Bálint László. A „most mi lesz?” kérdésre próbálnak valamilyen lehetséges és elfogadható választ adni. Természetesen, a teljesség minden igénye nélkül.

Külön szint képviselnek az antológiában a történelmi múlttal foglalkozó közlemények. Mintegy érzékeltetni kívánják,

hogy a múlt ismerete nélkül jelen és jövőképünk nem lehet szilárd, s elvesz a nép (nemzet), amely megfedkezik múltjáról, vagy meghamisítja azt. Egyed Ákos az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésről közöl hosszabb tanulmányt, Szőcs István az oly sok vitát kiváltó csiki krónika hamis vagy valódi voltát veti föl ismét, Imreh István pedig a Hatod-perek történelmi tanulságait összegezi. Nemcsak történelmi, de művelődéstörténeti jelentőségű Bakay Kornél eszmefuttatása: ő Szent István királyról és a koronázási palástról ír. Kutatásaiban a következő eredményre jutott: „Ez a csodálatos és Európában is páratlan műkincs eleve koronázási palástnak készült, és sohasem volt zárt, kúpalakú miseruha!” A Bákó vármegyebeli, a gyimesi és a hétfalusi csángók eredetkérdését veti föl Szőcs János, Tankó Gyula, Ferenczi Géza. Tankó írása azt sugallja, hogy a történelemkutatásban nemcsak a régi kútforrásokat, hanem a mai, recens anyagot is hasznosítanunk kell: bebizonyítja, hogy mennyire mellőzhetetlen a népi tudás, a népi emlékezet a reális kép kialakításában. Kovács Sándor Csíksomlyó „igazi jelentőségét” méltatja, Komoróczy György pedig a magyar illetve a székely népfogalmak kérdéskörét boncolgatja.

Gazdag az irodalmi anyag is. Lőrincz György novellába hajló szociográfiai „felvétellel” (egyetlen prózai, elbeszélő írás), versekkel pedig Jancsik Pál, Beke Sándor, Mészely József, Zsigmond Győző, Tódor Domokos van jelen (ez utóbbit Cseke Gábor mutatja be). Sorshelyzetünket Beke Sándor így érzékelteti: „...átélni azt / hogy / reggelre / már / nem / gyöngyvirág / a / neved / hanem / egy / idegen / bogáncs...” Az irodalomtörténetet Veress Dániel (*Zágoni Mikes Kelemen honszeretete*) és Róth András Lajos (*A Korunk székelyföldi fogadtatásáról*) képviseli. Zenetörténeti jellegű írásában Benkő András — Metz Albert kapcsán — az egykori marosvásárhelyi zenei életről ír.

Elszoktunk már attól, hogy antológiában az irodalomkritika is jelen legyen. A szerkesztő (összeállító) leleményére vall, hogy helyet biztosít Szőcs Istvánnak a kritikáról szóló szép és gondolatgazdag esszéjének, valamint azoknak a könyvismerteté-

seknek, amelyek Lőrincz György, Beke Sándor és Nagy Irén műveiről szólnak. Barabás István rendhagyó lapszemléje mindenképpen továbbgondolásra késztet.

Olyan antológiát tarthat a kezében az olvasó, amely sokszínűségével, tartalmi-formai gazdagságával már az érettség biztos jegyeit hordozza magán. A kiteljesedés, az izmosodás (lombosodás) felé vezető út egyik jelentős állomása.

Székegy Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

KOMORÓCZY GYÖRGY: MAGYAR SZAVAINK NYOMÁBAN

Nyelvművelő cikkek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994

Az utóbbi évek egyik legjobban megszerkesztett nyelvészeti kiadványa jelent meg az Erdélyi Gondolat kiadásában: az alcím nyelvművelő cikkeket ígér, amelyeket Péntek János — aki egyébként a kötet lektora — „szakszerű” írásoknak nevez. A romániai magyar sajtóban megjelent kis közleményeket fogta csokorba Komoróczy György, azzal a „jó szándékú feladattal”, hogy valamelyest csökkentse nyelvi igénytelenségünket.

Könyve használhatóságát nagyban megkönnyíti az anyagnak ciklusokban való rendezése. A legerjedelmesebb rész *Az egységes magyar nyelvért* címet viseli: ez már önmagában is elárulja, hogy milyen megfontolásból kerültek együvé az ide besorolt cikkek. Külön fejezetben tárgyalja a szerző a nyelvjárási jelenségekkel kapcsolatos „meglátásait”, szól a személynevek világáról, valamint az idegen szavak használatának lehetséges módzatairól, ugyanakkor az egyházi élethez kötődő egyes fogalmak jelentéskörét is megvilágítja. A könyv megjelenésének időszerepességét, azaz mához szóló üzenetét a leginkább *A rendszerváltás nyelvi tükröződése* című fejezet jelzi: itt azokat az írásokat találjuk meg, amelyek az 1989-es történelmi fordulat utáni nyelvi jelenségekkel foglalkoznak. Íme néhány cím: *Privatizáció, Türelmesség, Nomenklátúra, Genocídium, etnocídium, Irredentizmus, Arrogáns bojkottálók, Konjunktúra és koordináció* stb. A *Wass Albert tájszavai* című rész külön is figyelemre méltó. Arra figyelmeztet, hogy érdemes íróink-költőink „produktumainak” nyelvi vizsgálatával továbbra is foglalkozni: jó tudni, hogy mit és hogyan hasznosítottak/hasznosítanak nagy alkotóink a nyelv gazdag tárházából. Az ilyen jellegű vizsgálatok az utóbbi években mintha hátérbe szorultak volna.

A kötet egyik legizgalmasabb írásának a címe: *El van utazva, megyek Magyarba*. Írjuk ide nyomban: mindkét szerkezet (kifejezés) helyes, sőt az előbbi „...gyökereit az ugor korban kell keresnünk.”

A jelenség kapcsán így összegez a szerző: „A nyelvi kérdéseket nem tanácsos mindig a logika alapján megítélni. Tulajdonképpen nem is annyira igazi, azaz filozófiai logikáról van szó ezúttal, mint túlzott okoskodásról, hisz a logikus ítéletek megfogalmazásakor nyelvünk természetének és történetének ismerete az uralkodó.” Nos, a „túlzott okoskodás” — bizonyára — kellemetlen perceket (is) okozott mindannyiunknak. Különben Komoróczy ezt az egyetlen, tehát egyedüli írását a *Nyelvi babonák* „ciklusba” sorolta. Eljárása talán nem eléggé indokolt.

Honnan vette a szerző cikkeihez a nyelvi tényeket? *Az olvasóhoz* című rövid előszóban utal a felhasznált forrásokra: „...a beszédbeli megnyilatkozások sűrűjében észlelhetem, vizsgálhatom anyanyelvünk mindennapjait.” Komoróczy kitűnő megfigyelőnek bizonyult: példa-anyaga tehát nem kitaláció, hanem a mai köznyelv szókincs- és kifejezésárából való. Megfigyelései során rendhagyó felismerésre jutott: „A mai nyelvrontás-nyelvrombolás kórokozói nálunk leginkább a szóhasználatot károsítják, ezért foglalkozik ez a könyvecske inkább a szavakkal, szókapcsolatokkal.” A figyelmeztetésre nemcsak a sajtó, a rádió, a televízió szakembereinek kell odafigyelniük, hanem jobban körül kell határolnunk iskolai, azaz oktatói-nevelői feladatainkat is. Arra gondolunk, hogy a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárok mellett a más szaktantárgyakat tanító tanárookra szintén nagy felelősség hárul. A idegen eredetű szavak (s ezek száma napról napra gyarapszik) jó magyarázata minden pedagógus közös ügye.

Cikkeinek megírásakor a szerző sajátosan építkezik. Ezt egyetlen, a *Paradicsompaprika és kéktök* című írás szerkezetével próbáljuk érzékeltetni. A bevezető sorokban utal arra, hogy újságolvasó leveléből értesült a nyelvi jelenségről. Ezt követően

körülírja a paradicsompaprika és a vinette fogalmát, majd megadja legfontosabb megnevezéseiket (gogos, gogosár, árdéj, vineta, vinetta, vinyette, padlizsán, törökparadicsom, kékparadicsom, kéktök). Melyik helyes? Kideríti, hogy egyik-másik elnevezés csak nyelvjárási változatban él, de ott, ahol használják, elfogadható. Az irodalmi nyelvben „a padlizsán, a törökparadicsom kifejezés járja”, de a vinetta használata ellen tiltakozni „nagy melléfogásnak számítana.” Látható tehát, hogy mennyire hajlékonyan, mennyire árnyaltan kezeli a szerző a különböző népi megnevezéseket. Feltett célja — többek között — a nyelv további gazdagítása, nem pedig — normatív szabályokra hivatkozva — a szegényítés. Jónéhány írásából kiválogattam azokat a kifejezéseket, amelyek a már emlegetett „hajlékonyságát” bizonyítják. Íme: ajánlatos, jobb így, elfogadható, helyes megfelelője, tanácsos, szabad használnunk, jó magyar megfelelője, nem árt használni a... formulát, sokszor jó a... szerkezet, nehézkesen lehet magyar megfelelővel helyettesíteni, mondható így is, használata nem kifogásolható stb.

Komoróczy György a hazai (tehát romániai) „...magyarság nyelvi elszigetelődéséről, és sajátos nyelvművelő feladatainkról” is szól. A kevertnyelvűség egyik — hangsúlyozom: csak egyik — megoldása lehetne — a szerző utal rá — „kétnyelvű nyomtatványok” bevezetése. Erre másfél évszázados példánk is van: a mostanában gyakran emlegetett Kossuth-bankókon a felirat több nyelvű. Román felirat is látható rajtuk.

Székeley Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

CSEKE PÉTER: KORFORDULÓS ÚJESZTENDŐ

Szociográfiai riportok.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994

Jópár esztendővel ezelőtt Cseke Péter a riportnak, mint irodalmi műfajnak az elméleti kérdéseivel is foglalkozott. Mérlegelni próbálta „teherbírását”, s néhány modellértékű megoldásra, megmódolási eljárásra figyelmeztetett. Akkor már tisztes riportírói út állt mögötte: nemcsak saját lapjában, a *Falvak Dolgozó Népében*, hanem úgyszólván az egész romániai magyar sajtóban (beleszámítva irodalmi lapjainkat is) elég rendszeresen közölt. Leginkább első két könyve (*Víznyugtatól vízkeletig*, 1976, *Látóhegyi töprengések*, 1979) jelezte, hogy sajátos Cseke Péter-i riport van születőben: úgy értékel, úgy kommentál, hogy közben a valóság szigorú tényeit a lehető legnagyobb tisztelettel övezi. Egyik legutóbb megjelent könyve kapcsán Széles Klára így nyilatkozott róla: „Cseke Péter nem ír drámát, sem regényt, sem verset. Drámák, regények, versek forrásvidéke az, ahol jár, amit feltár...” (*Helikon*, 1994. 14. sz.). A szerző tehát józanul fölmérte saját írói lehetőségeit. Tudja (talán), hogy az íróember sem lépheti által a saját árnyékát.

Legújabb, *Korfordulós újesztendő* című könyve szintén riportokat tartalmaz, amelyeket ezúttal szociográfiai írásoknak (is) minősít. Joggal, hiszen roppant gazdag életanyagot dolgoz fel, a tényeket pedig úgy csoportosítja, hogy — szinte észrevétlenül — élénk varázsolja azt a történelmileg igazolható valóságszeletet, amelynek megörökítésére vállalkozott. Láttató képessége tehát jó, értelmezéseiben pedig a társadalmi élet fejlődésirányát ismerő politikus is meg-megszólal, bár magát nem tartja politológusnak.

Kötete magvát azok az írások képezik, amelyek 1989 karácsonyának sorsdöntő óráit-napjait, valamint az ezt követő hónapokat örökíti meg. Amolyan „súlypontos szám” tehát ez a

könyv, amely azt érzékelteti, hogy „... mégsem volt hiábavaló ama korfordulót ígérő újesztendő.”

Az első, legterjedelmesebb riportja az *Egy szerkesztő feljegyzéseiből* címet viseli. Nem véletlenül került a kötet élére: a történetek egyik szereplője ugyanis maga a szerző, aki tág szívvel vetette bele magát a forrongó napok eseménysorába. Mindaz, amit megír, már történelemmé vált, sorait olvasva azonban újból átéljük azokat az izgalmakat, amelyek járhatóbb utat szabtak a romániai társadalomnak. Ezt az általa használt, s gyakran alcímként szereplő kifejezés-kincs is igazolja. Íme néhányuk, mutatóba: önszervező társadalom építése, anyanyelvi oktatási hálózatunk visszaállítása, gyanakvás helyett párbeszédet, a szellemi otthonteremtés szabadsága, az azonosságtudat fokozatai stb. A riporter nem reked meg a belső, tehát az ország határain belüli kérdéskör vázolásánál, de tágabb, azaz európai horizontok felé kémlel: „segíthet-e rajtunk a finnországi svéd modell?” — kérdezi, majd így összegezi fölismeréseit: „...a kelet-európai diktatúrák eltűnése is csak akkor lehet végérvényes, ha az új európai elrendeződés tűzszervezői a trianoni határsávok és az államhatárokon átnyúló etnikai övezetek robbanásveszélyét megszüntetik.”

A felszabadult rádiózás forró napjai című írás az 1990-es marosvásárhelyi eseményeket „beszéli el”. Az eddig megjelent s ugyanezt a „témát” feldolgozó visszaemlékezések közül a Cseke-írás tárgyyszerűségével tűnik ki. Arra törekedett, hogy minél több tanút megszólaltasson. Nem „periférikus” szereplőket vonultat föl: azok beszélnek a riportban, akik az események cselekvő részesei voltak, s a pogrom hevében sem veszítették el a fejüket: láttak — Sütő András szavaival élve — „valami kibontakozási lehetőséget”. Az egyszerű szereplők itt már hőskökké magasztosultak.

Szintén történelmi jégzajlásról tudósít a *Rajtuk marad a bégység?* című riport is, amely a bányászok nevezetes fővárosi „látogatásának” állít emléket. A szerző ezúttal Kibédén élő bányásznyugdíjasok visszaemlékezéseit fogta csokorba, a tágabb

összefüggéseket pedig Smaranda Enache és Ana Blandiana vilantja föl.

Történelmi egyházaink helykereséséről is olvashatunk a kötetben. A megújulás lehetőségeinek a felkutatása, valamint az egyházi intézmények visszaszerzése: ezek a legfőbb gondok, amelyek egyházaink vezetőit foglalkoztatják.

Cseke úgy építi föl, úgy „komponálja” meg írásait, hogy azok a jövő felé nyíló utakat is megvilágítsák. Jövő-pártolása több mint tiszteletre méltó. Azt sugallja, hogy a jelen — néha túlságosan groteszk — valósága csak „ugródeszka”, csak kiindulási pont, s az embernek el kell jutnia a másképpen élni forrásvidékére is. Ehhez a sugallani tudáshoz látnoki képességre van szükség, ez pedig már a költészet szférája. Könyvében meg is fogalmazza: „Egy nép életérzésének sosem a politikusok, hanem a költők a hiteles kifejezői.”

Székegy Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

NAGY OLGA: NÉPI VÁLTOZATOK SZERELEMRE ÉS HÁZASSÁGRA

Esszé.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1994

A szerelem, a házasság, a családalapítás, mint téma, egyidős az emberiséggel. A róla való „beszélés” is egyidős lehet az emberiséggel. A mítoszok világában a szerelem istennői nem csupán „mellékszereplők”: a nagy horderejű határozathozataloknál általában ott serénykednek a főistenek között, vagy ha mégis nélkülük kerül sor az „egyezségek” megkötésére, akkor az utána való társadalmi béke, az együttélés normarendszere nem tud tartóssá válni. Az erotikus, az obszcén megnyilvánulások, a pornográfia „...a népek folklórjában azonos módon fogalmazódott meg”. E három fogalom közül Nagy Olga minőségi különbséget lát. Mi úgy hisszük, hogy éles (tehát határozott) határ nem vonható közéjük, mert vannak közös elemeik, egyes motívumaik összefolynak, legfennebb célszerűségükben, társadalmi „elhivatottságukban” jelent(het)nek mást és mást. A továbbiakban egészséges népi erotikának próbáljuk elnevezni a szerelemnek és a házasságnak azokat a változatait, amelyeket Nagy Olga olyan szépen csokorba szedett rendhagyó jellegű, új könyvében.

Rendhagyó, mondom, mert a szerző ezúttal is olyan szintézist teremtett, amely egyelőre még egyedülálló mind a magyar, mind az európai folklorisztikában. Az összefoglalásra való törekvés abból is látható, hogy az antik népek és a természeti népek, azaz „a keresztény ideológiától meg nem rontott” emberek erotikus szimbólumrendszerét is bemutatja. „Ősélmény”-nek nevezi a szerelemnek, a nemiségnek az akkori természetes állapotát, amikor a „kemény aszkézisnek” még híre-pora sem volt. Könyvét épp azért írta meg, hogy igazolhassa: parasztságunk egészséges erotikája „...nem különbözik a legősbibb antik,

illetve a törzsközösségekben élő természeti népek szerelmi kultúrájától.”

Fontosnak véljük a rövidre fogott kutatástörténeti vázlatot is: megtudjuk, hogy a magyar gyűjtők közül — már 1935-ben — Ortutay Gyula foglalkozott behatóbban a népi erotikával, munkássága azonban visszhangtalan maradt. Később Berze Nagy János, Horváth István, Vöő Gabriella, Vajda Mária — és persze Nagy Olga — próbálkozott meg azzal, hogy a témát, mint kutatandó területet, beépítse a magyar folklorisztika érdekszférájába. Külön is kiemelendő a Hoppál Mihály-Szepes Erika által szerkesztett két kötetes mű (*Erősz a folklórban, A szerelem kertjében*), amely — ma már tisztán látjuk — máris alapvető jelentőségűvé minősült (mind a két kötet 1987-ben jelent meg).

Jó tudnunk azt is, hogy az esszéíró milyen forrásokat hasznosított a könyv megírásakor. Elsősorban „...a népi próza hatalmas tárházából” próbálta rekonstruálni azt a valóságszeletet, amely végül is műve tárgyát képezi. A leírt, a rögzített népi szövegek fontossága mellett azonban a gyűjtő nagy-nagy megfigyelőképességéről is szólnunk kell, hiszen számos szövegen kívüli elszólást, megjegyzést, egyéni véleményt is figyelembe vett, az adatközlőknek ezek az „elszólásai” néha igen lényeges összefüggésekre irányították rá a szerző figyelmét. És végül a gyűjtő kitartását is dicsérnünk kell. Ezt írja: „Nem könnyű a dolga a néprajzosnak, vagy szociológusnak, aki tetten akarja érni a népi felfogást, a népi etikát, hiszen térben és időben olyannyira különböző árnyalatot regisztrálhatunk.” Nos, eme „különböző árnyalatok” megragadásához különleges intuitív megérzésre van szükség, amely nélkül a gyűjtő nem tudná meglátni, felismerni a népi etika mélyen rejtekező elemeit, a gyakran igen parányi összetevőket.

A könyv legterjedelmesebb s (talán) legkidolgozottabb két része a *Készülve a házasságra*, illetve az *Ifjúsági „szervezetek”* címet viseli. Az előbbi fejezetben a szerző főleg azt hangsúlyozza, hogy a házasesetbe való „belépés” nem spontán módon, nem

előkészületek nélkül történik: a családnak van döntő szerepe abban, hogy az előkészülés/előkészítés fázisában megteremtődjenek az „érett korba” való átváltás feltételei. Külön kitér Nagy Olga a munkára való nevelés kérdéskörére, majd beszél az anya „kompenzáló” szerepéről, valamint a parasztcsaládban történő szexuális felvilágosításról. A szülők által megfogalmazott elvárásokat is csokorba fogta. Íme: szorgalom, munkabírárs, a józanság, mint „férfiúi erény”, a beosztás készsége, mint női erény stb. Érdekes a tiltásokról, a szerelem természetes kibontakozását nehezítő akadályokról szóló fejtegetés is. Itt gyakran épp a gazdasági helyzet, az anyagi állapot állítja szinte megoldhatatlan feladatok elé a fiatalokat. A szülők beleszólása sokszor épp a gazdasági tényezőkre vezethető vissza.

Ha manapság ifjúsági szervezetekről olvasunk vagy hallunk, a diktatórikus rendszer által — politikai alapokon megépített — gyermek- és ifjúsági közösségekre gondolunk. Nyilván, Nagy Olga nem ezekről ír. Az önszerveződő falu századokon át kitermelte azokat a helyi, munkát és szórakozást egyaránt biztosító népszokásokat, amelyek fontos szerepet játszottak a házasságra való felkészítésben. A szerző ezúttal azt az intézményrendszert próbálja bemutatni, „...amely a fiatalok számára normatív értékű”. Ezt az intézményrendszert pedig a polgár-este vagy vizita, a fonó, a farsangolás, a népi táncmultságok stb. jelentették: ezek egyike-másika mára már az átminősülés állapotába jutott.

Külön és szép oldalakat olvashatunk az asszonyi kiszolgáltatottságról. Az erről szóló fejezetcímek már önmagukban is hordozzák a szerző meglátásainak lényegét: *A kiszolgáltatottság legitimációja*, *A kiszolgáltatottság megélése*, *A diszkrimináció „tréfás” dokumentumai*. Ez utóbbiban főleg a makrancos, a csapodár, a furfangos asszonyokról esik szó. A szerző ezt írja: „Ezek a tréfák valójában az asszony megrágalmazását jelentik”. Megjegyzi, hogy a „makrancos férfiakról” nem szólnak népi tréfák. Hadd jöjjünk itt most — tréfának szánva — egy kis „oldalvágással”. Hát bizony, a férfiak sem voltak szentek: ők írták meg a világ-

irodalom legszebb szerelmes himnuszait, amelyeknek közép-pontjában mindig a nő áll.

Nagy Olga könyve — minden valószínűséggel — további kiadásokat is megér majd. Ezért két következtetlenséget javítania kell. A 21. oldalon ezt olvassuk: „...ezidáig a „pornográfia” szó nem került elő...” A 13. oldalon már kétszer is használta a szót. A 6. oldalon pedig zárójelesen megemlíti, hogy a Boccaccio-novellák folklorizálódásáról „külön novellát” írt. Tudomásunk szerint nem novellában, hanem tanulmányban dolgozta fel a témát.

Székegy Útkereső, 1994. 1–2–3. szám

AMBRUS LAJOS: LOPOTT HOLD

Versek.

Ablak Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1995

Mindenek előtt — és kiemelten — szólunk kell Ambrus Lajosnak a nekünk — olvasóknak — szánt igazi „meglepetéseiről”.

Jópár esztendővel ezelőtt — tanári hivatása mellett — verseket (gyermekverseket is!) kezdett írni, ezeket elég sűrűn közölte a romániai magyar sajtó. Aztán, 1982-ben, hirtelen-váratlanul fiataloknak, gyermekeknek szóló elbeszéléskötettel (tehát a próza műfajában) „debütált”. Könyvének címe: *A korondi néződedény*. Ez volt a legelső meglepetés.

A második már irodalom- és tudománytörténeti jelentőségű: alapító főszerkesztője lett a Korondi Firtos Művelődési Egylet kiadványának, a *Hazánéző* című folyóiratnak, amelynek 1990-ben jelent meg az első száma.

1993-ból való a harmadik meglepetés: Ambrus könyvsorozat megindítására gondolt. A *Hazánéző Könyvek* eddig megjelent hét (hetes) kötete már be is épült a magyar irodalmi-történelmi-művelődési köztudatba. És íme, most, 1995-ben — ezúttal negyedik meglepetésként-önálló verseskötettel jelentkezett a szerző: *Lopott hold* című könyvét a székelyudvarhelyi Ablak Könyvkiadó jelentette meg. A borítón Kuti Dénes leghíresebb festményének, *Az ösvénynek* a részlete látható, a hátsó borítón pedig a könyvszerkesztő Majla Sándor ajánló sorai figyelmeztetnek Ambrus kötetének fontosabb belső erőtereire.

Melyek is a költő sajátos erőterei? Az élet, az életünk — válszolhatnánk röviden. A Beke György-i magunk keresése szólal meg költeményeiben, tehát az ember belső világának rejtett titkait fűrkészi. „...kellene szólni / az irgalmatlanul / kitépett gyökerek / fájdalomról” — írja egy helyütt, tételesen is megfogalmazva költői szándékát. Itt, ezen a földön „piros jel” szeretne lenni, mert „ez a táj történelem”, ahol az ösvények az „égbe futnak”.

Folyton visszatérő motívum a versekben a hűség. A mikesi ragaszkodás gyönyörű megfogalmazásával találkozunk *Mikes kései*

levelei című versciklusában. Íme: „Cserébe / küldj egy darab háromszéki / temetőt”. Döbbenetes költői kép. És feledhetetlen.

S ha már a költői képekre, tehát a versséformálás mikéntjére terelődött a szó, hadd hívjuk föl az olvasó figyelmét az életes metaforák/megszemélyesítések gyakori használatára. Ízelítőül néhány telitalálat-értékű megoldás: „ugrókötél / a szivárvány felettem”; mér-földeket / léphet ezen a tájon / a vágý”; „Firtoson / lombok közé rejti / derekát a bükk”; „szünetjel / felettem a Hold”; „énekes metaforákat / virágzott ezüst / lakodalmán a diófa”. Álljunk meg ennél a legutolsó mondatnál: éles megfigyelőképeség, a látottak továbbgondolása, a látomássá növesztés képessége áll a szavak mögött. Minden költő legfőbb álma, a gondolati eredetiség munkál itt. S ez nagyfokú tömörítést feltételez. A *Gondolatjel* című versének első versszaka így hangzik: „a fű közt számóca / vérzik már a nyár / hegy-rácsban kuporog / a szomorkás határ”. Nincsen itt fölösleges szó vagy mondat, kimért és pontos a hangnem is. S a rímek egységbefogják a gondolatokat. De vigyázat: Ambrus Lajos kötetében épp rímes versekből van a legkevesebb. Zömében a szabad vers törvényszerűségeit követő „reflexióval” találkozunk ebben a költészetben, hiányukat azonban pótolja a sajátos ambrusi ritmika. Milyen szépen, zökkenőmentesen simulnak a *Fák, tavaszi fényben* című versben a sorok: „Arcomon ifjak még / a siklódi / cseresznye virágok, / dajkálja őket / kölykös fürge fény, / hogy integető / laboda-álmuk / kövér gyümölcsé érjen / s a piros szem, / a tegnap volt virág, / ne a sárba essen...”

Gyanút foghat az olvasó, hogy a rövidre fogott ismertetőnkben kimondottan a könyv erényeiről beszéltünk. Igen: ezek az erények jelzik leginkább, hogy Ambrus Lajos műhelyében pompásabb versek is születnek majd. A lehetőségek adottak: versírókészsége eléggé kiforrott, témavilága máris jól körülhatárolt. S még van/lesz ideje újabb minőségi munkára. Reméljük, hogy a kötet kései megjelenése (a szerző 1941-ben született) csak az alkotó túlzott óvatosságának, mérlegelésének tudható be. Különben is: van-e, lehet-e a költőnek „életkora”?

Hazánéző, 1995. 2. szám

BEKE SÁNDOR: VÉDTELEN ÉVEK

Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1995

Szerencsés helyzetben van a recenzens: annak idején Beke Sándor első, *Madártemető* címmel napvilágot látott verseskötvérről is szólhatott (*Székely Útkereső*, 1993. 1–2–3. szám), így most — második kötetének a megjelenésekor — jó viszonyítási alapja van.

Máris örömmel nyugtázzuk, hogy az egykor hangoztatott elvárásaink javarészt igazolódtak: a szerző „...homogénabb, ugyanakkor erőteljesebb (biztosabb) hangú költészet” megte-remtése felé „mozdult” el. Persze, ez a homogenitás nem egy-síkúságot jelent: érzelm- és gondolatvilága továbbra is éppen sokszínűségével vonja magára a figyelmet, előadásmódja azon-ban egységesebb lett. A lényegre tapint Cseke Gábor a könyv hátsó borítóján közölt soraiban (különben ő a könyv szer-kesztője is), amikor „sodró erejű, nagy lefutású poémák és lírai észleletek megrostált gyűjteményéről” beszél. Szenvedélyes ön-kitárulkozásoknak, a gondolatok parttalan áradásának vagyunk tanúi:

„...bugyogjanak felénk a fenséges
szavak,
ne balták jöjjenek!”

— írja a költő *A szavak vérpadán* című, kötetnyitó költeményé-ben.

A könyv egyik csúcverse a *Védtelen évek*. Folyam-versnek is nevezhetnénk: valósággal hömpölyögnek, torlódnak, tolonga-nak benne az emberlét tablóképei. Távoli történelmi esemé-nyeket idéz a költő (isszoszi csata, peloponnészoszi háború, a tizenkettedik tanítvány árulása), majd a birkenauai haláltábor, Sztálingrád, Hirosima említése következik, hogy azután a

gyermek- és serdülőkor emlékanyaga is „terítékre kerüljön”. És felvillan — természetesen — a jövő látványa: át kell élnünk „...a / nagy ünnepet / is / amikor / lobogói / lengnek / a / felszabadult / eszmének / a / gondolatnak”. Csupa lendület ez a költemény: a hit, a remény nevében beszél a költő, s az olvasóba is átplántálja a felismerést, hogy életünk csak hitben-reményben válhatik teljes értékűvé. Bizonyos mértékig a régi prédikátorok hangja csendül föl a sorokban: intés a vers, biztatás arra, hogy át kell élnünk „az / ezredvég / nyugtalanságát”, hiszen megmaradásunk fő záloga csakis ez lehet.

Jónéhány versét a szerző ellentétre, ellentétezésre építi, s ez bizonyos drámaiságot kölcsönöz a szövegeknek. Lírában dráma? — kérdezheti az olvasó. Igen, a vers alaphelyzete olyan, hogy „sztorija”, történése van, néha nem is csupán egy, hanem több is. A *Tücsökszerenád* című versben például „nyarak közepén” önfeledten muzsikálnak a tücskök, „fenséges” szerenádot adnak, hogy aztán a téli hidegben, éhesen és megfázva, betolakodjanak „a kiépitett hangyabolyba”,

„mert tücsökszerenádban
nem lehet élni,
s egy életen át nagy telek
kapui előtt stradivari-hegedűkkel
téli koldusként
énekelni...”

A mondanivaló kifejtésében, „tálalásában” igen kedvelt eljárása a költőnek a felsorakoztatás, a halmozás, néha pedig egyes motívumoknak az újraismétlése. Lám, a tücsök, ezek a „csörgősipkás bohócok” enyelegnek, muzsikálnak, dőzsölnek és fontoskodnak (igék halmozása), a felsorakoztatásra pedig itt a szemléltető példa:

„Igen,
tücskök ezek,
apám,
búzaföldeken és kukoricásokban,

elhanyagolt kaszálókon,
gabonaraktárak mögött
és városi parkokban,
szökőkutak
és dísnövények árnyékában...”

Hasonló metódussal építkezik a költő a *Hópelyhek elégiája* című versben is:

„Az ég
szügyéből
pílinkélnek,
hullnak a csillagok:
hópelyheket
szítál az Isten...
A föld
szerény ünnepi asztal,
rajta
kialudt szivarcsikkek
a fák.”

És sorjáznak tovább a metaforák, hasonlatok, megszemélyesítések, miközben a tavaszt álmodó szülőföld képét is belefonja a vers szövetébe (téli képben tehát az újjászületés).

Árad tehát ez a líra, eléggé célratörően, akár a folyam, amely tudja, ismeri a pontos menetirányt: mindig a tenger felé, a végtelen óceánba.

Néha-néha mégis jólesik a szemünknek/szívünknek, amikor a szerző pontos és jól körülhatárolt helyzetrajzot ad. Íme:

„Sokszor megtörtént,
hogymint esténként leültem pihenni
a szavak árnyékában egy padra...”

(*Szövegértelmezés*)

„Reggelre
megérkeznek

a Nagy Halászhok is —
beleállnak a bokáig érő vízbe...
botjaik
majdnem
a forrásig elérnek...”

(*A Nagy halászhok reggel*)

A kötetben helyenként ugyan fölkísért a túlbeszéltség (az „áramló” versek gyakori mellékszöngéje), nagyon ritkán a gondolati túlbonyolításra való hajlam is tetten érhető, ezek azonban — szerencsére — nem általános jellemzői a verseknek. Beke Sándor érett költői arca tekint felénk a *Védtelen évek* lapjairól.

Székegy Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

ID. BINDER PÁL — JANCsik ANDOR: ÉS ÉLNI KELLETT TOVÁBB

Két emlékirat.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1995

Binder Pál (sz. 1935) történészként írta be a nevét az erdélyi magyar művelődés- és történelemtudományba. Legsikeresebb könyve 1982-ben jelent meg *Közös múltunk* címmel, amely — történelmi jelentősége mellett — néprajztörténeti értékekkel is bír. Alcíme ugyanis így hangzik: Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséből.

Jancsik Pál (sz. 1936) költő és műfordító, első kötete (*Szomjas tenger*) 1963-ban látott napvilágot, azóta számos új könyvvel (gyermekverskötetekkel is!) gazdagította irodalmi „termését”.

Nos, a most következő ismertetőben nem a már emlegetett két szerzőről szólunk, hanem két emlékiratra hívjuk fel az olvasó figyelmét: rendhagyó két emlékiratra, ugyanis az egyikben id. Binder Pál, a másikban pedig Jancsik Andor szólal meg, vagyis a két édesapa. Mindig élményt jelent körbejárni, „kipuhatólni” tudós alkotóink, íróink, költőink életének társadalmi-családi előzményeit, jó bepillantásunk, hogy milyen környezetből indultak el életműveik megalkotása felé.

A két emlékiratot az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó jelentette meg ezúttal egy kötetbe foglalva. A külső borítón egyetlen, tehát közös cím szerepel (*És élni kellett tovább*), a belső címlapon a két emlékiró műve külön címet „visel”. Id. Binder Pál: *Megemlékezés életem néhány eseményéről*. Jancsik Andor: *Szegényember élete*.

Id. Binder Pál (sz. 1900) főleg első húsz esztendejét beszéli el, az 1926–27-ig terjedő időszakból csak azokat az eseményeket „emelte be” emlékiratába, amelyek katonai pályafutásához kapcsolódnak. Visszaemlékezésének helytörténeti, valamint család- és irodalomtörténeti jelentősége van. Élete főbb eseményeinek előadása során pontos helyzetrajzot ad egy-egy faluról, városiasodó településről, városról. A településnevek egyben

írásának a fejezeteit is alkotják: Nagyenyed, Magyarigen, Alvinc, Marosújvár.

A „teljesség kedvéért” elsorolja eme településekhez kapcsolódó történelmi eseményeket, szól a jelentősebb intézményekről, részletesen leírja azokat a házakat, amelyekben laktak, s néhány szokás is megelevenedik tolla nyomán. Egy dolog bizonyos: ezek a helységek akkoriban még élénk magyar társadalmi életet éltek, tehát döbbsen olvassuk Vetési László: *Élmi és emlékezni* című, kötetnyitó bevezetőjében, hogy mára „Alvinc... szinte teljesen népesség nélkül maradt”, és „Magyarigen is a Bod Péter sírjával és emlékével és a tíz emlékezővel már csak jelkép maradt az egyetemes magyarság számára.”

Egészen aprólékosan tárgyalja a szerző a családtörténeti vonatkozásokat. Mind az anyai, mind az apai ágon levő ősokeket — amíg csak elnyúlhatott a családi visszaemlékezés — bemutatja: néha nehezen kibogozható kötelékeket is megpróbál felgöngyöltetni, mintegy arra figyelmeztetve, hogy az utódoknak kötelességük a családi múlt ismerete, és ez mai önismeretünk egyik komponense, összetevője is egyben.

Néhány író, költő, lap- és folyóirat-alapító (ritkán politikus) arca is megvillan Id. Binder Pál soraiban. Itt csak egyet emelünk ki, a Szabó Dezsőre vonatkozó utalást. Szerzőnk Székelyudvarhelyen volt — többek között — középiskolás, épp azokban az években, amikor Szabó Dezső itt tanított (1909–1913). Vitába száll Nagy Péter könyvének egyes megállapításaival. Az íróról a következő szép szavakat veti papírra: „Egyenes tartása, szép feje, dús göndör haja és büszke tekintete mintegy megigézte a szemlélőt, különösen a diákokat, akik nemcsak szereték, de büszkéek is voltak rá.”

Az emlékirat az úgynevezett „stílustalanságával” is magára vonja a figyelmet: amolyan beszámoló jellegű vallomás, ahol szinte nyoma sincs a nyelvi játékoknak, a megmódolás „fenségének”. De szikárságával, nyelvi egyszerűségével is hatásos mű. Jelzi, hogy így is lehet, így is szabad beszélni a régmúlt eseményekről, amelyeket nem szépített meg a „ködös messzeség”.

Jancsik Andor (1892–1961) visszaemlékezését egészen „más fából faragták”. Nagylakon látta meg a napvilágot, apjának „egy tenyérnyi földje sincs”, nincstelen iparosként élte le az életét. Mégis — főleg fiatalon — vidám kedélyű ember volt, aki mesemondó kvalitásokkal is rendelkezett: Tündér Ilonáról, Vasgyúró Gyurkáról meg a hétfejű sárkányról mesélt a gyermekeinek, nem csoda tehát, hogy a felnövekvő apróságok „valósággal beleszülettek a néphagyományba”. Ez a népi stílus „él” tovább az emlékiró szövegében, ezáltal emelkedik írói rangra mindaz, amit elmond az utódoknak. Érdekesen építkezik. Kerek, jól kidolgozott történetek láncolata ez a mű, és sajátos íze van a mondatainak. Lám, néhány példa: „A ház zsendelyes teteje főt hátán fót, mint Ecet Gyula nadrágja”, „Sorakoztunk (születtünk) egymás után, mint az orgonasípok”, „A hálószobáknak a padlózata is tisztább volt, mint sok háziasszonynak a laskagyúró deszkája.”

Ő maga is szegény ember maradt egész életében. Büszkén vallja: „1904-től 1958-ig, összesen 54 évet voltam a munka (no meg a harc) mezején”, és hogy „...soha egyebem a két dolgozó kezemnél nem volt.”

Életének állomáshelyei sűrűn váltogatták egymást: Nagylak, Nagykőrös, Szeged (itt szemtanúja volt Bleriot repülőgép-próbájának), Nagyszalonta, Nagyvárad, Kolozsvár, Brassó, nem beszélve katonaéveinek újabb színtereiről: az orosz és az olasz fronton is megfordult. Egyik legkeserűbb élménye az első világháborút követő trianoni „határozat”: „Megalázva, becsapva érezzük magunkat, annál inkább, mert mivelünk kint a fronton úgy tétették le a fegyvert, hogy területhódítás nem lesz”.

Aztán „hallgatni és élni kellett tovább”: kisiparosként (szíjgyártóként), majd gyári munkásként tengeti életét.

Bármiről ír, saját érzelmi viszonyulásának is folyton hangot ad. Néha elmélázik, máskor vaslogikával próbálja meggyőzni az olvasót igazáról. Valósággal áradnak az emlékei. Meg is jegyzi egy helyütt: „...kicsit előre is haladtam az élményeim leírásában, de hát így hozta ezt néha az emlékezés”. Nos, épp eme természetes előadásmód révén válik Jancsik Andor emlékirata szép és igaz irodalmi olvasmánnyá.

NAGY OLGA: PÁLYAKÉP FÉNNYEL ÉS ÁRNYÉKKAL

Emlékirat.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1995

Állítom (régóta): nincs érdekfeszítőbb olvasmány a nagy alkotó, a teremtő művész, a tudományos kutató visszaemlékezésénél, pályafölmérő rajzánál. Lenyűgöz mindig az ilyen típusú könyvek őszintesége, keresetlen önkítárulkozása, a hatalmas tapasztalatból leszűrűt — másoknak is hasznosítható — tanulság. Könyvespolcomon mindig „kéz alatt van” például Darwin *Önéletrajza* (ki tudja, hányszor olvastam el már!) és Selye János: *Bonckés alatt a kutatás* című nagyszerű elmefuttatása. Roppant izgalmas dolog betekinteni az alkotóműhelyek rejtett titkaiba, nyomon követni, miként is jutottak el a szerzők azokhoz a fölismerésekhez, amelyek új csapást vágtak a tudományos kutatásban.

E két könyv mellé most odahelyezem Nagy Olga *Pályakép fénnel és árnyékkal* című vallomáskötetét is, amely az *Egy néprajzos emlékei* alcímet viseli. Ez a betajolás azonban nem arra utal, hogy a szerző gazdag emlékanyagából csak néhány fontosabb epizódot örökít meg: valójában „több, mint fél évszázadnyi kutatópálya” képe tárul elénk, s „...az elmúlt szinte félszázad szellemi légkörét” próbálja fölleveníteni. Egy kicsit tehát szintetizálásra törekedett Nagy Olga, amikor hozzáfogott könyve megírásához: tudta, hogy „nehéz önmagunkról és életünkéről valani.” Eme nehézség leküzdése nem lehetett könnyű. Végül is sajátos ízű/stílusú könyv született, amely „esszé és vallomás keveréke”. Benne bizonyos fajta személyiségvizsgálatot ad, tehát a szerző önmaga meghatározására törekedett a történelmi időben.

És indul a könyv az *Ajánlás* utáni első fejezettel, amely a *Szilveszterkor kezdődött...* címet viseli. A szerző még csak tíz éves: részt vesz a mezőpaniti Óesztendő búcsúztató „ősi rítuson”.

A látottak/hallottak döntő módon befolyásolják élete fordulását: „...ez az élmény döntötte el azt, hogy folklorista lettem” — írja.

A gyermekkoruk tehát meghatározó jelentősége volt/van a tudományos (akár irodalmi) pálya iránti érdeklődés fölébredésében. Ekkor alakul ki mindannyiunk erkölcsi arculata, ekkor körvonalazódnak a néha nehezen kitapintható célkitűzések: magatartás-normák és magatartás-modellek sűrűjébe kerülünk, s fokozatosan kialakul viszonyulásunk a társainkhoz, a faluhoz, a szülőföldhöz.

Nos, a személyiségformálódás eme kezdeti szakaszában jó segítőtársra talált Nagy Olga: bátyja, Nagy Ödön, a kitűnő néprajzos (akkor még teológus hallgató), gyűjtőmunkára buzdítja. Hatalmas élmény volt, hiszen már ekkor alkalma nyílt arra, hogy bepillantson a szellemi (népköltészeti) „termékeket” létrehozó társadalmi közösség életének belső világába, hogy megérezze (intuitív módon), hogy a néphagyományban minden összefügg egymással, s csak ebben a tágabb összefüggésrendszerben gondolkodva érdemes kutatni és vizsgálni.

1939-ben nyomdafestéket látnak első lejegyzései: szerepel — VIII. osztályos tanulóként — a Makkai Endre—Nagy Ödön által összeállított *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* (Kolozsvár, 1939) című kötetben, méghozzá elég terjedelmes anyaggal (122-129. old.). „Hivatásos” kutatóvá azonban csak 1958-ban válik: ekkor kerül a kolozsvári Folklor Intézet munkatársai közé. Megelőzőleg volt már diák, tanítónő, helyettes tanár, újságíró és író, nem beszélve arról, hogy időközben férjével, a néhai Krizsovánszky Lászlóval — a könyvet az ő emlékének szenteli — négy gyermeket is fölnevelt. Buktatók és remények szegélyezik tehát ezt a pályáivet, de ő, kutatóként, mindig célratörően dolgozott: „...mindig teljes beleéléssel foglalkoztam az éppen soron lévő kérdéssel” — vallja. Igen: épp ez a teljes beleélés teremtette meg — ha megkésve is — a maga gyümölcseit. „Első tudományos kötetem, a *Lüderc sógor*, 1969-

ben jelent meg” — írja, miközben „függetlenségi harcnak” nevezi a megvalósításához vezető utakat.

A könyvben a legizgalmasabb részek azok, amelyekben Nagy Olga újfajta felismeréseiről „értekezik”. Ezek a felismerések (felfedezések) később számos könyvben, no meg utó- és előszóban realizálódnak. Érdemes néhányat itt is felsorolnunk.

Rájött arra, hogy „a mesélés nem csupán az egyéniségtől függ... hanem attól a közösségtől is, amely a mesét hallgatja”. A hagyományörzés egyfajta lehetőségét látta meg a „dinasztikus alapon” megőrződött és tovább adott mesemondásban. Idejekorán észrevette, hogy Kelet-Európában „...az a különös helyzet, hogy a történelmi fejlődés különböző fokozatait képviselő közösségek sajátos esztétikai jegyeket hordozó mesekincset „termeltek” ki. Érdekesen világítja meg a „gyűjtő és/vagy kutató” kérdéskörét: „gyűjtő és kutató... a folklór esetében egyetlen személy lehet csupán” — írja. Tehát a frissen gyűjtött anyagot frissen kell feldolgozni, „ma kell” értékelni, s a gyűjtő lehetőleg maga írja meg „a maga csodavilágát”. Különösen értékes eredményeket mondhat a magáénak Nagy Olga a mesei jelképek megfejtése terén. Két korábbi folklórelméleti esszékötete (*Hősök, csalókák, ördögök*. Bukarest, 1974; *A táltos törvénye*. Bukarest, 1978) éppen újszerűségével, az addig ki nem mondott igazságok kimondásával vált folklórtörténeti jelentőségűvé. És milyen pazar sikert hoztak az „igaz történeteket”, a népi elbeszéléseket tartalmazó könyvek! Megvilágosodott a szerző előtt, hogy az „írásbeliség már része a népi kultúrának”, s hogy legnagyobb értékű adatközlője, Győri Klára valójában „kispikában gondolkozott”, azaz apró történetek láncolatát hozta létre, miközben önéletrajzi könyvét, a *Kiszáradt az én örömem zöld fája* (Bukarest, 1975) címűt megírta.

Sorolhatnánk tovább Nagy Olga „felismeréseit”, de talán ennyi is elegendő annak érzékeltetésére, hogy ő az utóbbi évek/évtizedek egyik legmozgékonyabb gondolkodású népköltészeti kutatója, aki remek társadalomnéprajzi cikkek/tanulmányok szerzője is egyben.

Nem szóltunk a könyv címében is emlegetett „árnyékokról”: művében egy-egy kötetnyi kézirat kálváriáját — ahogy ő nevezi: „odisszeáját” — is részletesen elbeszéli. Bizony ökölbé szorul a kezünk, amíg ezeket a „beszámolókat” olvassuk: mi csoda hősi erőfeszítésre volt szükség ahhoz, hogy egy-egy értékes mű napvilágot láthasson. És — sajnos — még mindig vannak monográfiák, amelyeknek az „odisszeája” nem ért véget. A harcban, a nehézségek legyűrésében Nagy Olga támogatókra is talált. Megértő barátokra, akik ráéreztek a szerző felfedezéseinek újszerűségére, s pozitív értékeléseikkel következetesen támogatták munkálkodását. Levelek és levélrészletek egész sora, kritikai megjegyzések, ismertetések sokasága bizonyítja ezt az önzetlen „támogatást”.

A Féja Gézával folytatott levelezés például máris irodalom- és folklórtörténeti jelentőségű (az anyag kötetté állt össze). Nos, ezeknek a szövegrészleteknek a felhasználása tágabb összefüggérendszerbe ágyazta a szerző „személyiségvizsgálatát”, s valóban, megteremtődött annak a lehetősége, hogy sokrétűbb képet nyerjünk az elmúlt évtizedek folklorisztikai „történeteiről”.

A könyvet olvasva, többször is eltöprengtem: vajon, mi a titka eme rendhagyó életpálya sikereinek? A választ — tételesen is megfogalmazva — megtaláltam a kötetben. A szerző ezt írja: „A népi lélekkel, gondolkodásmóddal én is azonosultam sok tekintetben. Mégpedig azzal a népi lélekkel, amely még nem tagadta meg a természetet, éppen ezért egészséges, természetes.”

Úgy vélem, ennek az „azonosulásnak” van egy ugyancsak „természetes” következménye: Nagy Olga szavaiban végül is az erdélyi magyarság hite, reménye testesül meg.

Székelly Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

ÁBRAHÁM JÁNOS: PICULA I.

Szegényember csikója hamar ló (Regény).

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,

Székelyudvarhely, 1995

Ábrahám János (sz. 1931) irodalmi munkásságát eddig is tisztelet övezte. Első novelláskötete viszonylag későn, 1969-ben jelent meg, *Részegnek minden nóta szép* címmel, a Kriterion *Forrás* sorozatában. Azóta számos újabb kötettel bizonyította írói „kvalitásait”, de az áttörés, más szóval: tehetségének elismertetése — úgy hiszem — most sikerült igazán: *Picula* címmel olyan könyvet írt, amely minden bizonnal széles visszhangot vált ki. Magam úgy látom, hogy egész eddigi írói munkásságának gazdag „tapasztalata” ebben a — több kötetre tervezett — művében összegeződik. Mind a téma (amiről ír), mind a megformálásbeli „tökély” új minőségi szintet jelez a jelenkori erdélyi magyar irodalomban.

Miről szól a könyv?

A kötet hátsó borítóján levő kis tájékoztató szerint az író „az erdélyi magyar cigányok sorsát, sajátos életformáját...” örökíti meg, egy Torda-Aranyos megyei „híresség”, a cigányprimás Bumbus Tárkony Gábor, azaz *Picula* élettörténetének elbeszélésével. Néprajzi-népköltészeti kutatóink már eddig is felfigyeltek a cigányság kivételes hagyományőrző szerepére. Tanulmányok, cikkek, sőt könyvek egész sora látott napvilágot ennek az etnikumnak a különleges tudásáról. Elég, ha itt — a teljesség igénye nélkül — Kodály Zoltánra, Nagy Olgára, Vekerdí Józsefre hivatkozunk. E sorok írója egyik nemrég megjelent közleményében érdekes statisztikai adatot közölt: az eddig rögzített 275 kibédi népmeséből 225 (81,8%) a helyi cigányoktól származik. Az adat önmagáért beszél.

Nos, Ábrahám János könyve olyan világot tár elénk, amelynek belső erőterei különlegesen vannak megépítve. Eme világhoz eddig — sajnálatos módon — nem tudtunk előítéletek

nélkül közelíteni. Gádzsó mivoltunk („gádzsó” mindenki, aki nem cigány) mintegy arra „predesztinált minket, hogy lekezelőleg viszonyuljunk az ugro-romákhoz (magyarcigányokhoz), akik pedig immár századok óta együtt élnek velünk: ugyanazt a kenyeret (puliszkát) eszik, és ugyanabból az üzletből vásárolják a ruhának valót, amelyből mi. Az író épp ezzel a meg nem értéssel hadakozik. Ezt írja: „Sokan azt hiszik, feketének lenni csak bőrszint jelent és hajállagot, elhagyatottságot és nyomorú helyzetet jelent. Pedig elsősorban világlátást jelent. Ha jobban tetszik: világfelfogást, sajátos hagyományok elfogadását, sorsot, amit holtbiztosan minden gádzsó elvetne magától, sőt megvetne, de nekünk, kihálóknak vállalnunk kell.” Micsoda népi öntudatról árulkodó szavak! És Picula, a lekvári cigánydomb (Aranyosvár) főprímása, aki „vénen teli tudománnyal”, épp eme öntudat révén válik a „szívós életerő fő hordozójává. „Ötvenhét éves koromra a szégyent én is fenéig kiittam — mondja magáról. Az „évezredes lenézettség”, az egész nemzetség (faja) eddigi életsorsa — ha késve is — töprengésre, gondolkodásra készteti: kell-e, muszáj-e továbbra is vakon hinni az előre elrendeltség, a beletörődés, a sorscsapás „mítoszában”?

Ábrahám János ennek az életformának a sokrétű megrajzolásához főleg két forrásból táplálkozik. Felhasználja a romatudomány eddig elért eredményeit, valamint a ma is élő népi emlékezet gazdag tárházát. Feledhetetlen arcok, markáns jellemek sora vonul el az olvasó előtt: „elbeszélük” saját életüket, ugyanakkor közösségük múltjáról/jelenéről is „szakszerűen” értekeznek. Közülük meg kell említenünk elsőként Picula nagyanyját, Ötvös Lillát, az „édesmámit”, aki „... tudás, tapasztalat, társalgás, nevelés szempontjából párját ritkította.” Valóságos élő enciklopédia ő: a leginkább az ő elmondásában elevenedik meg a roma-élet sokrétűsége, egyedi, ősi elemeket hordozó hitvilága. A legtöbb legenda, eredet-meg hiedelemmonda ismerője. És mellette ott van egy másik „szereplő”, az „eleven álmoskönyv”, az álomfejtéssel foglalkozó Tána-nénje, aki „uni-

kum volt” a maga nemében. Hát még Világi János, a „költő”: verscsináló tehetsége révén már az értelmiségivé való önfel-emelkedés rögs útját járja.

Életerő és szenvedés: ezek a roma-élet elmaradhatatlan kísérői. Az életerőt „az emberi faj legcsodálatosabb képességének” nevezi a szerző: ez biztosította századokon keresztül a romanemzetség fennmaradását. Eme „életképesség” adott erőt ahhoz, hogy ott, „a végeken”, a falu vagy város szélén, ahol éltek/élnek, az idővel dacoló kisközösségek jöjjenek létre. És vállalták/vállalják a szenvedést is. Tudják: „... a szenvedés az emberek nagy nevelője. Ő tanította művészetre, versre, zenére, erkölcsre a népeket... A fájdalom értéket ad az életnek, s végtelenné teszi a szeretet.”

Regény-e ez a könyv? Picula így okoskodik: „Nem árt, ha vegyülnek a műfajok... a fantáziám is csapongó.” Ábrahám János alkotásában nem a fikció játssza a domináns szerepet. Dokumentumértékű „élményvilágot” tár elénk, hiszen Picula egyre csak mondta, mondta „a valót és az igazat.” A hangszalagon rögzített élettörténet, amelynek ez a könyv az első „tekercse”, épp valóságíze révén válik maradandóvá. De vigyázzunk: az emlegetett „hangszalagon való rögzítést” ne a szó szoros értelmében vett „igaz”, tehát „használt” módszerként értelmezzük. A „hangszallag” itt valójában az író lelkének a palettája: a megírt legkisebb epizód is ezen a palettán „termett”.

Milyen jó, hogy Ábrahám János végül is szót fogadott főhősének: „...írd meg Picula Gábor páratlan életét, és ettől nagy író leszel.” Lám, Picula „jó tanácsa” megtermette a maga kiváló gyümölcsét: Ábrahám János írói műhelyében — minden kétséget kizáróan — „páratlan” könyv született. Gyönyörű bizonyítéka a nagykorúsodásnak.

Székelly Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

BEKE SÁNDOR: TÉGED KERESLEK

Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1995

Második kötetét gyorsan követte a harmadik: a szerző szükségét érezte annak, hogy minél hamarabb újabb, ezúttal minőségileg is jobban megépített verseskötetével jelentkezzen. Az önépítkezés lázas izgalma körül is tapintható mostani megvalósításában. A gyűjtemény „csak” három költeményt tartalmaz: *Pogány lidércek*, *Védtelen évek*, *Téged kereslek*. A második verset előző, tehát második könyvéből emelte be mostani kötetébe.

A három vers mind szerkezetében-formájában, mind eszmeiségében közeli rokonságban van. Egymást mintegy megerősítik/felerősítik, s jelzik, hogy a költő máris új irányt szabott költeszétének. A rövid, állóképszerű, egy-két motívumra épülő verstől a lávaszerűen hömpölygő mamut-vers, a „hosszú vers” felé mozdult el, amelynek alaptermészete a parttalan áradás. Az ember belső (érzelmi-) és külső (természeti-társadalmi-politikai stb.) világa egyaránt „terítékre” kerül bennük. Szenvedélyes önkítárulkozásokról tanúskodnak tehát: bukásról és fölemelkedésről, múltból és jövőről, gyászról és ünnepről „tudósítanak”. Aligha van költőnk, aki a jelen, tehát a mai kor lényegét ennél plasztikusabban fejezte volna ki:

„A komédia évadában
tragédiánk
ínsége sújt.”

Valamivel „tárgyszerűbben”, a lényegét konkrétabban fogalmazza meg az alábbi sorokban:

„Vajon
még hányszor jönnek
jelszavak porondjaira
jőllakott

szájhősök
álszent mendemondákkal
törülni
dekadens ősz
és
sosemvolt tavaszt?...”

És ide kívánczik még egy idézet:

„lábunk elé
véres
lélekforgácsok hullnak,
hullnak,
farsang lesz itt,
— mondtuk —
időtlenségben fuldokolva!...”

Beke Sándor tehát a teljes élet költői megragadására törekszik. Ez a teljesség-igény azonban csorbát szenvedne, ha nem szólhatna a hitről is, az Isten-keresés lázáról, amely — kimondva-kimondatlanul — minden emberben ott ég, lobog, világít, figyelmeztet. A költő bejárja a mikro- és makrovilágot, mert Isten ott van a „nyárfalevelek erecskéiben”, „a pitypang hulló ejtőernyőiben”, de a „véget nem érő világegyetem harangvirág csilingelésében” és a „Tejút beszélő csillagképeiben” is. Úgy vélem, hogy az utóbbi évek vallásos irodalmának egyik legégyénibb hangú költeménye született meg Beke Sándor költői műhelyében.

Kígyózó verssor-halmaz a három költemény. Nincsenek felosztva versszakokra, a kisebb-nagyobb gondolati egységek azonban jól felfoghatók. És micsoda képzettársításokkal, szókapcsolatokkal lép elénk a szerző! A Juhász Ferenc-i nyelvi mérészség éppúgy tetten érhető, akár a Nagy László-i tömörítés. Érdemes kiemelni néhány eredeti szókapcsolást: álom-karavánok, gondolat-árnyak, gondolat-emberek, szurok-halál, matuzsálem-délután, ballada-csontvázak, csontváz-szerelmünk,

strófa-ezredek, lélek-forgácsok, szivárványarcú, anyaföld-köntös-szívedben stb. Szerepük nyilvánvaló: a végletekig elmenő tömörítés. S ezek a szótársítások természetesen épülnek be az áradó versek halmozásos-körülírással szövegeibe, azaz nem lógnak ki — szervetlenül — a gondolati egységekből. Költészet ez, amely arra hivatott, hogy egyre inkább megemberiesítse a ma emberét. Íme:

„Ó,
költészet,
szirénázik az ég,
zsong a lila végtelen,
s arcodra
mintha gyöngéd reneszánsz
derű születne,
lelkedből
mintha kihaltak volna a
kényszer-jelmezek...”

Hát igen, csak a „kényszer-jelmezek” szorításából szabadult lélek tud értékeset és maradandót teremteni. S ez a verscsinálásra is érvényes.

Székelly Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

KERCSÓ ATTILA: CSIGASÉTA

Gyermekversek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1995

Bevallom — emlékszem jól az élményre — hogy 1983-ban idegenkedve vettem a kezembe Kercsó Attila első, gyermekeknek szóló versgyűjteményét, a *Sípvásár* címűt. Zömében hosszú gyermekverseket tartalmazott, s azzal csillapítottam túlzott elvárásomat, hogy a szerző bizonyára a „nagyobb” gyermekeknek szánta a könyvet. Aztán — figyelemmel kísérve a hazai, tehát a romániai gyermeksjajtót — egyre gyakrabban kaptam föl a fejemet egy-egy újabb Kercsó-vers olvastán: igen, ez már más hang, játékosabb itt a képzeletvilág, tökéletesebbek a rímek, s a sorok is ritmikusabbak lettek. Úgy éreztem, a szerző felfedezte már, hogy a nagy horderejű mondanivaló kevesebb versszakban is elfér, s a tömörítés-rövidítés irányában kell haladnia.

Nos, a most megjelent gyermekverskötetében a szerző már hasznosította az évek során át gyűlt felismeréseit, tehát jó könyvvel lepte meg a gyermekolvasókat. Íme néhány versrészlet:

„...Álmod ringó
Békalencse
Vízityúknak
Járda lenne.

Csuka hallgat,
Rák szunyókál,
Tavirózsát
Ringat a nyár.”

(*Vízi nyár*)

„Szenvedtem én hajótörést
Két arasznyi pocsolyán,
Mikor háborgott alattam
Félvedernyi óceán...”

(*Szélcsapda*)

„Repül a seregélyfelhő,
Elvárásolt, bűvös kendő.”

(*Seregélyek*)

Nyelvtörő típusú versek is vannak a könyvben. A *Csé-csur-gató* című vers szavai — kivéve az utolsó sort — cs betűvel kezdődnek. Az ilyen fajta nyelvi játékoság, a betűrímre alapozó ritmusos szöveg a népköltészetben is gyakori, nagy költőink is éltek/élnek vele, tehát nem idegen a gyermekek számára. Íme az első versszak:

„Csőre csapot csavartam,
Csóka csörög csapatban.
Csibém csipog cserépben,
Csepp csillan a cserépen.”

Hasonló „módszerrel” készült a *Té-tekerő* című vers is.

Külön szín a kötetben (több is lehetne belőlük) a feje tetejére fordított világ képi anyagából építkező vers, a *Hiszed-e?* Lám: kelepel és röpköd a kitömött gólya, vitorlázik az ekevas, a lajhár labdát űz, a giliszta napfürdőzik, míg a csiga nyújtón tornászik. A befejező versszak pedig telitalálat:

„Ha nem hiszed, mit tehetek?
Én sem hiszem, elhiheted.”

Tréfa, humor, játék, helyenként pedig eredeti költői képsor teszi „megkapóvá”, más szóval: kapóssá Kercsó Attila gyermekverseit. Ráébresztik a gyermekeket arra, hogy milyen csodálatos is az anyanyelv. Kimeríthetetlen lehetőségeket kínál a „teremtett világ” megvalósításához.

Egy mondatnyit — végül — Karancsi Sándor rajzairól: realisztikus felfogásban készültek, de nem nélkülözik a gyermeki bájt, a játszi kedvet, így hát jól odasimulnak a költő-megalkotta világhoz.

Székelty Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

KRISTÓ TIBOR: KÉSEI LELTÁR

Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 1995

Szokásommá vált (jó szokásommá), hogy a verseskönyveket — különösen ha írnom is kell róluk — egyvégtében olvasom el, ceruzával a kezemben, s meg-megállok a telitalálat-értékű költői megnyilatkozásoknál. Dédelgetem a szavakat, s repesel a szívem, amikor feltűnik egy-egy versszak vagy teljes költemény, amely a nagy költészet hímporát hordozza magán. Később aztán a gyengébben megmódolt részekre is felfigyelek, s megpróbálom földeríteni a nyelvi-gondolati megbicsaklást kiváltó okokat.

Ezzel a „módszerrel” olvastam el Kristó Tibor verseskötetét is. És akadt szemelgetni való. Íme: „nyarába / belealudt a fa / cseresznye szemeit / lehunya...” (*Pasztell*), „havazik / virágpelyhekben / hull a tavasz...” (*Ismét a madarakról*), „szétpattannak a kicsi esték / a Nagy Törékenységekben — / markomban őrzöm darabjait” (*Szürke magány*), „huzatos / az ezredvég / Krisztus újból / megfeszül / legbeszéltbb nyelv / az EGYEDÜL...” (*Huzatos*).

Nos, az így megépített „versmotívumokra” gondolhatott a könyv szerkesztője, Jancsik Pál is, amikor „egyéni hangvételő, a gondolati líra puritán egyszerűségének jegyeit magukon viselő” versekről ír a könyv hátsó borítóján. És igaza van: Kristó Tibor tehetséges költő, aki, reméljük megtalálja rövidesen a helyét az erdélyi magyar költészetben. Egyes versein érezni a túlzott tömörségre való nagy igyekezetet. Ez az igyekvés tiszteletre méltó, de csak akkor, ha az eredmény minősége jó, ha nem vezet képzavarokhoz, ha nem törik meg a gondolat fensége. *A lövöldeház emlékezete* című vers kezdősorait idézzük:

„IDŐBE lőtt lövölde füve talpad alatt
ha zizzen rejtelmek zenéjét szél
hordozza még frissen titkainak

kobalt egén fehérén lebben tova
mindaz mi maradt az évszak kacat
tartóiban...”

Ebből másfél sornyt megpróbálok magamnak „lefordítani”: van tehát a lövölde, amelyet időbe lőttek, ennek van füve, ez a fű van a te talpad alatt, s ez ha zizzen... — és ettől kezdve új „zónája” következik képnek-gondolatnak, azaz a vers további része nem szervesül a kezdő motívumhoz. Hirtelen a szabad asszociációs megoldás lehetőségére gondolok, de nyomban elvetem: marad tehát a félhomály (egészhomály?). Az ilyen elbizonytalanodásokat maga a költő is érzi, erről tanúskodik a *Versrestauráció* című költemény:

„javítják a verset
felszedték rímeit
keresik hol szakadt meg a
gondolat vezetéke...”

A szerzőnek mellőznie kell a pusztá formai játékokat, el kell kerülnie a gondolati buktatókat, és föl kell mutatnia igazibb önmagát. Akinek ez sikerül, valódi költővé válik.

Székelty Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

A CENK ÁRNYÉKÁBAN

Brassói költők antológiája.

Megálmodta és útjára indította Bencze Mihály.

Válogatta, az előszót írta, az életrajzi jegyzeteket

összeállította Jancsik Pál.

Fulgur Könyvkiadó, Brassó, 1995

Tetszetős külsővel, érdekes (és értékes) versgyűjtemény jelent meg *A Cenk árnyékában* címmel. A *Brassói költők antológiája* alcímet viseli, de amint a bevezető sorokból kiderül, nemcsak a városban, vagy a megyében született alkotók vannak jelen benne, hanem azok is, akik valamilyen úton-módon a városhoz kötődtek. „Némelyikük évtizedeken át élt és dolgozott a városban (ilyen alapon brassói költő a két Szemlér Ferenc) ...” — olvassuk a „beharangozó” előszóban.

A kötetet kísérő filológiai „apparátus” pontos és teljes. Íme: „Megálmodta és útjára indította Bencze Mihály. Válogatta, az előszót írta, az életrajzi jegyzeteket összeállította Jancsik Pál. Fulgur Kiadó, Brassó, 1995. A fedőlap Ábrahám Jakab munkája”. És még: az előszóíró alapos „tájékoztatót” ad a kötetbe foglalt alkotók munkásságáról, úgy, hogy a recenzensnek nincs is más lehetősége, minthogy általában szóljon az antológia jelentőségéről, s megpróbálja „kipuhatolni” a fontosabb költői vonulatokat.

A kötetnyitó vers Apáczai Csere Jánostól való. Hexaméteres sorokban köszönti „tudós társának megjelent munkáját.” A „költemény” ma verstörténeti értékű: 1652-ben keletkezett, s a magyar időmértékes verselés egyik korai példája. Apáczai két prózai írását is „bevette” a válogató, azzal a megokolással, hogy „... ma is időszerűnek érezzük pedagógiai, az iskolai oktatást modernizáló, egyetemalapító törekvéseit.” A két írás időszerűségét csak nyomatékosítani lehet, mégis megkérdezzük: a lírai versek közül nem lóg-e ki — jellege miatt — a két tudományos értekezés?

A Petőfi utáni népiesség szellemében alkotott a múlt században Zajzoni Rab István: az utat, amelyen halad, a János vitéz meg a Toldi szegélyezi. Itt-ott székely népballadánk hangjai is fölkísértének.

A század eleji modern, Nyugatos líra egyik kiváló exponense Áprily Lajos. Ő a kötetben a legkiválóbb versekkel van jelen. Íme néhány cím: *Az irisorai szarvas, Március, Tetőn, Tavasz a házsongárdi temetőben, A kor falára.*

Kicsit ezt az utat próbálja járni Id. Szemlér Ferenc is.

Századunk formabontó törekvéseinek létjogosultságát Bartalis János költészete jelzi. A szabad vers művelője, bizonyos mértékben mintaképe is lett a később induló nemzedékek számára.

Nos, az Áprily Lajos-i meg a bartalisi hagyományok jó ötvözője Szemlér Ferenc, Jancsik Pál, Lendvay Éva, Ritoók János és bizonyos mértékben a korán elhunyt Apáthy Géza. Jancsik egyik legszebb versszakát idézzük az *Anyám* című versből:

„Egyre kattog a varrógép az éjben.
Olajozottan zakatol.
Minden öltésére egy csillag
Sziporkázik föl valahol.”

Lendvay Évától, a „legbrassóibb” költőtől is érdemes idéznünk:

„...Furcsa feladat
Maradni mozdulatlanul
Ugyanazon csillag alatt,
Míg más liheg, törtet, vonul

Kancsal, de más egek felé...”

A „posztmodern kategóriájába” sorolja be az előszó Bencze Mihály, Vass László Levente és Beke Sándor verstermését. Joggal. Bencze is bizonyítja, hogy a szabad asszociációra épülő versekkel is lehet korszerű mondanivalót kifejezni.

Más típusú, úgynevezett „áradó” verseket ír Beke Sándor: szinte parttalanul hömpölyögnek a költői képek, a gondolatok a *Rózsakereszt* című versében, amelyet magyartanára, Fóris Gyula emlékének szentel:

„Tanár úr, akkora huzat van ebben a református temetőben! A virágok szirma is lepergett a sírhantokról, a koszorúk művirágain gyöngyözik a harmat, s aranymálinkók himnuszai becézgetik a törékeny és félénk indulatszókat.”

Végül dicsérnünk kell a brassóiak kezdeményezését: kötetükkel példát mutattak arra, hogy — önismeretünket erősítvén — érdemes ilyen városi (megyei) versösszeállítással jelentkezni. Milyen ildomos és szép lenne, ha minden jelentősebb település „föltérképeznék” lírai „vagyonát”, és bemutatná/felmutatná a mindenkori olvasónak: ilyenek vagyunk, ezek a mi sajátos lírai arcvonásaink.

Székelty Útkereső, 1996. 1–2–3–4. szám

A NÉPÉLET MÉLYSÉGEINEK KRÓNIKÁSA

Lőrincz György: Feketében.

Riportok, jegyzetek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 1996

1980-at írt a naptár, amikor Bukarestben a Kritérium Könyvkiadó *Forrás* sorozatában rendhagyó jellegű kötet látott napvilágot. Nem verseket, nem novellákat, nem regényt tartalmazott, hanem riportokat. A könyv címe: *Amíg csak él az ember*. Szerzője az akkor már Székelyudvarhelyen élő Lőrincz György, aki — írásai tanúsították — móríci szemmel nézett körül közvetlen környezetében, s a népelet olyan titkait tárta föl, amelyek az átlagember előtt rejtve voltak. Vérébeli riporter jelentkezett tehát, aki írói kvalitásokkal (is) rendelkezett. Engem leginkább a cigányokról szóló nagyriportja kötött le, hiszen akkor már a hátam mögött volt két balladáskönyvem, tehát előzőleg magam is szembesültem a cigánykérdés társadalmi vetületeivel. Amit viszont Lőrincz György megírt, az már vérebéli szociológiai tanulmány volt: fölméréseinek, meglátásainak java része — sajnos — ma is időszerű.

Mindezekre azért utaltam, mert Lőrincz György — több elbeszéléskötet megjelenése után is — hű maradt a riport műfajához. Ezt tanúsítja számos közleménye, valamint legújabb kötete, amely az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában látott napvilágot, *Feketében* címmel.

A kötet legterjedelmesebb írása (több mint egyharmada a könyvnek!) az *Egyedül?* címet viseli. Ismertetőnkben főleg ennél a riportnál időzünk el, ugyanis itt jól kitapintható a szerző „alkotói” módszere. Érdekesen építkezik. Először is tényleíró valóságábrázolásra törekszik: szinte szó szerinti lejegyzésben adja vissza a megkérdezettek válaszait. És milyen lényegretörő a kérdésföltevése: a miértekre keresi folyton a megfelelő válaszokat, s az élethelyzetek leírásakor a „belső világ”, azaz a lelki

élet folyamatainak a megragadására törekszik. Ezáltal válik „a nincstelenség, a lelki nyomor és torz életek ismerőjévé”. Másodikként a szerző szakirodalmi tájékozottságára kell odafigyelnünk. A lelcéléttel kapcsolatos történeti-szociológiai munkák java részét ismeri, azok megállapításait be is emeli írásaiba — néha terjedelmes idézetek formájában —, s ezáltal szélesebb ölelésűvé avatja a témát: a múlt felé is kaput nyit. A régi megállapításokat úgy „hasznosítja”, hogy szembesíti őket az új, a frissen feltárt valóságtartalommal. Talán nincs nehéz dolga, hiszen a hosszú évtizedek alatt a társadalmi előrehaladásban — sajnos — alig történt jobbulás. Érdeemes idéznünk egyik sokszor kért riortalányát, Lászlóffy Mártát, aki így fogalmaz: „... egyre többen sodródnak a nincstelenség partjai felé.” És végül, azaz harmadsorban: összegezésre is vállalkozik a szerző, ez az összekezés azonban sohasem nagy „elmefuttatás”, főleg nem mellébeszélés. A publicista, a közíró szíval meg ilyenkor, megpróbálkozik a lehetetlennel: kaput nyitni a jövő felé. Íme: „... a gyermekotthonok bizonyára fontosak is — szükségmegoldásból jöttek létre. Nem pótolják, csak jól vagy rosszul helyettesítik azt, ami nincs: a családot”.

Tematika szempontjából ugyancsak ebbe a vonulatba tartozik a *Feketében* című írása is. A bemutatott embersorsok tragikumai megdöbbeneti az olvasót: hogyan lehetséges, hogy a 20. század közepén/végén még mindig primitív, tehát őskori viszonyok között élnek férfiak, asszonyok? És miért aktuális ma is a „Miből él?” kérdés. S a történelmi-társadalmi igazságtalanságra a válasz: „Mert nekünk az életben sohasem adtak, mindig csak kértek vagy elvettek szó nélkül.” Jellegzetes közép-európai sors — mondja a recenzens. S Ady ostorozó indulata jut az eszébe.

De félértékű munkát végezne (végzett volna) Lőrincz György, ha csak „feketében” látná/láttatná a társadalmi viszonyokat. Eleünk más vetületeit is figyelemmel kíséri. Lám: „... fontos szerepet tulajdonítottam a lámpás-embereknek, akik irányt és célt adnak egy közösség életének”. Nos, a lámpás-emberek közül való a zenetanár Haáz Sándor, aki Szentegyházán filharmonikus zenekart

szervez, s a zene iránti fogékonyságot beleplántálja tanítványaiba, hogy majd felnőttként kultúreemberekké váljanak. Mert a közös éneklésben módosulnak/formálódnak az egyéniségek, a jellemek is. Ezért dicséri a szerző — joggal — „... a kaláka-szemlélet megtartó, összefogó erejét”.

És lámpás-emberként mutatta be Hermann Gusztávot is, aki nagy elkanyarodások után találta meg végül élethivatását: szülővárosa, Székelyudvarhely művelődési életének pallérozását. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a helység szerzőnknek is „első városélménye”. Nos, érdemes idéznünk Hermann Gusztáv lemondó leveléből, amelyben fölmentését kéri a pártbizottsági titkárság alól. „...jelenlegi beosztásom nem engedi, hogy tudományos kutató-gyűjtő munkával foglalkozzam. Az utóbbi években ezen a téren sikerült kezdeti eredményeket felmutatni. Helyi irodalom- és művelődéstörténeti munkálkodásomra felfigyeltek rangos folyóiratok, tudományos kutatók, lexikonszerkesztők, akik munkára serkentenek, adatokat kérnek”. S hadd írjuk ide egyik legszebb tanulmányának, kézzelfogható eredményének a címét is: *Művelődéstörténeti séta Székelyudvarhelyen*. A helytörténeteszeknek kimeríthetetlen kincsesbánya.

Nem folytatjuk a kötet témavilágának további felsorolását, de a szerző nyelvi, megformálásbeli erejére feltétlenül utalnunk kell. Vannak, akik „eszköztelen egyszerűségében” látják a legnagyobb értéket, magam a népnyelv gazdag tárházának hasznosítását emelném ki, s jó néhány költői erejű szövegrészletre hívnám föl az olvasó figyelmét. Mint például: „Most tél van és fehér ragyogás minden! A táj irkalap, fehér oltár a Hargita. A szoknyás fenyők — templomok. A fehér, hópikkelyes házak — csöndkupacok. De villanhat a táj tavaszi arca is: amikor alma-, körte- és hársfavirágillat tölt be mindent!... Hát van ilyen táj, van még egy ilyen táj?” Lám, ez már a költészet szférája.

Romániai Magyar Szó, Szabad Szombat-melléklet, 1996. november 30—december 1.

TÖRTÉNETEK GYERMEKEKNEK

Csire Gabriella: Áprilisi tréfa.

Gyermektörténetek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1996

Épp negyedszázada, 1971-ben jelent meg Csire Gabriella *Turpi meséi* című könyve, amely jelezte, hogy a szerző(nő) véglegesen eljegyezte magát a gyermekirodalommal. Más jellegű — például tudománynépszerűsítő — munkái is elsősorban az ifjúságnak szólnak. Egyik legkövetkezetesebben jelentkező írónk azóta is.

Most *Áprilisi tréfa* címmel karcolatgyűjteményt jelentetett meg az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál. Írásait gyermektörténeteknek nevezi, hősei ugyanis főleg 10-14 évesek. Tehát arról „a nemzedékről” szól a történetekben, amely már értelmesen kezdi látni maga körül a világot, megpróbálja fölmérni helyét a családban, a társadalomban, és persze, átesik a lelki vajúadások tűzkeresztségén is. Nos, épp e lelki vajúadásokat próbálja megragadni a szerző. A történések kerete jól ismert: családi élet, iskola világa, sok-sok kirándulás, utca, játszótér, homokozó, vagy éppen az otthoni „betegszoba”, ahol a magány az egyedüli társ. De e külső keretek megtelnek tartalommal: féltés (féltékenység) születik, gyarapszik a testvéri szeretet, fellobban a tudásszomj, fölébred a kalandvágy, felizzik a harag (néha a gyűlölet), amely végül önmaga ellenpólusába csap át, azaz a megbocsátás öröme, derűje lengi körül a gyermeki szívet.

A kötet egyik legszebb írása a *Bagolyosdi* című. A főhős első személyben beszéli el a történetet. Így indul a cselekmény:

„Mivel én vagyok az irodalmi kör elnöke, bejelentettem, hogy a pályamunkák szerzői közül hárman ugyanazt a témát dolgozták fel... Először az útleírást olvastam fel, azután az interjút, utoljára pedig a mesét”

És következik a három írás bemutatása. Közvetlen hangnem, tárgyi pontosság, a megfogalmazás szépsége jellemzi mind a hármat. Szinte kedvet kap az olvasó, hogy mindegyiket külön-külön

lemásolja, s ha máshol nem, legalább az iskolai faliújságon népszerűsítse. Aztán kiderül, hogy a három történet szerzője egy és ugyanaz, vagyis az irodalmi kör elnöke. Tettének indítékairól így vall: „Ahogy távolodtunk a füttyszavas, gondtalan hegymászás káprázatos boldogságától, úgy ébredt bennem a vágy: elmondani másnak is, milyen is volt a nyár. Előbb az útleírás született meg. De valami izgalmasabbat szerettem volna kihozni, és megfogalmaztam az interjút. Végül mesébe kíváncszott a bagolyosdi”.

Azért idéztük ezt a hosszabb részt, mert Csire Gabriella nagy természetszeretete (imádata) talán itt a legkézenfekvőbb. Tehát jól fogalmazott a hátsó borítón levő kis szöveg írója, hogy ez a mű „az erdélyi tájak varázslatos hangulatával átítatott könyv.” A 19. oldalon olvassuk: „A város nagyon laposnak és porosnak mutatkozott a ragyogó, tündökletes erdő után” (*Vadmacska*).

Szólnunk kell a játékoságról, a tréfás kedvről, amely a könyv szereplőinek elidegeníthetetlen sajátja. Úgy paroláznak, úgy „bölcsekednek” e kamaszok, hogy a súlyos gondokkal küszködő felnőttek arcán is megcsillan a magafeledt mosoly, a derű. Érzik a szülők, hogy gyermekeik problémavilága más: változott a szokásrendszer, más a divat és más az ízlés. És mások, persze, az iskolai követelmények. Számos karcolat cselekménymenetét épp az iskola adja, ahol a tanuló-tanár viszony is átminősült az évek során.

Csire Gabriella a gyermeki beszéd alapos ismerője. Vannak írásai, amelyekben főleg a párbeszéd dominál. A mai ifjúsági nyelv természetének megfelelően peregnek a szavak, s a párbeszédek nem fékezik, hanem előrelendítik a cselekményt. De az író a belső monológoknak is jó mestere. A szereplők töprengését, vajúdását elhithetően ábrázolja, a lélek tisztítótüzeiben végül is jól megokolt határozat születik, amely elvezeti a szereplőket a legjobb, a legelfogadhatóbb megoldásokhoz. Csire Gabriellának nincsenek bukott gyermekhősei.

Romániai Magyar Szó, Szabad Szombat-melléklet, 1996. december 21-22.

SZÉKELY FERENC NÉPRAJZKÖTETE

Székely Ferenc: Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon.

Az előszót írta Keszeg Vilmos.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1999

A romániai magyar néprajztudomány már évek óta számon tartja a Maros megyei Vadasdon élő Székely Ferenc nevét. Számos kisebb közleménye, sőt, nagyobb lélegzetű tanulmánya jelent meg, amelyek ismertté tették a nevét. Fő érdeklődési területe a tárgyi néprajz, de a népi élet, az együttélési „normák” kérdésköre, szokásvilága is fölkelte az érdeklődését. Két kiűnő dolgozatot feltétlenül említenünk kell: *Vadriasztás a maros-széki Vadasdon; A fa hasznosítása Vadasdon*. Az első a *Népismereti Dolgozatok* 1983-as kötetében (Bukarest, 1983), a másik pedig a Kriza János Néprajzi Társaság második évkönyvében (Kolozsvár, 1994) látott napvilágot.

Ezúttal nagyobb lélegzetű könyv megírására vállalkozott. Évek hosszú során át megfigyelte, összegyűjtötte, lejegyezte lakóhelyének a jeles napokhoz, valamint az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokásanyagát. Olyan kötet készült „műhelyben”, amely mindenképpen néprajzi irodalmunk gazdagodását jelenti. A *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon* kiadására az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó vállalkozott, az előszót (*Ajánlást*) Keszeg Vilmos írta.

A kéziratot bevezető fejezetben a szerző a település jelenlegi társadalmi helyzetét vázolja. Szól a falu fekvéséről, lakosainak felekezeti megoszlásáról, és utal az interetnikus kapcsolatokra is (magyar-cigány együttélés). Ebben a fejezetben az olvasónak rálátása nyílik a falu múltbeli életére is. Utal a település első okiratos említésére.

A szokásrendet, a kalendáris ünnepeket a szakrális év tagolódása szerint csoportosította: karácsonyi ünnepkör, húsvéti ünnepkör, pünkösdi ünnepkör stb. Indul a „leírás” a november

30-ai András-napozással, amely valójában „az adventi várakozás legelső jeles napja”. Ezután részletesen taglalja a decemberi ünnepi „eseményeket”, kiemelt szerepet kap itt a karácsonyhoz és az újévhez kapcsolódó szokásanyag. A bemutatás egyik nagy erőssége, hogy magukat az adatközlőket is megszólaltatja (szép, ízes, népnyelv), és közli a szokásanyaghoz kapcsolódó rigmusokat, köszöntőket, mondókákat, közmondásokat, tehát az ünnepkörök szellemi termékeinek a rögzítését sem hanyagolja el. Ugyanezzel az alapossággal „beszéli el” a január elsejével induló tél végi, a tavaszi, majd a nyári-őszi szokáseseményeket is.

Székely Ferenc arra is kitér — több esetben is —, hogy egyes szokások elmaradásának milyen társadalmi okai vannak. Szól az új szokáselemek létrejöttéről, a régi és az új kontaminációjáról s ezzel mintegy mozgásban, tehát élő voltában próbálja megragadni a népi élet változásaival együtt járó szokáskicserélődést, átminősülést. Mindezeket — nyilván — csak olyan „tudós” írhatja meg, aki maga is évek-évtizedek óta a helységben él, és volt alkalma megfigyelni, átélni e változásokat.

Nagy értéke a kötetnek a számos rajz (ábra), amelyek rendszeresen egészítik ki az anyag elméleti részét. A illusztrációs anyag minősége páratlan: nem kisebb „szaktekintély” készítette őket, mint a kiváló festő- és grafikusművész Molnár Dénes. A könyvet számos fényképfelvétel is gazdagítja.

Romániai Magyar Szó, Szabad Szombat-melléklet, 1999. április 17-18.

EGY FALU ARCA A MÚLÓ IDŐBEN

Változó népi kultúra.

Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon.

Szerkesztette Nagy Olga.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest — Kolozsvár, 2000

Rendhagyó jelentőségű könyv jelent meg — frissen — a Kriterion Könyvkiadó gondozásában. Egyetlen falu, a Maros megyei Havad társadalomnéprajzi arca villan elő a kiadvány lapjairól. Szivárványszínekben pompázó könyv — ez volt a legelső gondolatunk, amikor belelapoztunk a kötetbe. Úgy éreztük, írni róla, felmutatni különleges értékeit — szinte lehetetlen. Mert, lám csak, bontsuk színeire az égi szivárványt: elvész az egységes csoda, megtompul a látvány, csak emlékezetünk őrzi tovább volt szépségét.

De — könyvről lévén szó — megpróbálkozunk mégis a lehetetlennel. Valamiképpen érzékeltetnünk kell kivételes fontosságát, papíron kell rögzítenünk az első benyomások hatása alatt született gondolatainkat. Persze, csak jelzésszerű megállapításokra szorítkozunk, figyelemfelkeltő megfogalmazásokra vállalkozunk.

A könyv címe: *Változó népi kultúra*. Anyagának összegyűjtése még 1974-ben megkezdődött. Közel évtizedes munka eredményeképpen állt össze a monográfia: öt jól felkészült szerző műve. Íme a munkacsoport tagjai: Bartos Miklós, Gegesi László János, dr. Zillmann Jenő, Nagy Olga, Nagy Ödön. Két tanár, egy orvos, egy hivatásos néprajzkutató és egy lelkész. Egyikük sem született Havadon, de életük egy részét a havadi nép szolgálatában töltötték el, s mindennapi feladataik végzése közben figyelmük kiterjedt arra is, hogy milyen roppant érdekes a falu népelete, múltja és jelene. Megfigyeléseik eredményeit rögzíteni kezdték, s Nagy Olgának, a népi próza kiváló értője révén csakhamar hozzájutottak a tudományosan megszerkesztett kérdőívekhez, sőt, ha kellett, új kérdéseket fogalmaztak. Ezek

birtokában már tudományos szintre emelkedett a további kutatómunka. A tanulmányok mindenikét tudományos tartás, magas minőségi szint jellemzi. Nyoma sincs az elnagyolásnak, vagy éppen az apró részletekbe való túlságos alámerülésnek. Kiegyensúlyozottságról, az állítások pontos megokolásáról és indoklásáról, rokonszenves mértéktartásról tesznek tanúbizonyságot.

Nagy Olga — aki a kötetet szerkesztette — *Ajánlásában* utal arra, hogy a könyv valójában több tudományra kiterjedő, több szakterületet érintő dolgozatok foglalata. Ezt — közhasznú idegen szóval — interdiszciplináris látásmódnak nevezi a szakirodalom. Épp ezáltal vált ez a könyv „egyedi vállalkozássá”, modellértékű munkává. Egyfajta minta tehát az ezután jelentkező kutatók számára, akik — minden bizonnyal — legfőbb elgondolásait beépítik majd eljövendő törekvéseikbe.

Milyen is a mai Havad arca a múltó időben?

Ősi, archaikus vonásait egyre jobban „levetkezi”, a folytonos polgárosodás révén pedig egyre jobban modernizálódik; egyre jobban közeledik a városi érzés- és gondolatvilághoz. Állandó mozgásban, átalakulásban levő falu tehát, amely a „... hagyományörzés és az attól való elszakadás” kettős serpenyőjén mérlegeli önmaga lehetőségeit. A szerzők mindenike arra is kitér, hogyan viszonyul a mai helyi lakosság a megőrzött régiségekhez. Bartos Miklós például azt írja, hogy pár évtizeddel ezelőtt „... a rangot vagyonna és a nemesi származásra alapozták”, s ennek „csökevényei” — bár rejtetten — még mindig ott lappanganak a mai társadalmi valóság mélyén. Nagy Olga „racionális beállítottságú” falut emleget, amelynek ősi népművészetét máris hatalmas „károsodás” érte, egyes népköltészeti műfajok pedig már csak halódó, passzív kincsként élnek a közösség emlékezetében. Dr. Zillmann Jenő megállapítja, hogy a „rég, gyógyító eljárások, szokások már-már feledésbe merültek.” Nagy Ödön — a szokásvilágot kutatva — egészen új szokásokat is bemutat, és utal a régiek átminősülésére. Roppant érdekes dologra figyelmeztet Gegesi László János, aki a helység

népnyelvét, sajátos nyelvjárását vette bonckés alá. Íme, miként fogalmaz: az öreg adatközlők „...mai nyelvhasználata feltehetően különbözik ifjúkoruk nyelvi gyakorlatától”. Az átváltás tehát már a nemzedékeken belül is megindult, és folytatódik szüntelenül, megállíthatatlanul. S a település népének erkölcsi élete is fokozatosan más arcot ölt.

Nem sorjazzuk tovább észrevételeinket, nem a könyv tartalmi ismertetése a fő feladatunk. Viszont utalnunk kell arra, hogy a kötet, melyet kezébe vehet az olvasó, a társadalomnéprajzi vizsgálódásnak csak mintegy a felét foglalja magába. Nagy Olga — a szerzők nevében is beszélve — így fogalmaz: „Úgy határoztunk, hogy külön kötetbe sorolva adjuk majd közre a falu gazdasági életének minden oldalát feltáró gyűjtésünket.” Nos, a második kötettel teljessé válna a monográfia, s a magyar folklorisztika és társadalomtudomány úttörő jellegű, mennyiségében is tiszteletet sugalló kiadvánnyal gazdagodna.”

A mostani kötet egyben mementó is. Időközben Nagy Ödön lelkész, a fényképész Marx József és a kiváló grafikusművész Molnár Dénes, valamint az adatközlők egy része eltávozott az élők sorából.

Munkálkodásuk, tudásuk gyümölcse azonban íme beérett: Havad szellemi emlékműve, a monográfia, őrizni fogja emléküket. Mindörökre.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2000. május 20.

SZENTE B. LEVENTE: AZ EZÜSTHAJÚ TÜNDÉRLEÁNY

Mesék.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 2000

Amikor — a szerző jóvoltából — eljutott hozzánk a tizenöt mesét tartalmazó könyv, leghamarabb a kötet végi *Jegyzet* című kis „fejezethez” nyitottuk ki. Innen tudtuk meg, hogy a könyv valójában eredeti gyűjtésből származó népmeséket tartalmaz, amelyeknek a nyelvezetét a lejegyző egységesítette, „... meghagyva ugyanakkor a mesemondók mondatszerkesztéseinek azon sajátos ízét, mely mind a székelykeresztúri, mind a környékbeli falvakra jellemző.” A kis gyűjtemény tehát „... nem tudományos munka”. Azzal a céllal készült, hogy a legfiatalabb nemzedékeket (óvodások, kisiskolások) jó olvasmányhoz juttassa, s felmutassa a népi nyelv roppant gazdagságát, szépségét.

Nos, az elgondolás zömében megvalósult. Különösen a könyv második részében bukkanunk rá olyan szövegekre, amelyekben a mesemotívumok nagyon természetesen kapcsolódnak egymáshoz, nyoma sincs a szerkezeti lazaságnak („szét-hullásnak”), s érezni — sok helyen — a népi mesemondó előadás-módjának könnyedségét. Szerencsére, a könyv elején levő anyagban is jobbra ez a „könnyedség” jut főszerephez, bár itt ott „kihallatszik” a feldolgozó hangja, a népi ízektől való eltávolodás. Valójában ez nem is olyan nagy baj, jelzi inkább, hogy Sente B. Levente műmesék írására is képes, amelyekben majd kamatoztathatja a sajátos nyelvérzéssel együtt járó tehetségét.

Szintén a *Jegyzet*-ben olvassuk, hogy a „... mesék jó része ismert”. Mit jelent ez? Nem kevesebbet, mint annak beismerését, hogy a gyűjtő manapság gyakran találkozik olyan meseváltozatokkal, amelyeket előadójuk könyvekből sajátított el. A jelenésre — ezúttal tudományos szinten — a balladakutatás szakemberei már jó ideje felfigyeltek. Íme:

„... a faluban a hagyományos balladák, meg a könyvballadák nem élnek külön életet, hanem kölcsönösen hatnak egymásra, összekeverednek, miáltal a folklorizációnak és a folklorizmusnak, irodalom és folklór integrálódásának végtelen változatai adódnak. Íme a folklór jelenkori fejlődésének egyik alaptörvénye, amelyről nagy hiba volna bármely kutatás alkalmával megfeledkeznünk.”

A „bármely kutatás alkalmával” kifejezés különösen ráillik a mesegyűjtésre, tehát a kevésbé kötött formában megnyilvánuló prózai „történetekre”. A szakemberek máris számos esetben adtak hírt elnépiesedett Grimm- meg Arany László és Benedek Elek-mesékről, amelyek — átkerülve (visszajutva) a nép ajkára — módosult köntösben éltek és élnek tovább a maguk külön életét.

Ebből a szempontból külön összehasonlító tanulmányt lehetne írni például a kötetben is szereplő *A kis gömböc* című meséről, amelynek egyik első változata Arany László könyvében, az *Eredeti népmesékben* (1862) olvasható (azonos címmel!). De hadd jöjjünk itt egy közelebbi példával. Kriza János (1811–1875) egyik mesegyűjtője a székelykeresztúri igazgató-tanár Marosi Gergely volt, aki „... csakugyan a mesemondó szája után, megközelítőleg szó szerinti hűséggel írta le két kiváló paraszti mesemondó: Róka (Puskás) Tamás és Fa Miska meséit.” (Lásd Antal Árpád — Faragó József — Szabó T. Attila: *Kriza János*. Második átdolgozott kiadás. Kolozsvár, 1971. 123.). Kriza a *Vadrózsákban* (1863) — a mesékről szóló jegyzetei közt — név szerint is megemlíti Róka Tamás nevét, aki „... a mi nagyreményű Csihány király-úrfink édes szülő apja.” A Szenté-kötetben is ott látható *A csihányból lett királyfi* meséje. Ezt főleg azért említjük meg, hogy lám, Keresztúrfiszék és vidéke néprajzilag nem is annyira „feltérképezetlen” terület, mint ahogy az a szerző elszólásából kiderül. A gyűjtőmunka eléggé folyamatos volt ezen a tájegységen is, ezt bizonyítja Farkas Jenő (nemrég hunyt el) hatalmas népköltészeti gyűjtőmozgalma, amelynek eredményeiből — tudtunkkal — eddig csak szemelvények láttak napvilágot.

Visszakanyarodva Szenté B. Levente könyvére, végül is föltehetjük a kérdést: jó úton indult-e el a gyűjtő? A válasz igenlő. Persze, ha Illyés Gyula szellemében jár majd el, aki „meseátírásairól” ezt írta: „Nem megváltoztatni, ellenkezőleg, lényegükben megerősíteni akartam őket.” A könyvet a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó jelentette meg 2000-ben.

Múzsza, Népijság-melléklet, 2000. július 15.

TÜNTETŐ MAGNÓLIÁK

Beke Sándor: Tüntető magnóliák.

Versek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.

Székelyudvarhely, 1997

Beke Sándor legelső verse 1977-ben jelent meg, ekkor a szerző még „csak” tizenhatodik életévét taposta, de líceumi tanulóként mindvégig az irodalom „szomszédságában” élt: a *Brassói Lapok* irodalmi körének tagja volt, diáklapot szerkesztett, riportokat, recenziókat írt. További élete „zajosan” alakult: érettségi után egy évig teológus hallgató, aztán — tanulmányait megszakítva — Székelyudvarhelyen könyvtáros, kultúrfelelős, Zetelakán helyettes tanár, miközben megszerezte az újságírói képesítést. Megalapította az *Erdélyi Gondolat Könyvkiadót*, és lapot indított *Székely Útkereső* címmel.

Harminckét éves, amikor az első önálló kötete megjelenik, s ezt — gyors egymásutánban újabb verseskönyvek követik. A TÜNTETŐ MAGNÓLIÁK a negyedik verskötete. (Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely). Ebben költői arca szepültebb, a „sajátosság méltósága” kitapinthatóbb, társításai pedig sodró erejűek.

A kötet nyitó verse, a *Tüntető magnóliák* elkötelezett költemény, a szociális érzékenységgel megáldott költő sajátos felvilánása. Már az első három sor érzékelteti a történelmi alapszituációt, amelyben a vers megfogant: „Zöld helikopterek / borzongtak / fehér templomaink felett...” Hirtelen a legközelebbi múlt alapvető kérdésköre tolul az olvasó emlékezetébe, de alig lehet eltöprengeni az utalásszerűen „bedobott” tényeken, mert Beke tollán fohásszá, könyörgéssé minősül a gondolat. Épp ez a fohász válik vissza-visszatérő motívummá, miközben tovább szélesedik a társadalmi élet visszásságainak sora: sebről beszél a költő, megbomlott rendről, ködről, rémes fölkiáltásról, békétlenségről, középkori éjszakáról, féktelen félhomályról, hogy vé-

gül mégis — ha csak villanásszerűen is — fölcsendüljön a biztató szó, s a kiutat kereső remény hangja, amely hasonlatrendszerré szélesedik:

„De ti,
tüntető magnóliák,
magyarul lobogjatok,
mint a Kárpátok, s a Tátra fenyői,
mint a bácskai véres füvek
mint az ungvári végeken
a kikelet hangja,
mint begyulladt garatok
fölsebzett kiáltása,
mint a legelső szó
a tulipános bölcsőben...”

Érdekes, különleges építkezésmód. A többször is megismételt gondolatfutamok — zenei kifejezéssel élve — variációk egy témára. A Beke-versben nyomatékosító szerepük van.

És ugyanígy hömpölyögnek a gondolatok az *Erdélyi homály*, az *Elhangolt ezredvég*, a rövidsége ellenére szintén folyamversnek nevezhető *Nagyapám sírjánál* címűekben is. A barokkos, indázó mondatok a mai életvitel képi anyagával vannak telítve, ennél fogva a jövő évtizedek (évszázadok?) kutatója és olvasója számára dokumentumértékű lesz a könyv anyaga.

A szerelmi ciklusba (*Szeretnék vers lenni benned*) sorolt költemények is ugyanezt a nagyfokú érzelmi áradást mutatják. Itt valamivel célratörőbb a költő, a vágy által följazott lélek hangjai az elérhető kedves alakját fogják körül. Ennél fogva kevesebb a stílusbeli zaklatottság, s a hasonlatok mellett egyre gyakrabban tűnik föl a metafora. A szerző nem követelőzik, inkább kér (udvarol): „...engedd, / hogy marasztaljam / az állapotot, / a feszült húrokra / ítélt idegrendszer, / s tengered ladikjában / a hullámok / játszótársa lehessenek / egy ezredvég-éjszakában”.

Gondviselőm című verséről külön is szólnunk kell: a vallásos költészet egyik kis (mindössze húsz sornyi) remeke, amely épp

egyszerűségénél fogva válik az olvasó számára maradandó élménnyé. S milyen szép a látomássá növesztett befejező rész:

„... a fényt is köszönöm,
Istenem,
fohászom fölött
a csillag-aurát,
melyet Te adtál nekem
mindörökre...”

A nagyfokú társító készség — nyilván — hatással van a versforma alakulására is. Igen gyakoriak az egy-két, illetve három-négy szavas sorok, melyek folyton váltogatják egymást, az olvasótól fokozottabb figyelmet igényelve. Alig van verse, amelyet versszakokra bontott volna (*József Attila, Az alliteráció éjszakáján, Miért szeretlek?*). Jó, hogy a szerző a tartalom és forma egységében gondolkodik. Áradó gondolataihoz megtalálta a legmegfelelőbb „köntöst”, s ez egymagában is azt jelzi, hogy Beke Sándor immár teljes költői fegyverzetben áll előttünk. Tudja, merre kell továbblépnie.

Udvarhelyszék, 2000. július 12-18.

K. Kovács András: Őzgidák.

Gyermekversek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,

Székelyudvarhely, 2000

Gyermekverskötetet lapozok. Kis terjedelmű, mindössze tizenhat versből áll.

A szerző sóvidéki származású, ezt elárulják a versekben előforduló falu- és határrésznevek: Korond, Atyha, Parajd, Likaskő, Firtos lova. Tudom a szerzőről, hogy 1947-ben született Korondon, jelenleg Székelyudvarhelyen él, az *Őzgidák* az első önálló kötete. Első könyvesről írni mindig kockázatos volt (és marad). Fő elvünk: valamiképpen érzékeltetni kell azon „jelzéseket”, amelyek előre mutatnak, amelyek már az elkövetkező könyv (könyvek) ígérését hordják magukban.

Leghamarabb a versek ritmikáját vettük számba, hiszen a gyermekvers egyik elengedhetetlen kelléke a jó, a „fölbemászó” ritmus, amely — többek között — a játékosság biztos előfeltétele. K. Kovács Andrásnál az ősi magyar nyolcasnak van vezérszerpe, ettől csak két esetben (*Firtos lova*; *Nyusz-barát*) tér el. Csúnya ritmustörést a *Parajdi templom* negyedik versszakában fedezünk fel.

A ritmus és a már emlegetett játékosság mellett a versek képi anyagát is szemügyre vettük. Azt kerestük, hogy a képi „szövet” mennyire eredeti, s a vers végén — ahol a gondolati (képi) csattanónak kell állnia — mennyire emeli föl a költő által újjáteremtett „valóságot”. Ebből a szempontból két verset egészen jónak találunk (*Tavaszwáró*; *Nyusz-barát*). Érdemes idéznünk az elsőnek az utolsó versszakát: „Mert a tavasz, az a csodás, / ébred, sarjad s zeng az élet! / Illat tölt be rétet, szobát, / még a nap is korán ébred.” Különben telitalálat értékű sorokban, versszakokban nem szűkölködik a könyv. Csakhogy ezek inkább „versrészletek” maradnak, elvegyülnek, „elsimulnak” az

elégge ki nem érlelt gondolatfutamok között. Előfordul az is, hogy egyes versek a didaktikus csattanó miatt veszítik el varázssukat (lásd: *Fodrásznál*).

A költő rímtáráról külön is szólnunk kell. Kedveli (szép székelly szóval: kedvenceli) a keresztrímeket (a, b, a, b). A *Fürge korongok* című vers első versszaka így hangzik: „Korondon fürge korongok / járják vidám körtáncukat. / Ki látott még ily boldot, / hogy ok nélkül is jól mulat? ...” Szépen hangzó versszak, a nyelvi játékosságot a rímek mintegy fölemelik, nem alázzák meg a költői elgondolást. A jó minőségű páros rímre (a, a) is van példánk, íme az *Ezüst patak* című vers két sora: „Kövek között ezüst patak / kígyózik a vén fák alatt...”

Eme pozitív példák mellett mégis azon töprengünk, hogyan lehetséges, hogy számos frappáns, találékony rím mellett a nehézkes rímek egész sorával találkozunk. Van vers, amely eléggé elfogadhatóan megépített, de az itt-ott felbukkanó rossz rímek elértéktelenítik, homályba borítják. Íme néhány ilyesfajta rím: baj — fagy; hangos szóval — kínálgatnak; nagy kerékkel — szilveszterre.

K. Kovács András az utóbbi időben sokkal megdolgozottabb verseket (is) közölt. Ez feljogosít arra, hogy reménykedjünk: a következő kötet a bizonyásgtétel erejével fog hatni. K. Kovács András majd elmondhatja: költő vagyok!

A színes fedőlapot és a belső, fehér-fekete illusztrációkat Molnos Zoltán készítette. Munkái az általa megszabott magas mérce színvonalán állnak. Költői erejű rajzokkal szembesülünk.

A kötet az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál jelent meg 2000-ben.

Múza, Népijság-melléklet, 2000. november 25.

ERDÉLYI MAGYAR MONDÁK

Zsidó Ferenc: Szent Anna tavától a bihari Asszonyszigetig.

Erdélyi magyar mondák. Válogatta és átdolgozta a szerző.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 2000

Bár nem általános szokás, mi mégis a kötet végi *Jegyzet* megállapításaival indítjuk a frissen megjelent könyv bemutatását, ugyanis Zsidó Ferenc itt szól munkája jellegéről, szerzői célkitűzéseiről. Első mondata így hangzik: „Ezt a mondanépszerűsítő kiadványt leginkább az ifjúságnak szánom.” A továbbiakban útbaigazítást kapunk az általa válogatott és átdolgozott mondák forrásairól. Hat monda saját gyűjtésű, a többi 19. és 20. századi publikációkból való, ezek szerzői: Benedek Elek, Szász István, Teleky Dezső, Gabányi János, Kőváry László, Solymossy Sándor, Orbán Balázs.

A névsorban történészeket, néprajzosokat, különleges irodalmi érzékkel megáldott alkotókat találunk. Nyilván, az általuk közölt anyagok nyelvi-stiláris szempontból eltérő jegyeket mutatnak: van, aki megelégedett a pusztá tényközléssel, van, akinek soraiba lendületet vitt be az intuíció, és van, aki írói megközelítéssel nyúlt a szövegekhez. Figyelembe kell vennünk ugyanakkor a nyelvjárási különbségeket is: bizonyos mértékű eltérés van — például — a székely és a bihari (észak- és nyugat-erdélyi) beszédmód, szófüzés között.

Zsidó Ferencnek tehát a mondaszövegek átdolgozása során nem volt éppen könnyű dolga. Áthidaló megoldást kellett találnia. Mintának — jogosan — a mai beszélt köznyelvet tekintette. Ódzkodott a szövegek elnépiesítésétől, a pontos, félreérthetetlen megfogalmazásra törekedett, de igyekezett lelket önteni (nyilván, a saját lelkét!) a történesekbe, hogy olvasmányos mondaszövegekhez jusson. Átdolgozásainak hangulatteremtő atmoszférája van. Íme egy bekezdésnyi rész:

„Az elátkozott helyet idő múltán birtokukba vették a Firtosvári tündérek. A tordátfalviak látni vélték, ahogy hétévenként megnyílik a nagy domb közepe, a tündérek előjönnek, és vígan mulatoznak. Azt is rebesgetik, hogyha meg lehetne bontani a középen levő nagy dombot, talán megtalálnák a várúr kincseit. De eddig még senki sem próbálkozott. Talán azért, mert élnek a tündérek, talán azért, mert nemigen hisznek a mendemondában” (*A tordátfalvi Fias Mál*).

A könyv apró történetei több mondatípusba sorolhatók. Az élen a történeti mondák állnak, a közölt anyag mintegy kétharmada várakhoz kötődő „elbeszélés” (Rapsonné vára, Budvár, Hiripné vára, Bálványosvár, Firtosvár stb.). Elég gazdagon képviseltetik magukat a helynévmagyarázó, valamint a hiedelem- és kincsmondák. Éles határ nem vonható közéjük, hiszen szemtanúi vagyunk az állandó „műfaji átcsapásnak”. A konkrét történelmi eseményekbe igen gyakran tündérek, ördögök, óriások avatkoznak be, s ezek az emberek szempontjából hol jóindulatúan, hol rosszindulatúan viselkednek. A legmagasztosabbak mégis azok a bátor, leleményes népi hősök, akik harcba szállnak a természet vad erőivel, törökkel-tatárral, s hol vitézi tetteik, hol észjárásuk révén rendszerint győzedelmeskednek. Közöttük asszonyok is vannak (a bihari asszonyok, Lakatos János).

A szerző válogatási szempontjára is utalnunk kell. Feltűnhet a kötet hosszú címe: Szent Anna tavától a bihari Asszonyszigetig. Mit érzékeltet ez a cím? Nem kevesebbet, mint azt, hogy a közölt anyag — területileg — az egész Erdélyt átfogja, mintegy sugallva, hogy az erdélyi magyarság (is) vágyálmait színes történetekbe foglalta, s azért mesélt, regélt századokon át, hogy önazonosságát a szellem világában is felmutathassa. Erre az önazonosság-tudatra a mai fiatal nemzedéknek szüksége van: meg kell őriznie sajátos lelkivilágát a modern kor „globalizációs” viszonyai között is.

Kötetét Zsidó Ferenc „a székelyudvarhelyi Palló Imre Művészeti Líceum V-VIII. osztályos diákjainak, kedves tanítvá-

nyainak” ajánlotta. Nem véletlenül: a könyv illusztrációit ugyanis az említett iskola VI. B osztályos tanulói készítették, a színes fedőlap is tőlük való. Tehát tanár és tanulók együttműködésének nagyszerű példájával szembesülünk. A szerző egyben az *UdvarhelySzék* című hetilap szerkesztője is. *Állatkert* című regényével 1999-ben első díjat nyert az Erdélyi Magyar Irodalomért Alapítvány kisregénypályázatán. Szépen induló írói pályának vagyunk tanúi.

Múzsza, Népijság-melléklet, 2001. március 24.

HATTYÚHÍVÓ

P. Buzogány Árpád: Hattyúhívó.

Gyermekversek.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2000

P. Buzogány Árpád neve nem ismeretlen a romániai magyar irodalomkedvelők előtt. Évek óta rendszeresen közöl (verset, prózát) a hazai sajtóban, s mert 1990-ben tanári képesítést szerzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, érdeklődéssel fordult a népköltészet, a néphagyomány csodavilága felé is. 1998-ban ötvenegy székely anekdotát, tréfás történetet közölt *Kicsi számár, nagy számár* címmel. Összeállítása a *Székely Útkereső Kiadványok* sorozatban jelent meg Székelyudvarhelyen.

Most újabb, tetszetős külsejű (a fedőlap és az illusztrációk Molnos Zoltán munkái) kis könyvvel jelentkezett (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2000). Gyermekverseit gyűjtötte csokorba, s azzal a hittel, azzal az „akarással” nyújtotta át a legfiatalabb olvasóknak, hogy fölébressze és elmélyítse bennük a világ, az élet iránti ragaszkodást, szeretetet. Szándéka olyképpen valósult meg, hogy sajátos költői miliőt teremtet. Sajátosat abban a vonatkozásban, hogy mai költőink közül talán neki sikerült a leginkább élővé, mozgalmassá tennie a természetet, a tárgyi világot. Olyan ötleteket röppentett föl, amelyeknek varázsa azonnal „behálózza” a gyermeki képzeletet, miáltal a vers, a „költemény” az olvasó hűséges társává szegődik. Íme, bizonyságul, a *Lyukad a hó* című verse: „Kilyukadt már a hó / egy-egy helyen: / árokmarton, utcán / kint a hegyen. // Februárunk talán / befoltozza — / ha van neki elég / hava hozza!”. Roppant egészséges ötlet, gyermeki „bájt” sugárzó szemlélet, találó csattanó (poén), hibátlan ritmika, fülbe-mászó rímek. Mindezek nélkül ma már elképzelhetetlen a jó gyermekvers. Érdeemes idéznünk még néhány eredeti megoldást: „Pálhoz mentem Röcsögére, / odaértem éppen délre. /

Bámulgattam napra-égre, / s ráléptem a köcsögére...” (*Röcsöge köcsöge*); „Szaharai homokbuckán / dübörög a dromedár, / lába nyomán száll a homok, / hét dűnéig meg sem áll...” (*Találkozás a sivatagban*); „Pottyán a körte és szökken a pók, / fürgébben, mint nyáron. / Hűvös a szél, kicsi lett a nap, mint / harmatcsepp fűszálon” (*Össze!*); „Ecki, pecki, / ablakodon less ki, / kertedben a libacsorda — / ,— hess ki onnan, hess ki!...” (*Leskelődő*)

Látható tehát — az idézetek elárulják —, hogy a költő gazdag és változatos ritmusskálán játszik. Egyik legnagyobbja „titka” a természetesség. Kitűnően tájékozódik a magyar nyelv tárházában: mondanivalóihoz mindig megtalálja a legjobb nyelvi köntöst, gondolatait sima, zökkenőmentes formában fejezi ki. S mert van mondanivalója, nem szorul gügyögésre, gagyogásra. Mindig valamit „kommunikál”, s ezt játékosan teszi. Ez a „kommunikáló” szándék nem válik didaktikussá. Lám, ebből a szempontból telitalálat-értékű a *Vacogó vers*:

„Ha- Ha-
havazó lett már végre,
jé- jé-
jégbunda fagyott a lékre.

Te- te-
telerakd gyorsan a kályhát —
hi- hi-
hidegben kabátka jár rád.”

A költő jó érzékkel aknázza ki a szójáték-lehetőségeket. Teremtőkészsége itt sem hagyja cserben. Látszik, hogy kijárta már a népi szójátékok „csinálásának” magasiskoláját.

Műzsa, Népiújság-melléklet, 2001. április 7.

KÖNYV A NÉPI TÖRTÉNELEM- SZEMLÉLETRŐL

**Zsidó Ferenc: Történetiség, sorsok, hiedelmek
a Felső-Nyikó mentén.**

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2000

A mesehősök hitével, bátorságával indult útnak 1998 nyarán a fiatal Zsidó Ferenc, hogy megrajzolja négy Felső-Nyikó menti kistelepülés történeti néphagyományainak mai állapotát. Tárisznyájában magával vitte a szükséges néprajzi-történelmi alapismereteket s hozzáfogott a gyűjtőmunkához. A kérdezőmódszert hasznosítva, gazdag anyagot térképezett föl A „fajtisza” történeti mondák mellett alapítási, helységnévmagyarázó, hiedelem- és kincsmondákat jegyzett le, de figyelme az „igaz történetek és tündérregék” világára is kiterjedt. Mindezeket „... együttesen, egymásra hatásukban” vizsgálta, tehát az úgynevezett interdiszciplináris szemléletmódot érvényesítette.

Melyek a kiválasztott kutatópontok? Firtosváralja, Székelypálfalva, Csehétfalva, Tordátfalva: olyan települések, amelyek „... bizonyos fokú egységet alkotnak”, ugyanis az 1062 m magas Firtoshegy közelében vannak. A szerző meglátása szerint a Firtos „... meghatározó szerepet játszott” ezeknek a kis közösségeknek a társadalmi, gazdasági, kulturális életében. A Firtos-hatás megszűnte után konzerválódott itt a világ, az évtizedek, évszázadok úgy röppentek tova fölöttük, hogy alig bolygatták meg a népi élet állóvizeit... „Isten háta mögötti, útvégi, előregedett falvak ezek, infrastruktúra, normális utak nélkül” — írja a szerző. Nos, ez a körülmény döntő szerepet játszott abban, hogy a néphagyomány egy része megőrizte a maga ősiségét, s a történelmi tudat is viszonylag állandósult formában öröklődött reánk. Ezt igazolja a könyv *Adattárában* példásan rendszerbe fogott nagyszámú monda és igaz történet, valamint a két balladaszöveg. Az egyik ballada — a Butyka Imréről szóló — azért is kivételes értékű, mert az ének alapjául szolgáló gyilkosság

épp Korondon-Pálfalván esett meg (1888-ban), s a környék falvaiban igen nagy népszerűségnek örvendett. Ezt igazolja az a tény is, hogy a marosszéki Kibédén — a balladaéneklés egyik gócpontjában — az 1960-as évek második felében még öt változatát jegyezhetjük le.

Könyvében Zsidó Ferenc vázolja — ha röviden is — a négy település természeti-társadalmi viszonyainak mai helyzetét. Közli — mindenik esetében — a helynévanyagot, s külön is kitér a víz-hálózat jellegzetességének taglalására. Ezt azért látta fontosnak, hogy bemutathassa: „... ezen névkategóriákon belül milyen százalékban érvényesül a történetiség.” Meglepő eredményre jutott: a dűlőneveknél 20%-ban, a vízneveknél 12-15%-ban van jelen a „történetiség”. Az ezutáni, hasonló jellegű vizsgálódásokban tehát ezt a tényezőt is figyelembe kell vennie minden kutatónak.

De milyen is valójában a Felső-Nyikó mente népi történelemszemlélete?

Kimerítő választ a kiadvány *Következtetések* című fejezetében találunk. A gyűjtő nem talált adalékokat a hun-székely rokonság hitére vonatkozóan, „... de arra igen, hogy a magyarok előtt már itt levőknek tartják magukat”. Ez a magyar történetírás egyik, mindmáig kellőképpen meg nem oldott kérdése. Érdekes az a felismerés, hogy az itt lakó székelyekben nem él elevenen a határvédő szerep, csak „sejtéseik” vannak erről a különleges funkciójukról. Valamivel biztosabb lábon állnak, amikor a besenyőkre terelődik a szó. A környékbeli falvak például besenyő eredetűeknek tartják a váraljaiakat, s tudnak (keveset) a besenyők „asszimilációjáról” is. Római kori emlékek nem maradtak fenn. A szerző külön is hangsúlyozza, hogy a népi tudatban gyakori az időponttévesztés, az adatközlők valósággal irtóznak az évszámoktól. Ettől függetlenül sok monda szól a kiemelkedő személyiségekről (Mátyás király, Kinizsi Pál, Rákóczi, Bem József, Petőfi stb.). Végül is úgy összegez a szerző, hogy a Felső-Nyikó mente népének történelemszemléletében roppant eleven a „kiszolgáltatottság-élmény”. Ehhez az erdélyi história eseménytára mindig bőven szolgáltatott anyagot.

Zsidó Ferenc a gyűjtött, rögzített anyag minőségének értékelésére is kitér. Az elhangzott szövegek zöme egyszerű közlés (memorát), a terjedelmesebb, mesésített-cselekményesített forma (fabulát) annál ritkább. Joggal állapítja meg tehát, hogy „a közlők számára a formának vajmi kevés fontossága van”. Az adatközlők célratorően a tartalomra összpontosítanak. Egy különlegesen érdekes észrevételre — s ez a *Ráhangolóban* (bevezetésben) található — még föl kell hívnunk a figyelmet. Íme: „... a történelmi tudat és a hiedelemvilág közeledni látszik egymáshoz.” Olyan felismerés ez, amelynek feltétlenül be kell épülnie az ezutáni kutatómunkába.

Ismertetőnket a könyv 53. oldalán talált gondolattal zárjuk. Itt azon töpreng a szerző, hogy a fokozottan háttérbe szoruló, lassan elenyésző népi kultúrát mivel is lehet majd pótolni? Válasza egyértelmű: „... érdemlegesen semmivel... lassan eltűnik egy otthonos, sajátos hitek és erkölcsök által meghatározott világkép, és marad a kiszolgáltatottság-érzés.”

Műzsa, Népijság-melléklet, 2001. május 12.

KOROND MESSZE SUGÁRZÓ ARCA

Helyismereti olvasókönyv. Korond.

Szerkesztette Ambrus Lajos.

Firtos Művelődési Egylet, Korond, 2001

Vannak települések, amelyek általános műveltségünk elemévé váltak, beépültek tudatunkba, s nevük ejtésekör földéződnek emlékezetünkben eredeti sajátosságaik, egyéni vonásaik. Eme helységek közé tartozik az egykori Udvarhelyszék egyik legnagyobb faluja, községe, Korond is. Ezt tanúsítja az a magisztrális könyv, amely most frissen — tehát 2001-ben — jelent meg a Firtos Művelődési Egylet gondozásában. Magisztrális, nagyszerű könyv — mondom —, mert a kiadvány formátumánál fogva is magára vonja a közfigyelmet, s mintegy azt sugallja, hogy a lapjai közé rejtett tanulmányok, adatközlések fajsúlyos értékekkel bírnak. A könyv címe: *Helyismereti olvasókönyv. Korond*. Anyagának szerkesztője Ambrus Lajos. Ugyanő írta a rövidre fogott *Előszót*, amelyben Hazanéző évkönyvnek is nevezi a „hungarológiai vizsgálatok eredményeként” megszületett monográfiát. Szavaiban büszkeség érződik, ennek az elégtételből származó büszkeségnek viszont van aranyfedezete.

Az első és a harmadik fejezet mintegy felét dr. Vofkori László írta. Munkája első részében Korond természeti képét rajzolja meg. A település 575-625 m tengerszint feletti magasságban fekszik, földtani felépítésében pedig „az üledékes és az eruptív (kitörési) képződmények vesznek részt.” Természeti erőforrásai közül a tűzálló agyagot, az ásványvizeket, valamint az építőkövet emeli ki. Épp eme három ásványi kincs fölös megléte határozta meg — már idejekorán — Korond egyéni arculatának kialakulását. A szerző átfogó képet rajzol a földtörténeti múltról, a domborzati, éghajlati és talajviszonyokról, a vízrajzi állapotról. Megemlíti például, hogy „...a sokévi átlagos középhőmérséklet 7,6°C és 7,9°C között mozog. Külön dolgozza fel a társadalom- és gazdaságföldrajzi vonatkozásokat. Ebben a részben táblázat táblázatot ér, ame-

lyek általános társadalomstatisztikai adatokat tartalmaznak. Figyelmeztető megjegyzését feltétlenül idéznünk kell. Íme: „Korondon a modernizáció a kezdeteknél tart” A jövőkép megfelelő kialakítása tehát még temérdek munkát igényel.

A második fejezet a *Korond helytörténete* címet viseli; szerzője a történész Józsa András. „Eszmefuttatása” roppant alapos, talán többévi, esetleg több évtizedes munka eredménye. Megfogalmazásaiban a „kiértékelhető adatokra” támaszkodik, tehát távol tartja magát a fellegjáró történelemszemlélettől. Itt csak néhány érdekességre utalunk: Józsa megállapítja, hogy „ellentétben a köztudattal, a rómaiak sosem bányásztak sót a Sóvidéken.” A régészeti leletek közül az előkerült avar sajtolóminták, valamint a firtosi aranylelet fontosságáról ír. Korond első okiratos említése 1333-ból és 1334-ből való. Az itt talált adatok alapján megállapítja, hogy a falu már a XIV. század elején „... a Sóvidék egyik legnagyobb, legjelentősebb, önálló egyházmegyeként szereplő” települése. Külön alfejezetekben tárgyalja — sok minden mellett — a reformáció korának eseményeit, valamint a falu közoktatásának kezdeteit, 1635-ben jelölve meg az adatolható „iskolakezddést”.

Mind dr. Vofkori László, mind Józsa András többször is hivatkozik a megfelelő előmunkálatok hiányára, így joggal írhatjuk le, hogy tanulmányaik úttörő jellegűek, és mennyiségileg is tiszteletet parancsolóak: összefoglalásaik a kötet mintegy felét teszik ki.

A harmadik fejezethez szervesül a *Korond intézményei és látnivalói* című alfejezet, amelynek írásai adatközlő szándékkal íródtak. A szerzők: Ambrus Lajos, Mihály Ferenc, Tófalvi Zoltán, Ferenczi Sándor, István Lajos, György József, Lázár Ágoston.

Már köztudottá vált, hogy azok a faluközösségek, amelyek eleven gazdasági-társadalmi életet élnek, a szellemiségnek, a néphagyomány elevenségének is jó szálláscsinálói. A negyedik fejezet indító írásában Ambrus Lajos „Korond múltja épülő szellemiségével” foglalkozik. „A népi hiedelemvilág Korondon is rendkívül gazdag... A népszokások is átfogják az élet minden területét” — állapítja meg a szerző. Az agrárfolklor sokszínű világa mellett a táncos, dalos örökségről, a népi gyermekjáték-

okról, a mesékről, balladákról, találósokról, szólás- és közmondásokról kapunk tájékoztatást. Ambrus mellett Lőrincz Béla, Lőrincz Lajos, Gazda Klára, Faragó József, Tófalvi Zoltán, István Lajos közlései olvashatók.

Az ötödik fejezet egészében a népművészeté és a népi mesteriségeké. Bandi Dezső elvi síkon is mozgó írása Korond népművészetének motívumkincseiről szól, s arra is felhívja a figyelmet, hogy egyes fazekasok „... munkájának jelentős hányada kiesik a művelődési-művészeti értékalkotás folyamatából”. A jelenséget — tudtunkkal — többször is elemezték már felkészült szakemberek. Tófalvi Zoltán Korondot mint „a fazekasok földjét” mutatja be, miközben történeti áttekintést kapunk a Sóvidék és környékének „fazekolásáról”. További közlemények sorjáznak a tapló-, a kender- és gyapjúfeldolgozásról, a régi öltözetéről, a népi építészetéről, a kapukról, kerítésekről, oromdíszekről, sőt „nagyanyáink receptjeiből” is kapunk kis csokorra valót. Ehhez a témához szorosan kapcsolódik a gombákról szóló, hasznosítható „tanácsadó”. Itt, nyilván, további szerzők vonulnak föl: Haáz Sándor, Márton Béla, Bíró Gábor, Sükei Mária, Ozsváth Domokos.

A könyv utolsó fejezete az irodalom- és művészeté. Deák-Sárosi László az 1990-ben indult korondi lapnak, a *Hazánéző*-nek mint irodalmi jelenségnek a különleges fontosságát hangsúlyozza. Ezúttal az egyetemes magyar irodalom összefüggésrendszerében próbálja „szemrevételezni” a korondi, vagy Korondhoz erősen kötődő írók, költők munkásságát. A korondi művészek „elitjeiről” Banner Zoltán ad értő tájékoztatást. Azokról szól, akik alkotásaikkal tovább gyarapították a helység hírnevét, mintegy előkészítve, hogy Korond véglegesen beépülhessen a világművészet kincsestárába.

Végeredményben ezt a beépülést szolgálja és fogja szolgálni immáron örök időkre ez a könyv is, ez a sajátos ízű Korond-monográfia. Illesse köszönet mindazokat, akik valamiképpen ott munkálkodtak a kiadvány napfényre hozatalában.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2001. szeptember 22.

VERSES MESÉK KISKORÚAKNAK

Papp Attila: Oktondi okosok.

Verses mesék kicsiknek és nagyobbaknak.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1999

Papp Attila eddig több gyermekverskötetet közölt, most — mintegy továbblépve — az epika területére kalandozott el, miközben költő voltát megőrizte. *Oktondi okosok* című könyvében (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó) verses meséket tett közzé. Népmeséket, anekdotákat dolgozott fel, forrásai között Benedek Elek-mesék és Heltai Gáspár-fabulák is vannak. A Benedek—Heltai anyag a kötet szövegeinek éppen a felét teszi ki (nyolc történet). Olyan alapanyaghoz nyúlt, amelynek eszmei tartalma — megérzése szerint — ma is időszerű.

A népi illetve népies „sztorik” megverselésének régi hagyományai vannak. Az utóbbi harminc-negyven évben nálunk Szilágyi Domokos kísérletezett hasonló „átírásokkal” (ezeket meseteri szinten valósította meg). 1972-ben Hajdu Zoltán közölt egész kötetre való népmese-feldolgozást (*Forró vizet a kopacnak!*). Mintákban tehát nem volt hiány. Míg Szilágyi és Hajdu változatos ritmus- és rímtechnikával dolgozott, addig Papp Attila a magyaros (hangsúlyos) verselést részesítette előnyben. Uralkodó jelleggel a 8/7-es ritmika van jelen, ettől csak háromszor tér el, 8/6-ra változtatva a kétütemű sorokat.

A költő a prozódia (verstan) vonatkozásában elég pontos munkát végzett. Külön is dicsérnünk kell a kimunkált rímeket, amelyek elősegítik a sajátos verszene el- és befogadását. „Andalít a síp zenéje” — írja a szerző az 59. oldalon. Nos, ez az „andalító” muzsika a kötet egész anyagának szerencsés velejárója. Íme: „Túl a réten, túl az erdőn, / túl az Óperencián, / élt egy asszony nagy fiával, / most is élnek még talán. // Roskadt vályogfal tartotta / fölöttük a nádtetőt, / nem kért szállást ott a Bőség, / mikor járt a ház előtt...” (*Palkó király*)

Néha egészen eredeti, költői erejű megfogalmazásokra bukkanunk: „Palkó ment tovább az úton, / szőnyege a tarka rét...” (22. old.); „Szép királynő, hosszú bánat / súlyos, mint a kőrákás!...” (24. old.); „Rázzák fönn a felhőpárnát, / tolla földre, fára hull, / a szél pengő ágak húrján / citerázni most tanul...” (72. old.)

Kicsit értetlenkedtünk viszont, amikor *A rókáról és a kakasról* című verset kezdtük olvasni. Az indító nyolc sor így hangzik: „Oktondon kis ház megett egy / szép, csinos, nagy szemeten, / ott kapirgált kis kakaska, / s tyúkok nyolcan vagy tízen. / Róka jön, ravasznak szülték... / éhes kelme már nagyon, / rájuk nézve ezt mormogja: / — Nosza, itt az alkalom!...” Furcsálljuk a szemétdomb „szép, csinos” minősítését. Mivel ez a feldolgozás Heltai Gáspár nyomán íródott, azt hittük, hogy négyszázötven évvel ezelőtt esetleg más jelentése volt a szavaknak, így hát megkerestük Heltai eredeti szövegét (a Molnár Szabolcs-féle válogatást használtuk: Bukarest, 1980). Heltai ezt írta: „Egy falu végén jár vala egy kakas egynyíhány tyúkkal, és vakarván a szömetet, enni keresének. A sevén mellett kezde egy róka előballagni a tyúkok felé...” (LXVII. fabula). Heltai tehát semmiféle jelzőt nem használt a „szömétre”.

Ismertetőnk végéhez érve, úgy véljük, Heltai „megidézése” épp jókor jött: az olvasó most már tisztábban láthatja, milyen nagyfokú elrugaszkodásra volt szüksége Papp Attilának ahhoz, hogy a régi szöveget maibbá tegye, ugyanakkor át is „ültesse” a költészet nyelvére.

A színes borítót és a belső rajzokat Ferenczi Béla készítette. Munkái jól idomulnak a költő teremtett világához.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2001. május 20.

BÖLÖNI RÖVID TÖRTÉNETEI

Bölöni Domokos: A proféták elhallgattak.

Rövid történetek.

Impress Kiadó, Marosvásárhely, 2002

Amikor elolvastam Bölöni Domokos: *A proféták elhallgattak* (Impress Kiadó, Marosvásárhely, 2002) című legújabb könyvét, a legelső gondolatom ez volt: „hát igen, a való élet átpoétizálása”. Moliére gyönyörű megfogalmazása jutott eszembe: „A legfantasztikusabbak a világon a tények”. Úgy hiszem, ezzel máris érzékeltettem, hogy a „rövid történeteknek” elkeresztelt kisprózákhoz való közelítésünk legfőbb szempontja az irodalom és dokumentumértékűség viszonyának felmutatása.

A kötetet indító írás (*A repülő tehén*) valójában írói vallomás: épp azt járja körül a szerző, hogy milyen indítékok munkáltak benne novellái megírásakor, azaz: hitelt érdemlően szól arról, hogy végül is teremtett világának mi az aranyfedezete. Utal arra, hogy a városi életforma kevésbé mozgatta meg képzeletét, viszont annál gazdagabban kamatoztatta a faluhoz kötődő élményrétegeit. Íme: „Meghatározó élményeim ma is a falu világához kapcsolódnak... A falu elidegenült... A kis falvak úgy megomlottak, mint Isten csákányától az árva Nyárádselye.” Bölöni tehát mozgásában, átváltásában ragadhatta meg a történelmileg megviselt vidéki életet. Meg is jegyzi: „Felszámolódott élményeim háttérvilága.”

Eme háttérvilág legfőbb összetevője az 1950-es években megszilárduló népi demokrácia (a szerző 1946-ban született), majd az ebből kinövő, „sokoldalúan fejlett szocializmus”. A novellahősök zöme ebben a légkörben téblábol: éli mindenikük a maga „mozgalmasnak” hitt életét, s döbbenet figyel föl arra, hogy „... a kollektivizálás szétugrasztotta a közösséget.” A közösségbomlás rendszerint a lélek csonkulását is eredményezi, de az író leginkább az önbizakodó jellemeket szereti, azokat,

akik nem „hódolnak be” a sorsnak, hanem valamiképpen végül is az önmegvalósítás útjára lépnek.

Ezt a világot az író a szociográfus szemével (is) láttatja. Írásaiból kihüvelyeztük — példának okáért — a néprajzi vonatkozású „eszme-futtatásait”. A csoda felvillant: szépíróinak szánt kötetben egymást érik a hitelesebbnél hitelesebb szokásleírások, népköltészeti utalások, nem is beszélve a pontos, adatokkal alátámasztott falutörténeti „adalékokról”. Leírást kapunk a még nem eléggé tanulmányozott kétnyelvű mesemondásról, az alkotó típusú mesemondó-egyénségről, a kántálásról, a húsvéti locsolásról (ezúttal a vidéki értelmiség öntözőkedvéről is), a hajnalozásról, a már kihalt fonók világáról stb.

Ezek a dokumentumértékű „közlések” nem tudományos igénnyel születtek. Átsüt rajtuk az író sajátos egyénisége, érzelmi világa: nem csoda, hiszen valójában élményvilágának szerves tartozékai voltak (és maradtak) a népi élet „mozzanatai”. Ezeket a szerző íróilag asszimilálta, hiszen rövid történetei végül is íróilag megmunkált szépirodalmi alkotások.

Hogyan is „néz ki” — meglátásunk szerint — egy-egy Bölöni-novella? Íme: Tömörkény István-i pontosság az élet szépségeinek/rútságainak a bemutatásában; ehhez társul a nyersanyag modern „megmódolása”; az írói képek szüntelen vibrálásban vannak, gyors tér- és időváltásokkal (is) szembesülünk, eleven a szabad asszociációs készség. S ami — főleg — írói „termékek” avatja alkotásait, az az erkölcs világa. Hősei úgy mozognak, úgy „intézkednek”, hogy fölemelkedésükben/bukásukban is érzelmileg megrázzák az olvasót, elmélkedésre, továbbgondolásra készítetik, s arra, hogy a lelki építkezés lehetőségeit megtalálják.

Hogy is van ez? Szociográfia, riport, fikció, írói általánosítás. Eme világ megértéséhez bizonyos mértékben a műfaji ismeret nyújthat fogódzót.

Bölöni Domokos azon íróink közé tartozik, akik esztendők óta ismételten „polgárjogosítani” próbálják a tárcanovellát. A tárcát a lexikoni „körülhatározás” szerint — „... vonal alatti

résznek” is nevezték, „... s a magyar sajtóban Kossuth Pesti Hírlapja honosította meg.” Később „... előszeretettel kezdtek novellákat és folytatásos regényeket is közölni” (*Magyar Irodalmi Lexikon*. Bp. 1965. Harmadik kötet).

Nos, ebben a megvilágításban talán felfoghatóbbá válik, hogy a Bölöni Domokos művelte rövidprózának van/lesz létjogosultsága, s ezt az olvasói közérdeklődés folyvást meg is erősíti, ugyanis írásai nagy népszerűségnek örvendenek. Magam egyik legszebb „egypercesének” tartom *A kompnál* címűt. Antológia-darab. Valójában a költészet felé nyit utat. Élet és irodalom szerencsés ötvözete. Nem igazolja — egyáltalán — az író másutt megfogalmazott önjellemzését: „... zaklatott vagyok és fegyelmezetlen.” Írása a győztes alkotó magabiztosságáról tanúskodik.

Múza, Népijság-melléklet, 2003. január 11.

ERDÉLYI SZÁSZ NÉPMESÉK

Derék Borsszem Vitéz. Szász népmesék.

Fordította Zsidó Ferenc.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2002

1967-ben jelent meg Benedek Elek *A táltos asszony* című, népmeséket és mondákat tartalmazó kötete, melynek anyagát Faragó József „válogatta, szerkesztette”. A bevezető tanulmány egyik „kitételét” itt most feltétlenül idéznünk kell: az 1892-ben indult *Kis Könyvtár*, későbbi nevén *Benedek Elek Kis Könyvtára* című sorozatban „A 98. szám az *Erdélyi szász népmesék* Jakab Miklóstól: 1965-ig az egyetlen önálló kiadvány, amely a szász népmeséket magyarul megszólaltatta.”

Nem „pásztázzuk” tovább az utólagos fordítástörténetet, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az elmúlt közel negyven esztendő sem gyarapította különleges gazdagsággal a fordításirodalmat. Annál nagyobb az örömünk, hogy 2002-ben az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában újabb, szász népmeséket tartalmazó kötet látott napvilágot, *Derék Borsszem Vitéz* címmel. Fordítója ezúttal a fiatal (de máris többkötetes) Zsidó Ferenc, aki nem kevesebb, mint 23 mesét magyarított.

Forrásul nem régi kiadványokat használt. 2000-ben jelent meg Bukarestben az a gyűjtemény, amely „nyersanyagul szolgált”: Anneliese Thudt und Gizela Richter munkája.

Érdekes a most megjelent fordításkötet „termésének” földrajzi megoszlása: a szövegeknek több mint fele Beszterce körüli falvakban került „tollhegyre”, de képviselve van (egy-két mesével) Kőhalom, Szászrégen, Medgyes, Segesvár, Fogaras vidéke is. Tehát az erdélyi szász népmesekincs varázslatos világába tekinthet be az olvasó.

A kötet a szász népmesék legfontosabb műfajait vonultatja fel. A magyar népmesegyűjtés alapos ismerője, Voigt Vilmos állapította meg, hogy „...az ismert feljegyzéseknek majdnem a fele” tündérmese. Bizonyára ugyanez a helyzet a német folklorisztikában is, ismerve a Grimm testvérek nagyszerű munkásságát. Szép, teljes értékű varázsmesék a kötetben: *A pásztorsíp*; *A fiú és az erdő*

szellemei; Derék Borsszem Vitéz; A kéz nélküli királykisasszony stb. Ezek szövegében úgynevezett vándormotívumok is előfordulnak, amelyek más népek mesekincsében, így a magyar folklórban is jól ismertek. Az erdélyi szász—román—magyar népi együttélésből fakadó folklórkapcsolatokra is gondolnunk kell.

A leggazdagabban a tréfás mesék vannak jelen a kiadványban. Épp ez az a műfaj, amely fokozatosan háttérbe szorítja a varázsmeséket. Egy részük — rövidségüknel fogva — az anekdota felé nyit kaput, mások valóságtartalma pedig a mondavilág felé mutat. Csattanós történetek szólnak a balgaságról, együgyűségről, a lustaságról, az emberi butaságról (pontosabban: butaságokról). Külön is kiemelendő *Az asszonyról, aki nem akart csévélni* című mese, amely a magyar folklórban is ismert, de gyűjtőink eddig kevés változatban jegyezték le.

A kisebb gyermekolvasók legkedveltebb műfaja az állatmese. A tiszta típusok mellett (*A róka és a kismadár; Sündisznó-mama és a róka úr*) tréfával kontaminált változatok egész sora olvasható a könyvben. Külön szint jelentenek az ún. láncmesék (formulamesék), amelyeknek megformálása már a költészet irányába mutat: nem csak a versszerű prózaritmika, de a versbetétek is elősegítik könnyű megtanulásukat, „asszimilálásukat” (*A macska és az egér; A zabszem meséje; A kecske és a csengő*).

Az ún. „hazug” mesékről itt csak annyit, hogy a fantáziadúsításnak, a mesei gondolkodás „kiépülésének” jó lehetőségeit rejtik magukban.

A novellamesére is találunk példát. A *Mese a rablókról* című „sztori” főleg a felnőtt olvasókat célozza meg. Tapasztalatból tudom: hasonló történetek egész sorát „adják elő” ma is a magyar ajkú cigány közösségekben. A könyvben tehát mindenképpen „polgárjoga” van.

A fordító Zsidó Ferenc elismerésre méltó, szép munkát végzett. Úgy „magyarította” a szász népmeséket, hogy nem székelyesítette el/meg őket: stílusban, nyelvezetben a ma beszélt magyar köznyelvhez igazodott. Okosan tette: hiszen a szász mesemondók — társadalmilag, műveltségileg — már régóta jóval magasabb szinten állnak (álltak) sok más nép mesemondóinál. S ez előadásmódjukat nagymértékben befolyásolta, egységesítette.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2003. január 18.

CSÁNGÓMAGYAR NÉPBALLADÁK

Összesítő válogatás Faragó József gondozásában,
bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel.
Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002

Életmű kiteljesedésének vagyunk szemtanúi: a népballadakutató Faragó József az utóbbi időben két monumentális balladaskönyvvvel lepte meg a szakkutatókat és a népi értékek iránt fogékony olvasókat. 1998-ban jelent meg az *Ószékely népballadák*, 2002-ben pedig a *Csángómagyar népballadák*. Mind a kettő „összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel”. A Kriterion Könyvkiadónál láttak napvilágot.

A könyv gondozója teljességében, azaz „széltében-hosszában” is fölmérte az eddigi kutatómunka eredményeit. Úgy összegzett, hogy egyben kaput is nyitott az újabb kutatónemzedékek továbblépése előtt. Faragó a napokban tölti 81. életévét. Az idő mit sem számít: tudtommal újabb balladaválogatást készít a régi erdélyi (tehát nem csak székelyföldi) balladák-ból, de szándéka szerint a népmesékre is ki szeretné terjeszteni alapvető jelentőségű vizsgálódásait. Legyen hozzá kegyes a sors, hogy mindannyiunkat megörvendeztessen újabb „összesítő” művekkel.

A *Csángómagyar népballadák* valójában az első kísérlet „... a csángó balladák együttes megismerésére”. Egyik fő cél a műfaj költői értékeinek tudatosítása.

A moldvai csángómagyarok eredetének taglalásában Faragó mellőzi „...a kevésbé tudományos vagy egészen délibábos találgatások és magyarázatok” terjedelmessé duzzadt sorát, s csak a kézzelfogható, bizonyítható tények bemutatására alapoz. A csángó név megfejtésekor hangsúlyozza, hogy „A szónak a népcsoport nevévé válása összefügghet a csángók Erdélyből való, a középkor végén kezdődő kiköltözésével, elkóborlásával”. S mindjárt idézi is a 18. században élt Zöld Péter egyér-

telmű történelmi adatát: „Urunk 1420-dik esztendejében (mint álló híre vagyon a moldvai magyaroknál) Erdélyországból sok száz és székely méné által Moldovába...” És „ménének” a madéfalvi veszedelem (1764) előtt és után is, s vitték magukkal hagyományos erdélyi kultúrájukat, amit aztán az új körülmények között — már csak titokban — tudtak éltetni, de máig ható kisugárzással. Ez a magyarázata annak, hogy népköltészetünk „... legarchaikusabb rétegeit” itt találhatja meg a kutató, hiszen „a szóbeliség állapotában” jobban megőrződtek patinás szövegeink, dallamaink. S hadd iktassam ide nyomban egyik újabb felismerésemet: a székelyföldi magyar ajkú cigány mesemondók szövegeiben olyan fordulatokra, kifejezésekre, szöfűzésekre, szavakra lettem figyelmes, amelyek kódexirodalmunk korának nyelvezetére vezethetők vissza. A csángó szövegek vizsgálata ezt csak megerősíteni tudja.

A bevezető tanulmány legterjedelmesebben kidolgozott része a csángó népköltészet kutatástörténetét vázolja. Nem is csak „vázolja”: az apró részletekig alámerülve ad kései „elégített” mindazoknak, akik a moldvai-gyimesi néphagyomány megmentésén fáradoztak. Magunk itt főleg a gyűjtőmunka kezdeti fázisára utalunk. Gegő Elek 1836-ban járt Moldvában, s rögzítette a Szilágyi és Hagymási balladás történetnek prózává oldódott változatát. 1841–43-ban Petrás Ince János gyűjt egészen terjedelmes anyagot, amelynek kivételes jelentőségét igazában most tudatosítja Faragó. Ezt írja: „... a tudatos magyar balladagyűjtés időszámítása nem Krizával és/vagy Gyulaival, hanem Petrással kezdődik”. Munkájának „korszakosabb” a jelentősége, hiszen gyűjtött anyagában „... egy falu folklórjának körvonalai kezdenek fölsejleni.” Aztán nevek egész sora következik, akik — fölismerve a csángóság szellemi értékeit — ebben „a jellegzetes és gazdag tartományban” is gyűjtöttek. Itt csak néhánynak a nevét említjük közülük: Domokos Pál Péter, Veress Sándor, Lükő Gábor, Csűry Bálint, Kallós Zoltán, Pozsony Ferenc, a kolozsvári Folklór Intézet munkaközössége stb.

Milyen balladákat tartalmaz a kötet? „... csak a régi nagy klasszikus balladákat”, no meg a balladás dalokat is, amelyek „lírai balladák” néven futnak. Faragó minőségi válogatásra törekedett, a „hiánytalan-hibátlan” változatokat részesítette előnyben. A kötet összesen 216 szöveget tartalmaz, ezeket 56 balladatípusba sorolta. „Mindenik típuscím után ábécé-jelöléssel sorakoznak a típus változatai.”

Három rendkívül jelentős folklórjelenségre még föl kell hívunk az olvasó figyelmét. „Adalékokat” kapunk a Faragó által fölfedezett balladarögtöngzésről, a kétszemélyes balladaéneklésről, valamint arról, hogy például 219 ballada adatközlője (éneke) közül „... mindössze 15 (!) a férfi, a többi nő”. Tehát elsősorban a női társadalom tartotta fenn balladás örökségünket.

A könyv borítója azonos az *Ószékely népballadákéval*. Ez is jelzi, hogy itt valóban életműsorozat második kötetéről van szó.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2003. március 1.

BÚCSÚ A SZALMAKALAPTÓL

P. Buzogány Árpád: Búcsú a szalmakalaptól.

Gyermekversek.

Hargita Megyei Kulturális Központ kiadása.

Csíkszereda, 2003

Gyakran beszélünk (néha írunk is) a gyermekversről mint önálló, létjogosult irodalmi műfajról, elsoroljuk kívánságainkat, aztán örülünk vagy bosszankodunk, amikor egyik-másik „műhelyből” vers kerül elő.

De hát milyen is a jó gyermekvers?

Lám, itt a példa: „Ki kukucskál a kamrából? / Tán a kancsó? / Tán a tál? / Ki zörgeti az ablakot? / Jókedvű cinkemadár? // Hová bújt az egérleső, / foltos hátú kis kandúr? / Kamra polcán ugrabugrál, / tál és kancsó megkondul.”

A sorok legfeltűnőbb sajátossága: nyoma sincs az oktatói szándéknak, a nyelvi erőltettségnek, a mindenképpen nagyotmondó akarásnak. Költői ötlet élteti a verset, a gyermeki észjáráshoz idomuló játékoság, frappánság. A sorjázó kérdések épp egyszerűségüknél, természetességüknél fogva válnak könnyen megragadhatókká, a poén pedig fölemeli (nem le-sújtja) a központi gondolatot.

A vers címe: *Tálkondító kandúr*. P. Buzogány Árpád költő kötetében, a *Búcsú a szalmakalaptól* címűben látott napvilágot (Csíkszereda, 2003). Kiadója a Hargita Megyei Kulturális Központ (HMKK): kulturális szervezet vállalkozott tehát a kimondottan szépirodalmi alkotás megjelentetésére, s ez önmagában is igen figyelemre méltó.

A könyv negyvennél is több gyermekverset tartalmaz, így hát van miben „szemelgetnie” a szépségre vágyó olvasónak: mert ebben a költészetben „rázogatja abroszát a december”, és „fütyös szellő csicsonkázik”, a dermedt téli fákon a „tél lova nyerít”, és „hóharmattal mosakszik a reggel”. A sorjázó

megszemélyesítések által könnyen be- és elfogadhatóvá válik a tárgyi univerzum, a természeti világ.

Jó néhány vers a modern korban élő kis olvasó világlátását, korszerű életfelfogását „érzékelteti”. Mai életünk képi anyaga még olyan versekbe is „belelopózkodik”, amelyeknek alapszöveve — például — az állatvilágból van kölcsönözve.

„Mormog ez a csacsi Máté:
nem nőtt meg a csalamádé.
Nem maradt csak kóró, száraz,
éhségében abból száraz.
Ízetlen egy himi-humi,
akárcsak a rágógumi.”

(Himi-humi)

A könnyed ritmika, a jól összesimuló rímek önmagukért beszélnek. Úgy érezzük, ez a vers hadüzenet azon szerzők felé, akik sokszor nehézkesen birkóznak meg a gyermekversköltés mesterségével.

A kötetet Demeter István illusztrálta. Szép, áttetsző rajzai hangulatkeltőek, a versekből is áradó meseszerűséget híven „tolmácsolják”.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2003. október 11.

VADRÓZSA VIRÁGA

Dr. Nagy Endre — Péter Sándor: Vadrózsa virága.

Székelykeresztúri diákok népköltészeti gyűjtéséből.

A gyűjtőmunka elindítója és irányítója: Farkas Jenő tanár.

Edelény, Sepsiszentgyörgy, 2004

Értékes népköltészeti kiadvány jutott el nemrég az érdeklődő olvasókhoz. *Vadrózsa virága* (Edelény, Sepsiszentgyörgy 2004) címmel végre közkinccsé vált Farkas Jenő tanárnak és tanítványainak gyűjteménye, amelynek feldolgozása közel fél évszázadig „...nem jutott tovább a kolozsvári Folklórintézetnél történő leltározásnál”. Mondatunk idézett része az *Előszóból* való, amelyet a Sepsiszentgyörgyön élő Péter Sándor írt. Ő vállalta — Farkas Jenő egykori tanítványaként — a szöveggon-dozás, szerkesztés munkáját, ugyanakkor neve — Hadobás Pál társaságában — felelős kiadóként is szerepel.

Ki volt Farkas Jenő? A könyv hátsó borítóján megtalálható életrajzi adatainak rövid „summája”: 1908-ban született Nyárádszeredában, a marosvásárhelyi Református Kollégiumban érettségizett, előbb lelkési diplomát, majd (több külföldi egyetem hallgatójaként) francia-filozófia-pedagógiai képesítést is szerzett. 1948-tól Székelykeresztúron tanár. 1968-ban vonul nyugdíjba. Marosvásárhelyen hunyt el 2000-ben, 92 éves korában, végső nyughelye a székelykeresztúri temetőben van.

1957-ben és 1958-ban sort kerített Keresztúr és vidéke népköltészetének társadalmi gyűjtésére. „Jól megszervezett” diákcsoportok járták be — vakációk idején — a környék falvait. Az eredményről így vallott Farkas Jenő: „A kétéves gyűjtőmunka valóban bámulatos eredményt hozott, közel kétszáz népmese, tizenegy monda, nyolc ballada, hetven népdal, három halottas búcsúztató, népszokás és babona, harminckét sírfelirat és ezer-ötyszáz húsvéti öntözővers került lejegyzésre.” A felsorolásból kifelejtődtek a szólás- és közmondások: Péter Sándor szerint „háromezer-százötvenegy akadt horogra.”

A könyvben végül is kilencvennyolc mese és tréfás történet kapott helyet. Néhány terjedelmesebb tündérmese (*Szépmező Szárnya*, *Szürkekanca fia* stb.) mellett képviselve vannak a valódi, tulajdonképpeni tréfás mesék is (lásd *Bolond Mihók* két változatát), de az anyag zömét a népi tréfák, falucsúfolók, népi anekdoták „adják”. A székely észjárás sziporkázó világa, a népi hősök ötletgazdag életvitele tárul elénk az epikumokban. Egyik-másik „sztori” valójában igaz történet: jelzik, hogy a nép sohasem gondolkodik műfaji határookban.

Péter Sándor utal a könyv másik erősségére, a húsvéti öntözőversek fejezetére: „Tudtommal ennél gazdagabb húsvéti locsolóvers-gyűjtemény még nem állt össze a magyar nyelvterületen, tehát ha egyébire nem is, de már erre büszkék lehetnek a valamikori gyűjtők, és a mai akár azt is írhatnám: a mindenkori — keresztúri diákok.”

Szegényes a balladafejezet: a közölt szövegekben csak kettő képviseli a régi, úgynevezett klasszikus réteget (*A teherbe esett leány*, *Megöltek egy legényt*), holott Kriza János, az ószékely népballadák felfedezője Székelykeresztúron is járt iskolába. Így a könyv azt is tanúsítja, hogy a népballada, mint epikus műfaj javarészt a múlté.

Külön kell szólnunk a *Végszót* író dr. Nagy Endréről, aki egykori diákként Farkas Jenő egyik kiváló gyűjtője volt: egy-maga más anyagok mellett — harmincegy népmesével gyarapította a gyűjteményt. Az általa lejegyzett népi próza akár önálló kötetben is megállná a helyét.

Dr. Nagy Endre érdeme a Farkas-gyűjtemény „élővé tétele”, beépítése folklórkutatásunk vonulatába. Két fiával egyetemben a kiadás anyagi támogatói között is ott találjuk.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2005. október 1.

PARANC SOLATAINK

Ókori törvénykönyvek és erkölcsi szabályok.

Szöveggyűjtemény.

A kötet anyagát válogatta és szerkesztette Tábori László.

Két Hollós Könyvek, Budapest, 2004

Különös formátumú (és tartalmú) könyv jelent meg Budapesten 2004-ben: „megépítése” a félköríves építészeti stílusra emlékeztet, főcíme: *Parancsolataink*, alcíme pedig a kiadvány lényegi jegyeit „magyarázza”: Ókori törvények és erkölcsi útmutatók (Szöveggyűjtemény). A kötet anyagát Tábori László kutató válogatta és szerkesztette, lektora és illusztrátora pedig a verseiről, drámáiról is ismert Kiss Irén.

A kiadvány időszerűségéhez kétség nem férhet. Bomladozó erkölcsű világunkban egyre inkább szükségét érezzük a megkapaszkodásnak, a talajvesztettség erősödő ténye pedig példaerejű „normák” felé irányítja a figyelmünket. A pár soros előszóban a szerkesztő meg is fogalmazza, hogy az „összehozott” anyag tanulmányozása közben „... új, ismeretlen világ tárul fel előttünk, és mindez egymás fokozottabb megbecsüléséhez vezet.”

Hogyan gazdálkodott a nyersanyaggal Tábori László?

Átnézte, átforgatta az ókori népek hozzáférhető (tehát fennmaradt) törvénykezéseit, azaz olyan írott munkákat vett számba, amelyek erkölcsi szabályokat, kötelességeket, tanácsokat, intelmeket, példabeszédeket, „tízparancsolatokat” stb. tartalmaztak. A kiválasztott részekhez — elő- vagy utószóként — pár soros kommentárokat csatolt, a bemutatott jogszabályok után pedig feltüntette a forrást: az *Irodalomjegyzék* tanúsága szerint a legfrissebb tudományos munkákat is hasznosította. Melyek azok az ókori népek, amelyeknek törvényerőre emelt szokásvilágából idéz? Indul a sor az ókori Mezopotámiával: „Ur-Nammu a legrégebbi általunk ismert törvényalkotó”. A törvényeit megörökítő tábla Kr. e. a „XIX. és XVIII. század fordulóján készült”. Ur város királya „... az országban megvalósította

az egyenlőséget, száműzte az átkot, az erőszakot és a viszályt”. Sajnos, nem örökre: ezek ma is fontos elvárásaink. Aztán következnek az ókor jelentősebb államainak, birodalmainak jogszabályai: Egyiptom, Kína, Izrael, India, Irán, Görögország, Róma, Ceylon. A két utolsó fejezetben a sztyeppe-i lovasnépek és a kereszténység világának erkölcsi „képéről” kapunk ízelítőnyi tájékoztatást.

A lovasnépek közül az ázsiai és az európai hunokról, valamint a párthusokról esik szó. Az utóbbiak „... az óperzsa birodalom helyén hoztak létre birodalmat”, Kr. e. 247 — Kr. u. 226/228 között. Ők „szövetségekötéskor a vérszerződést gyakorolták” (mint a magyarok). Birodalmukban görögök, macedóniaiak, szíriaiak és zsidók bonyolították le a kereskedelmet. Az államtvörvény róluk is gondoskodott: kimondta, hogy „... ki-ki közülük a maga nemzetségének törvényeivel, szokásaival élhessen, ezek szerint ítéltessék”.

Múzsza, Népijság-melléklet, 2005. október 8.

NÉPI MESTEREK VILÁGA

P. Buzogány Árpád:

„Kihúzza a töviset az ember kezéből”.

Riportok, interjúk népi mesterekről és mesterségekről.

Udvarhelyszék Kulturális Egyesület kiadása.

Székelyudvarhely, 2005

P. Buzogány Árpád frissen megjelent kötetét forgatva leg hamarabb az jutott eszünkbe, hogy lám, a szerző számára is megérkeztek a „megkönyvesedések” évei: az utóbbi időben több kiadvánnyal jelentkezett, munkái gazdag tematikai arcu latúak. Népi anekdotákat, gyermekverseket, novellákat, mesé ket, népdalokat közölt eddig, most pedig olyan írásokat foglalt kötetbe, amelyek „népi mesterekről és mesterségekről” szól nak. Kicsit a lokálpatriotizmus dolgozott benne: „E néhány ki választott írás Udvarhelyszék — benne az egykori Keresztúr fiúszék és Sóvidék — ügyes kezű, találékony, szívós akaratú és kedélyes mesterembereinek dicsérete.”

Riportjai, interjúi egytől egyig az Udvarhelyi Híradóban je lentek meg, fő közlési lehetősége tehát vidéki lap volt. Egykori professzorom, rég megboldogult Jancsó Elemér jutott eszem be, aki annak idején így biztatta egyetemista hallgatóit: „írjatok, fiaim, közöljeteK bármilyen kicsi lapban bármilyen kicsi cikket, mert ezek majd egyszer mind bibliográfiákká válnak.” Vidéki (megyei) lapjaink java föl is vállalta — bátran — a tudomá nyo sabb jellegű „kisdolgozatok” közlését. Egyre gyarapszik azon kiadványok száma, amelyek eme napilapok „önzetlen támoga tására” hivatkoznak.

Milyen népi mesterségekről olvashatunk a kötetben? Íme néhány értékes és vonzó „híradás”: oroszhegyi kádározás, gagy i citerakészítés és juhtartás, sóváradi „kanalazás” és kemencera kás, felsősófalvi zsindelyfaragás, csehétfalvi harisnyaszabás, far kaslaki szénégetés, kőríspataki szalmakalaposság stb.

A munkafolyamatok bemutatása mellett a mesterségtanulás indító okairól is olvashatunk: „Mi a titka a teremthő léleknek? Talán éppen maga a teremtés. Elképzelni és megalkotni valamit, ami addig nem létezett. A székely embert mondják agyafúrtnak, csavaros eszűnek, ám nehéz lenne azt az egyet ráfogni, hogy híján van a képzelőerőnek.” Szólnunk kell a közlemények megírásai „módozatairól” is. A pontos adatszerűség mellett P. Buzogány Árpád „kommentárjai” roppant fontosak. Mindenről a pozitív hozzáállás „szemszögéből” mond véleményt. Ennek egyik fő magyarázata: „... a fiatalokra gondoltam, akiknek egyre kevesebb lehetőségük van átfogó ismereteket szerezni bizonyos hagyományos, pár évtizeddel ezelőtt szélesebb körben űzött foglalkozásokról.”

A szerző előadásmódja közérthető, mellőz minden áltudományosságot, fölösleges elméletieskedést, s mindezt úgy teszi, hogy írásai jottányit sem veszítenek tudományos tartásukból. Megformálásukban kitűnően kamatoztatja szépírói erényeit, így szövegei olvasmányosak, maradandó élményt nyújtóak.

Hisszük, hogy a kötet szellemi életünk feltétlen gazdagodását jelenti.

Kulturális Figyelő, 2005. 4. szám

TÖRTÉNETI HELYNEVEINK

Szabó T. Attila: Erdélyi Történeti Helynévgyűjtés.

7/A — 7/B (= I-II. kötet). *Maros-Torda megye.*

Szabó T. Attila kéziratos gyűjtéséből közléteszi

Hajdú Mihály és Sófalvi Krisztina.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2005

Újabb, ezúttal két kötetből (a szerkesztő szerint füzetből) álló munkával gyarapodott a *Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése* című könyvsorozat. A *Bevezetés*ben rövid tájékoztatást olvashatunk a nagy erdélyi nyelvtudós helynévgyűjtésének létrejöttéről, a kézirat sorsáról. Íme: „Életcélja volt Erdély teljes történeti helynévtárának összeállítása és közzététele...

Harmincöt kartondoboz volt tele sokféle tárgyú és jellegű följegyzéssel, amikor 1987-ben Szabó T. Attilát elragadta a halál.” Végül is az anyagot a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára vásárolta meg, a kiadást pedig pályázatokon nyert pénzösszegek biztosították.

Jó ötletnek bizonyult az anyag megynkénti elrendezése, az adatoknak pedig időrendbe való besorolása. Ez az elgondolás nagyban megkönnyítette a gyűjteményben való eligazodást. Eddig a következő kötetek láttak napvilágot: Alsó-Fehér megye, Háromszék, Szilágy megye, Kis-Küküllő és Nagy-Küküllő megye, Torda-Aranyos megye, Udvarhelyszék. A mostani kiadvány címe: *Maros-Torda megye*. Szabó T. Attila kéziratosa gyűjtéséből közléteszi Hajdú Mihály és Sófalvi Krisztina. A megjelenés éveként 2005 szerepel, de a Hajdú írta előszó 2006. január 12-én keletkezett. Jelzi, hogy a kiadvány 2006-ban jutott el az érdeklődő olvasóhoz.

A két füzet címlapján a Hajdú Mihály neve mellett mint szerzőtárs a Sófalvi Krisztinác is ott „ékeskedik”. Egyéni hozzájárulásának értékét a főszerkesztő így méltányolja: „A lejegyzés, javítás, ellenőrzés, korrektúra legtöbb és legáldozatosabb munkáját azonban Sófalvi Krisztina végezte, akinek román

nyelvtudása nagy hasznára volt a közzététel pontosságának, hitelességének.” A román nyelvtudás onnan való, hogy Krisztina erdélyi származású, eddigi, még csak huszonévekben számolható élete a Hargita megyei Felsőősfalvához kötődik. Már több nyelvészeti vonatkozású közleménye látott napvilágot. Mostani teljesítménye sokat ígérő.

Mi a „haszna” a történeti helynévgyűjtésnek? Itt csak jelez- zük, hogy a régi helynevek ismerete nélkül roppant nehéz volna a nyelv-, település-, egyház- és iskolatörténet „művelése”, de a helynévanyag sok esetben az egykori joggyakorlatra, szokásvi- lágra is utal. Már a néprajztudományban is bevált gyakorlat a történeti helynevek hasznosítása. Forrásértékű mivoltukat két adalékkal próbáljuk megvilágítani.

Mintegy három és fél évtizeddel ezelőtt összegyűjtöttük az egykori Marosszék nagy falujának, Kibédnek a jelenkori hely- névanyagát. Értetlenül álltunk az Urom pataka határnév előtt, jelentését pár évig nem tudtuk feloldani. A történeti helynevek vizsgálata során világosodott meg előttünk, hogy a patak neve személynévi eredetű, az Ugron családnévből származik. A nép- nyelvi kiejtésben kihullt a g betű (hangzókivetés), az n pedig ajakhangúsodott.

A következő adat a mostani kiadvány második kötetéből va- ló (helyenként ékezetpótlással „éltünk”). Íme: 1623: Tudom hogy az Bojerek patakáigh volt az marosszéki havas(na)k az széle az migh Zovátát oda nem csinálák (= csinálták)” (720. old.). Történészeinknek csak nemrég sikerült tisztázniuk, hogy valóban, Szováta mint falu, a 16. század harmadik harmadában jött létre.

Még egy érdekes vonatkozásra feltétlenül hivatkoznunk kell. Úgy gondoltuk, hogy Maros-Torda megyében főleg az egykori mezővárosok, városok adják/adták a legtöbb történeti helyne- vet. A mennyiségi (kvantitatív) mérés nem ezt mutatja. A leg- több anyaggal Koronka szerepel, 44 lapnyi (= oldalnyi) hely- névkorpuszal. A további sorrend: Mezőbánd (32 l.), Nagy- ernye (30 l.), Backamadaras (21 l.), Székelyvaja (19 l.). Csak

ezek után következik Marosvásárhely (egykor Székelyvásárhely) szintén 19 lapnyi anyaggal.

Már ezek az adatok is jelzik, hogy Maros-Torda megye helynévanyaga — az eddig megjelent könyvek sorában — kivételes jelentőségű: egyike a leggazdagabb helynévtárral rendelkező településeinknek. A két kötet 812 oldalas. Az utolsó lap Maros-Torda megye térképét tartalmazza.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2006. november 18.

MOLNOS FERENC ÍRÓI-LÍRAI VILÁGA

Molnos Ferenc: A megbékélés csendje.

Prózai írások.

Mark House nyomda. Gyergyószentmiklós, 2007

Kedves Barátaim, mai könyvbemutatónk, mai író-olvasó találkozóink rendhagyó jelentőségű. Első könyves, induló írók avatunk, aki majdhogynem túl van már az emberi élet felén, de lám, akadt bizonyítani valója. Ezúttal írói kvalitásokkal rukkolt elő, prózaírói érényeinek a felmutatására vállalkozott. Olyan írásokkal, amelyeknek üzenete van a mai kor embere számára. S ezek az üzenetek sajátos köntöst öltöttek magukra, megmódolásuk tehát egyedi, Molnos Ferenc-i.

Miben áll ez az egyediség, az általunk „írói-lírai világnak” elkeresztelt Molnos-kompozíció?

Közölt írásai — lásd *A megbékélés csendje* című kötetet (Gyergyószentmiklós, 2007) — azt tanúsítják, hogy nem törekedett a hüvös — mondhatnánk úgy is, hogy közömbös — epikum megvalósítására, de a tiszta, jól körülhatárolható versműfajt sem akarta. Ötvözte hát a kettőt, mindenhol teljes lírai önmagát adta, legtöbbször első személyű előadásmódban szól hozzánk. Ezek az írások állandó érzelmi hullámmázzal telítettek, a szerző folyton a lélek belső tájain „kószál”. Ilyen szempontból bizonyító erejük az az állóképszerű tablók, amelyekben a sokszor megidézett gyermekkor visszfényei járnak vissza.

Hogyan építkezett, miként építkezik a szerző?

Kötete anyagát két fejezetre tagolta. Az első a *Szöszök* címet viseli, ebben a részben (fejezetben) a novellisztikusabb jellegű elbeszélések kaptak helyet. Kiindulópontja rendszerint konkrét, majdnem-majdnem kézzelfogható valóságszelet, amelyet költői hozzáállással jár keresztül-kasul. Íme: „Most minden kisimul, minden felolvad a nyugalomban”. Néhol az ígétlen, az úgynevezett nominális stílus csodaszép megvalósításaival szembesü-

lünk: „Vénasszonyok nyara. A beteljesülés nyugalma a tájon (...). Előttem alakuló festmény a táj.” S ezt/ezeket a szépségeket valami kívülről jött esemény hirtelen megzavarja. Történik tehát valami, ami bizonyos mértékben megtöri a föniséget. Vigyázat, csak hangulattörésről beszélünk, nem az írás minőségének meghanyagatásáról. Erről maga a szerző tételesen is szól. Lám:

„... oda az előbbi bűvölet is. Megtört a varázs.” Vagy: „Eddig tartott a szépség”. Vagy: „Valami bizonytalanság itt maradt utána”.

A kötet második, legterjedelmesebb része, a *Szemerkeké* darabjai, másfajta szerkezeti felépítésűek. Az indító motívum itt már élethelyzet által kiváltott hangulat, eme hangulat köré csomósodnak aztán a további érzelmi/gondolati tartalmak. Rövid, apró írásokról van szó, ezeknek záróakkordja igen gyakran fölfejllesztett látomás. Itt érződik leginkább a versszerűség, itt domináns szerepet játszik a költészet atmoszférája. Ezt a két szerkezeti egységet egy-egy példával érzékeltetjük.

a) „Most még minden csupa feszülés, csupa talány, izgalmas várakozás. Most még minden romlatlan, üde és tiszta. Bármerre nézek, csak a bizalom, az induló lábak lendülete” (*Áprilisi esők*).

b) „Ha igazán magadba nézel egy pillanatra, meglátod, hogy ott ül melletted, türelmesen vár rád az életed” (*Jó lesz megállni*).

Szólni kívánok néhány olyan Molnos-írás címéről, amelyek önmagukban is bizonyos asszociációt, szabad társítást indítanak el az olvasóban: *Látogatóban egy galagonyánál, Pöttömnyi hadvezér, Pitypang a levegőben, A nyár gyermeke, A semmi taraján*. Aztán ott sorjáznak a puritán egyszerűségű egyszavas címek: *Írógép, Gomba, Pál, Póráz, Diófa, Sötétség, Átváltozás, Dominó, Csikó* stb.

Így, egymás után „összeolvasva” őket, Kosztolányi Dezső híres tollrajzainak címadás-technikája ötlük eszünkbe: *Angyal, Imre, Fánika, Füst, Utcapad, Valaki* stb.

A Molnos-írásokban nem találtam Kosztolányira utaló kitélt, de én, a recenzens, nagyon is rokonítom a két szerző stíl-

beli, felfogásbeli „megoldásait”. Molnos-írás szól viszont a másik nagy példaképről, Márai Sándorról. Az írás címe: *Márai*. Ezt írja Molnos: „Tömörségét szeretem, ahogy néhány mondatban el tudott mesélni érdekesítő történeteket, vagy megfogalmazni egy-egy élettapasztalatot, bölcséletet...”

Hát igen, nem rossz iskola. Kosztolányi, Márai fölemlegése bizonyos mértékben mércét jelent. Igaz, Sütő András valahogy úgy fogalmazott, hogy a legkönnyebb dolog egyik íróat agyonütni a másikkal. Egyértelmű meglátás ez: azt jelenti, hogy minden alkotó műve önálló, szuverén megvalósítás. A méricskélés az idő gondja. A lényeg most az, hogy Molnos Ferenc már birtokolja azokat az eszközöket, amelyek őt sajátos arcú íróvá avatják. Egyik indító mondata így hangzik: „Bomlott képmények a decemberi éjszakában.” Magasröptű megfogalmazás, amely sok-sok társával együtt képes lesz — talán — megbirkózni az idővel. Ehhez a megmérkőzéshez kitartó munkát kívánunk a szerzőnek.

Műzsa, Népijság-melléklet, 2007. július 7.

DÓZSA DÁNIEL ÁRGIRUSA

Tündér Ilona.

Széphistória.

Dózsa Dániel átdolgozása

Piskolti István *Árgirus és Tündér Ilona* című
széphistóriája alapján.

A kiadást gondozta Beke Sándor.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,

Székelyudvarhely, 2008

Az 1500-as évek végén keletkezett széphistóriáról ez olvasható *A magyar irodalom története I.* (szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1964) című kiadványban: „A versbe szedett szerelmi históriák közül minden tekintetben kiválik a *História egy Árgirus nevű királyról és egy tündér szűzleányról.* (Első kiadása ismeretlen, lőcsei 17. századi kiadásának csak csekély töredéke maradt meg, első fennmaradt teljes kiadása: Buda, 1749.) Szerzőjének nevét a versfőkből tudjuk (...) Legvalószínűbb a Gergei Albert név alak.”

A műnek Kardos Tibor monográfiát szentelt, ez 1967-ben látott napvilágot Budapesten, *Az Árgirus-széphistória* címmel. Összefoglalta az addigi kutatás „összes” eredményeit. Magunk itt a *Histórias énekei és széphistóriák* (Bukarest, 1981) című válogatásra hivatkozunk, amely ismét közkinccsé tette a teljes szöveget, Molnár Szabolcs gondozásában. Ezt írta: „Népmese-fordulatokban gazdag, egyenletes szépségű, természetes verselésű széphistóriánk évszázadok egyik legkedveltebb olvasmánya.” Utalt arra, hogy eddigi kiadásainak száma „mintegy fél-száz”. Dallamát és kis szövegtöredékét Kodály Zoltán találta meg 1914-ben Bukovinában, Istensegíts faluban. Fontos megállapítását idézzük: „Tudjuk, hogy Homérosztól a Kalevaláig minden naiv eposzt énekeltek. Dallam nélküli olvasásra szánt epikus művek az irodalmak fejlődésének csak későbbi fokán je-

lentkeznek” (In: *Visszatekintés* II., Bp., 1982.) A könyvhöz Berecz Edgár révén jutottam hozzá, köszönet érte.

A mű nagy népszerűségét az is igazolja, hogy létrejötté után mintegy kétszáz esztendővel új feldolgozása született. Az indító okokról így vallott a szerző: „Esmeretes (...) ama bárdolatlan versekben való régi Árgirus históriája (...) katonai életemben kedvem tartotta azon históriát reformálni poétikai regulák szerint való strófákba szedni (...) Íram Debrecenben Januariusban 1781. Piskolti István.”

A Piskolti-féle átdolgozás nem maradt társtalan. Hetvenhat év múlva látott napvilágot Dózsa Dániel új, modernebb „megformálása”, ez Kőváry László: *Száz történelmi rege* (Kolozsvár, 1857) című gyűjteményébe épült be.

Ki volt Dózsa Dániel? A Maros megyei Makfalván született 1821. január 30-án, jogi és politikai tanulmányokat végzett, 1849 után „szépirodalmi és publicisztikai munkásságot fejtett ki”. 1859-ben verseskötete jelent meg, később hőskölteményt is írt, majd több regényt publikált. Különböző kolozsvári lapok munkatársa, egyben lapszerkesztő. 1889. szeptember 25-én hunyt el Búzásbesenyőn. Adatainkat a Benedek Marcell szerkesztette *Magyar irodalmi lexikon* című munkából vettük (Első kötet, A–K., Bp., 1963).

Kőváry Lászlóval — minden bizonnyal — Kolozsváron került közelebbi kapcsolatba, az ő kérésére dolgozta föl újra Piskolti István széphistóriáját. A feldolgozás indoka: „... mint minden régi népköltészet sok helyt pórias lévén, Dózsa Dániel barátomat kértem fel újabb átdolgozásra, ki ahol csak lehetett, Piskolti menetét megtartotta.” A különbözőségek érzékeltetésére idézünk négy sort Piskolti, ugyanazt a négy sort Dózsa „megmunkálásában”. A vár bemutatása Piskoltinál: „Nagy kőkerítéssel ez körülvéttetett, / Minden drágasággal megékesítetett, / Közepében folyóvíz csergedeztetett, / Egy szóval, itt a szem újulást vehetett.” Dózsánál: „Volt a kertben csermely, díszes szökőkutak, / Nyíló virágokkal párkányozott utak: / Oly

szép vala minden e kert környékében, / Hogy a szem kifáradt annak nézésében.”

Dózsa szövege ma is tökéletesen élvezhető, ő már Petőfi–Arany nyelvi forradalma után öntötte új formába a „népies históriát”. Nos, ez a mű vált most ismét közkinccsé. Beke Sándor könyvkiadó, maga is költő, helyesen járt el, amikor a széphistória külön kötetben való megjelentetésére gondolt. Még hozzá pazar kivitelezésben: gyermekek kezébe való papíron, jól olvasható betűtípusokkal, Nagy Zsolt színes illusztrációival.

Itt még egyetlen személyes vonatkozásra térek ki. Az illusztrátor Nagy Zsolt még csak liceumi diák (Palló Imre Középiskola — Székelyudvarhely), de már több kötethez készített rajzokat. Az idén, 2008 késő nyarán ő is tagja volt — meghívott vendégként — az egyhetes makfalvi, tehát Dózsa Dániel szülőfalujabeli festőtábornak. Ebben bizonyos mértékű jelképiséget érzek: a szellem embereinek jó 150 évet átívelő ölelkezésének vagyunk/lettünk szemtanúi. (*Tündér Ilona. Széphistória. Dózsa Dániel átdolgozása ...* A kiadást gondozta Beke Sándor. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008).

Múzsza, Népijság-melléklet, 2008. október 25.

TARTALOM

Tájékoztató sorok 5

Apollinaire legszebb versei 7

Molter Károly: Szellemi belháború 9

Balladák könyve 11

Kovács György: Pusztulás 13

Szarvasokká vált fiúk 15

Dr. Kós Károly: Népélet és néphagyomány 17

Varró János: Kós Károly, a szépíró 19

Két új balladagyűjtemény 22

Tanulók Könyvtára 1973 26

Az utazás divatja 30

Nichita Stănescu: Víziorgona 32

Győri Klára: Kiszáradt az én örömem zöld fája 35

Széki népmesék 37

Három testvér, kilenc sárkány 40

Faragó József: Balladák földjén 43

Gyermekvilág Esztelneken 48

Ha folyóvíz volnék 50

A népzene mikrokozmoszában 52

Magyaró énekes népzeneje 54

Barcasági népi kultúra	57
Adomák és tanítómesék könyve	60
Vallomás a gyermekkorról	64
Anekdóták minden gusztusnak	67
Dsida kilencvenkilenc levele	70
Beke Sándor: Madártemető	72
Nagy Irén verseskönyve	75
Jövőbe néző könyvkiadó: Erdélyi Gondolat	76
Elek Apó Cimborája. Antológia	77
Nagy Olga: Barangolásaim varázslatos tájban	80
Székely Útkereső Antológia	82
Komoróczy György: Magyar szavaink nyomában	85
Cseke Péter: Korfordulós újesztendő	88
Nagy Olga: Népi változatok szerelemre és házasságra	91
Ambrus Lajos: Lopott Hold	95
Beke Sándor: Védtelen évek	97
Id. Binder Pál — Jancsik Andor: És élni kellett tovább	101
Nagy Olga: Pályakép fénnyel és árnyékkal	104
Ábrahám János: Picula I.	108
Beke Sándor: Téged kereslek	111
Kercsó Attila: Csigaséta	114
Kristó Tibor: Kései leltár	116
A Cenk árnyékában	118

A népélet mélységeinek krónikása	121
Történetek gyermekeknek	124
Székely Ferenc néprajzkötete	126
Egy falu arca a múltó időben	128
Szente B. Levente: Az ezüsthajú tündérleány	131
Tüntető magnóliák	134
Versek — gyermekeknek	137
Erdélyi magyar mondák	139
Hattyúhívó	142
Könyv a népi történelemszemléletről	144
Korond messze sugárzó arca	147
Verses mesék kiskorúaknak	150
Bölöni rövid történetei	152
Erdélyi szász népmesék	155
Csángómagyar népballadák	157
Búcsú a szalmakalaptól	160
Vadrózsa virága	162
Parancsolataink	164
Népi mesterek világa	166
Történeti helyneveink	168
Molnos Ferenc írói-lírai világa	171
Dózsa Dániel Árgirusa	174

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

A könyv szerkesztője: BEKE SÁNDOR

Olvasószerkesztő: P. Buzogány Árpád

Nyomdai előkészítés:

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

A szerkesztőség postacíme:

535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87

Telefon/fax: 00-40-266-212703

E-mail: egk@freemail.hu; egondolat@yahoo.com

ISBN 978-606-534-039-8

www.erdelyigondolat.ro

Készült az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Nyomdájában,

Székelyudvarhelyen

Felelős vezető Beke Sándor igazgató

Az
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
gondozásában megjelent

a

Székely Útkereső

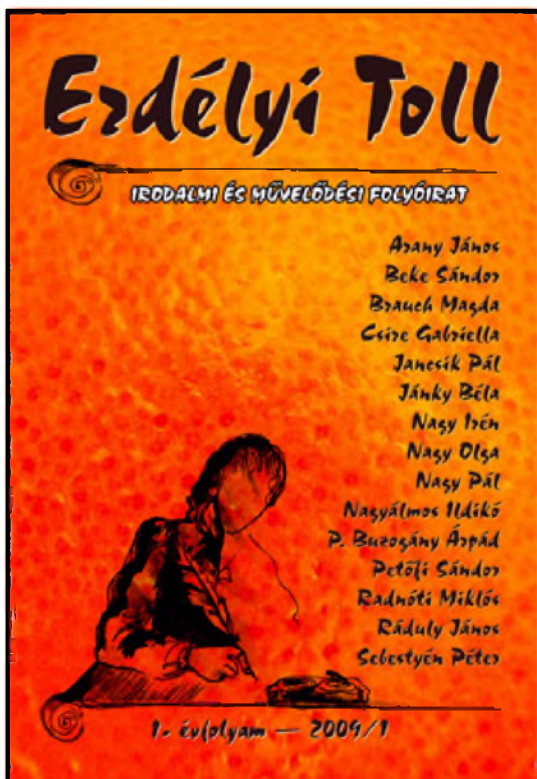
irodalmi és művelődési folyóirat
reprint kiadása

Erdélyi Toll

Irodalmi és művelődési folyóirat

Kiadja az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Megrendelhető a szerkesztőség postacímén:

535600 Székelyudvarhely,

Tamási Áron u. 87 szám

Folyóiratunk pdf-formátumban is olvasható
a kiadó honlapján:

www.erdelyigondolat.ro

